

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ADİYAMAN'IN DİNİ COĞRAFYASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZTÜRK

Hazırlayan
İsmet GÖKALP

MALATYA 2019

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI

ADİYAMAN'IN DİNİ COĞRAFYASI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Murat ÖZTÜRK

Hazırlayan

İsmet GÖKALP

MALATYA 2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ADİYAMAN'IN DİNİ COĞRAFYASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZTÜRK

HAZIRLAYAN
İsmet GÖKALP

Jürimiz tarafından 12 Eylül 2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu Yüksek Lisans tezi oybirliği ile başarılı bulunarak Tarih Ana Bilim Dalı, Genel Türk Tarihi Bilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

- Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı**
1. Prof.Dr.Salim CÖHCE
 2. Dr.Öğr.Üyesi Murat ÖZTÜRK
 3. Dr.Öğr.Üyesi Yavuz HAYKIR

İmzası

İNönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof.Dr.Mehmet KUBAT
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZTÜRK hocamın danışmalığında hazırladığım “Adıyaman’ın Dini Coğrafyası” başlıklı yüksek lisans tezim, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığı ve yararlandığım bütün kaynakların hem metin içinde hem kaynakçada yöntemine uygun bir biçimde gösterildiğini doğruluyorum.

İsmet GÖKALP

ÖNSÖZ

Dinler ve bu dinler etrafında ortaya çıkan dini kültür veya inançlar bir toprak parçasının değil, üzerinde insani değerlerin bulunduğu coğrafyanın ürünüdür. Coğrafya insan ve insani değerlerin bulunmadığı bir sahada fazla bir çalışma alanı bulamamaktadır. Tüm bu değerleri ve inançları buldukları alan ile birlikte incelemeye, değerlendirmeye inanç coğrafyası denir.

Farklı medeniyetlerin kurulduğu Anadolu coğrafyasında çeşitli dinlere mensup toplumların yaşadığı bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda gayrimüslimlerin Anadolu coğrafyasında hemen hemen her bölgeye yayıldıkları ve dini inançlarını özgürce yaşadıklarını söyleyebiliriz. Türklerin İslam dinini seçmeleri ve Anadolu'ya yayılmalarıyla başlayan süreçte bu din, bölgeye Türkler vasıtasıyla girmiştir. Dinlerin kucaklaştığı Anadolu'da her toplumun inanç izlerini görmek mümkündür.

“Adıyaman’ın Dini Coğrafyası” adı altında yapılan bu çalışma, bölgenin inanç coğrafyasını çıkarmaya yönelik projenin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Bununla beraber ilin tarihi, ekonomik, sosyal kültürel yapısı ve coğrafi özellikleri hakkında birtakım çalışmaların yapılmış olmakla birlikte ilin dini coğrafyasını değerlendirmeye yönelik bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla bu tez çalışması söz konusu alanda önemli bir boşluğu dolduracak ve konuyla ilgili bundan sonraki araştırmalara basamak teşkil edecektir.

Çalışmamızın giriş bölümünde tezimizin önemli temel kavramlarına değinilerek, Adıyaman ilinin genel coğrafi konumu, Adıyaman’ın ismi ve rivayetler ile ilin kuruluşu hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, Adıyaman’ın tarihi süreç içindeki yeri ve önemi, bölgede egemen olan güç ve devletler hakkında bir çerçeve çizilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Adıyaman ilinde geçmişte olduğu gibi 2018 yılı itibarıyla da değişik din ve mezheplere mensup insanların yaşadığı gerçeğinden hareketle günümüzde ilin demografik, dini coğrafyasını merkez ve ilçeler olarak

değerlendirmeye çalıştık. Ayrıca günümüzde Adıyaman'da Dinler ve Mezhepler hakkında bilgi vermeye çalıştık.

Sonuç kısmında ise daha önceki bölümlerde elde edilen bulgular genel bir değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Bütün bunlar bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Dolayısıyla hâlihazırdaki bu çalışmayla Adıyaman'ın tarihi gelişimi ve Dini Coğrafyası ile ilgili bir dönemin aydınlatılacağı düşünülmektedir.

Böyle bir çalışmayı yapmama imkân tanıyan kaynakların temini konusunda hiçbir desteği esirgemeyen Tez danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZTÜRK, değerli hocalarım Prof. Dr. Salim CÖHCE, Prof. Dr. Ümit ÖZDAĞ, Prof. Dr. Özcan YENİÇERİ, Prof. Dr. Zeki DOĞAN, Prof. Dr. M. Serkan TAFLIOĞLU, Prof. Dr. Orhan YAZICI, Doç. Dr. Recep ÖZMAN, Doç. Dr. Yahya BAŞKAN, Öğr. Gör. Latif GÖKALP, Kemal GÖK ve aileme şükranlarımı arz ederim.

MALATYA 2019

İsmet GÖKALP

ÖZET

Bu çalışma, Adıyaman il merkezi ve ilçelerinin dinî coğrafyasını konu edinmektedir. Büyük bir bölümü alan araştırmasına dayanan bu çalışma giriş, iki bölüm ve sonuç bölümünden oluşmaktadır. Birinci bölümünde Adıyaman'ın ana hatlarıyla tarihi hakkında bilgiler verilmiştir. Adıyaman vilayeti olan Hısnımansur şehrinin kuruluşu Emevi Devletinin son dönemlerine rastlanmaktadır. Şehir ana güzergâh yollarına yakın bir bölgede kurulmuştur. Şehrin bulunduğu yer tarih öncesi devirlere kadar uzanan antik bir yerleşim alanıdır. Arkeolojik araştırmalar Paleolitik dönemden itibaren bölgede yaşamın izlerinin olduğunu kanıtlamaktadır. Bölgede ortaya çıkan yazılı kaynaklar ise söz konusu coğrafyanın çok sayıda devlete ev sahipliği yaptığını göstermektedir. Bu bölge Anadolu'da hüküm sürmüş bütün güçlü devletlerin egemenlik alanı içinde kaldığı bilinmektedir.

Hitit, Urartu, Hurri, Mitanni, Asur, Pers, Part, Büyük İskender, Selevkos, Roma Bizans, Kommagene, Sasani, Selçuklular, Artuklular, Dulkadirliler, Memluklar, Eyyubiler, Moğollar, Timurlular ve Osmanlılar arasında uzun süren savaşlar neticesinde bölgenin defalarca harap olmasına neden olmuştur. Bölge Bizans egemenliği sırasında uzun süre stratejik bir alan olarak ön planda tutulmuştur. Osmanlılar zamanında sınırların bölgeden uzağa kaymasıyla, şehir savaşlardan uzak bir sükûnete kavuşmuştur. Stratejik önemini yitiren bölge zamanla ticari durumunu da kaybetmiştir.

Bu çalışmanın ikinci bölümünde Adıyaman merkez ve ilçelerinin kısa tarihçesi ile ilin ve ilçelerinin günümüz dini coğrafyası incelenmiştir. Özellikle mülakat ve gözlem metodu uygulanarak güvenilir bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. İnceleme sonucunda Adıyaman ve ilçelerinde Müslüman nüfusun gayrimüslim nüfustan çok olduğu ortaya çıkmıştır. Adıyaman ili ve ilçelerinin nüfusun demografik yapısı incelendiğinde, nüfusun büyük oranını Sünni Müslümanlar oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hısnımansur, Adıyaman, Demografi, Dini Coğrafya, Alevi, Sünni, Gayrimüslim.

ABSTRACT

This study focuses on the religious geography of Adıyaman city center and districts. This study largely based on field research consists of an introduction, two chapters and a conclusion. The origin of the name of Adıyaman city and an outline aspect of it are pointed out in the first part. The establishment of the city of Adıyaman, initially called as Hisnımansur, encounters as of the last period of the Umayyad State. The city has been located close to the main routes. The venue of the city is on an ancient settlement dating back to prehistoric times. Archaeological research proves that there are traces of life in the region since the Paleolithic period. The written sources that emerged in the region show that the geography has hosted for many states. It is known that this region is within the sovereignty area of all the powerful states that ruled Anatolia.

Hittite, Urartu, Hurri, Mitanni, Assyria, Persia, Part, Alexander the Great, Seleucus, Roman Byzantine, Commagene, Sassanid, Seljuks, Artukids, Dulkadirli, Mamluks, Eyyubids, Mongols, Timurians and the Ottomans repeatedly destroyed the region as a result of long wars. Besides, During the Byzantine rule, the region was kept in the foreground as a strategic area for a long time. With the shift of the borders away from the region during the time of the Ottomans, the city gained a calmness away from wars. Over the years, The region has lost its strategic importance and lost its commercial status as well.

In the second part of this study, the short history of Adıyaman city center and its districts and the religious geography of the city and its districts are examined. In particular, reliable information was tried to be obtained by applying interview and observation method. As a result of the study, it was found that the Muslim population in Adıyaman and its districts had even more than the non-Muslim population.

Key Words: Hisnımansur, Adıyaman, Demographic, Religious Geography, Alevi, Sunni, Non-Muslim.

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI	iii
ONUR SÖZÜ.....	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vii
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar DİZİNİ.....	xii
KISALTMALAR	xiii
KONU, YÖNTEM VE KAYNAKLAR.....	xiv
GİRİŞ.....	1
1. TEMEL KAVRAMLAR	1
1.1. Din.....	1
1.2. Alevilik	2
1.3. Ehlibeytlik.....	3
1.4. Seyitlik.....	4
2. ADIYAMAN'IN GENEL COĞRAFİ KONUMU	5
3. ADIYAMAN'IN İSİMLERİ VE RİVAYETLER.....	6
4. ADIYAMAN İLİNİN KURULUŞU	10

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ADIYAMAN(HISNİMANSUR)'IN TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	12
1.1.Tarihte Adıyaman	12
1.2. Adıyaman'da Egemen Olan Güçler	14
1.2.1. Hitit, Hurri ve Mitanniler	14
1.2.2. Kummuh Krallığı	15
1.2.3. Asur, Pers ve Helenistik Dönem.....	17
1.2.4. Kommagene Krallığı	19
1.2.5. Roma ve Bizanslılar.....	22
1.2.6. Müslümanlar ve Hristiyanların Orta Çağ'da Adıyaman Çevresindeki Egemenlik Mücadeleleri	25

1.2.7. Osmanlılar	31
1.2.8. Türkiye Cumhuriyeti	34

II. BÖLÜM

2.ADIYAMAN İLİNİN GÜNÜMÜZ DİNİ COĞRAFYASI.....	38
2.1. Günümüzde Adıyaman'da Dinler ve Mezhepler	38
2.1.1. Adıyaman Merkez	38
2.1.1.1. Adıyaman Merkeze Bağlı Belde ve Köyler	48
2.1.2. Besni İlçesi.....	52
2.1.3. Çelikhan İlçesi.....	58
2.1.4. Gerger İlçesi	63
2.1.5. Gölbaşı İlçesi.....	66
2.1.6. Kâhta İlçesi.....	71
2.1.7. Samsat İlçesi.....	78
2.1.8. Sincik İlçesi.....	81
2.1.9. Tut İlçesi	85
2.2. Adıyaman'da Tarikatlar	88
2.2.1. Sünni Tarikatlar	88
2.2.1.1. Nakşibendi Tarikatı	89
2.2.1.2. Kadiri Tarikatı.....	91
2.2.1.3. Aczmendi Tarikatı	93
2.2.2. Alevi Tarikatları	94
2.2.2.1. Bektaşiler	94
2.2.2.2. Kızılbaşlık.....	96
2.3. Adıyaman'da Cemaatler	97
2.3.1. Geleneksel cemaatler (Tarikatlar)	97
2.3.2. Yumuşak ideoloji Cemaatleri (İlmli).....	97
2.3.2.1. Nur Talebeleri	98
2.3.2.1.1 Yazıcı Nurcular:	98
2.3.2.1.2 Okuyucu Nurcular:.....	98
2.3.2.2. Süleymancılar	98
2.3.2.3. Işıkçılar	99

2.3.2.4. Mücadeleciler	99
2.3.3. İdeolojik Cemaatler	100
SONUÇ	101
KAYNAKÇA	109
EKLER	118

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 2.1. Adıyaman İli Merkez Gayrimüslimlerin mezheplere göre dağılımı.....	39
Tablo 2.2. Adıyaman İlinde bulunan Suriyeli yabancıların dağılımı.....	40
Tablo 2.3. Adıyaman İli geçici koruma altına alınan Suriyeli barınma Merkezindeki göçmenler	41
Tablo 2.4. Adıyaman İl merkez nüfusunun, mahalleler itibarıyla din ve mezheplere göre dağılımı	43
Tablo 2.5. Adıyaman, ilçe, belde ve köyün nüfus, din ve mezheplere göre dağılımı	48
Tablo 2.6. Besni İlçe nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı.....	54
Tablo 2.7. Besni İlçesine bağlı köy nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı	56
Tablo 2.8. Çelikhane ilçe nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı.....	61
Tablo 2.9. Çelikhane ilçesine bağlı köy nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı	62
Tablo 2.10. Gerger ilçe nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı	65
Tablo 2.11. Gerger ilçesine bağlı köy nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı	65
Tablo 2.12. Gölbaşı İlçe nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı	69
Tablo 2.13. Gölbaşı İlçesine bağlı köy nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı	70
Tablo 2.14. Kahta İlçe nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı	74
Tablo 2.15. Kahta İlçesine bağlı köy nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı.....	75
Tablo 2.16. Samsat ilçe nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı	80
Tablo 2.17. Samsat ilçesine bağlı köy nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı	81
Tablo 2.18. Sincik ilçe nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı.....	83
Tablo 2.19. Sincik ilçesine bağlı köy nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı	84
Tablo 2.20. Tut ilçe nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı	87
Tablo 2.21. Tut ilçesine bağlı köy nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı	88

KISALTMALAR

A.	: Ansiklopedi
Bkz.	: Bakınız
D.İ.A.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DT	: Doktora Tezi
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
MÖ.	:Milattan Önce
MS.	: Milattan Sonra
Km.	: Kilometre
m.	:metre
nşr.	:Neşreden
C.	:cilt
S.	:Sayı
s.	:Sayfa
ss.	:Sayfalar
vd.	: Ve devamı
Çev.	: Çeviren
vb.	: Ve benzeri
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
a.g.mad.	: Adı geçen madde
yy.	: Yüzyıl

KONU, YÖNTEM VE KAYNAKLAR

Konu

Yeryüzünde meydana gelen tabii ve beşeri olayları inceleyen bilim dalına coğrafya ismi verilmektedir. Yaptığımız bu tanımdan da anlaşılacağı gibi coğrafyayı tabiat ve insan olmak üzere iki unsur oluşturmaktadır. İnsanın olmadığı ve yaşamadığı tabiat parçasını coğrafya olarak nitelendirip değerlendirmek mümkün değildir. Millet, ırk, din, azınlık, halk, dil, ulus, mezhep, kültür, nüfus ve toplum gibi beşeri terimlerin merkezinde her zaman insan bulunmaktadır. İnsanın coğrafya üzerindeki rol ve önemini ifade eden Hoyt'a göre insan hem doğanın bir parçası, yani onun önemli bir elemanı, hem de onun şekillendiricisi, değiştiricisidir¹.

Ele alıp incelemeye çalıştığımız konu olan "Dini Coğrafya", ülkemizde beşeri coğrafyanın diğer alanlarına göre daha az çalışılmış ve daha az sayıda akademik yayına sahip olan bir alandır. Bunun için "Dini Coğrafya"nın tanımını yazmamız yerinde olacaktır. Dinler coğrafyası "İnsanların geleneksel bir kurum olarak benimseyip mensubu oldukları dinlerin veya tercihleri doğrultusunda seçtikleri kutsal inanışların yeryüzündeki coğrafi dağılışını inceleyen beşeri coğrafya dalına dinler coğrafyası denilmektedir²." Dini coğrafyanın bir diğer tanımı ise "belli başlı dinlerin kökeni, gelişmesi ve bugünkü dağılışları ise insan ile işgal ettiği çevre arasındaki dinamik ilişkilerin en belirgin örneklerini oluşturmakta ve dolayısıyla coğrafyada temel bir öneme sahip bulunmaktadır³" şeklindedir.

Dinler coğrafyası bir yörenin, bölgenin veya ülkenin dinsel yapısını ve coğrafi dağılışını inceleyebileceği gibi bir kıtanın veya dünyanın tamamını da kapsayıp inceleyebilir. Bu inceleme herhangi bir dine mensup olanları kapsayabildiği gibi, belirli bir coğrafi mekânda görülen tüm dinleri ve tüm nüfusu da kapsayabilir. Dinler coğrafyası bir dinin ortaya çıkışı ve yayılışını, dinsel sistemlerin coğrafi dağılışını incelediği gibi, dinsel sistemler ile doğal çevre arasındaki etkileşimi, dinsel toplumların

¹Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (1998), Beşeri Coğrafya, İnsan, Kültür, Mekân, İstanbul: Çantay Kitabevi.

²Özçağlar, Ali, (2001), Coğrafyaya Giriş, Ankara: Hilmi Usta Matbaacılık., s.5

³Tümertekin, E. ve Özgüç, age., s. 207

beşeri ve fiziki öğeler üzerindeki etkilerini ve bu etkilerin sonuçlarını da incelemektedir⁴.

Din, toplumlar ve milletler arasında siyasi, sosyal ve kültürel ayrılığa önemli ölçüde etkide bulunmaktadır. Bunun için hem siyasi coğrafyanın, hem nüfus coğrafyasının, hem de sosyal ve kültürel coğrafyanın incelediği konuların başında gelmektedir. Beşeri coğrafyacılar, bir taraftan belirli mekân içindeki dinsel benzerlik ve farklılıkları araştırırken, diğer taraftan dinsel örgütlemenin coğrafi mekân üzerindeki etkisini ve mekânın dinler üzerindeki etkisini incelemektedirler⁵.

İnsanların en köklü toplumsal özellikleri arasında etnik ve dinsel aidiyet duygusu başta gelmektedir. Bundandır ki insanların etnik ve dinsel kimliği bu insanların hangi millete, devlete ve kültüre aidiyet hissettikleri ile ilgili önemli ipucu ve bilgiler vermektedir. Bazen dinsel aidiyet duygusu, ulusal aidiyeti de belirleyip etkilemektedir. Böylece dinsel örgütlenme ve toplumun dinsel yapısı; uluslararası ilişkiler ile etnodemografya ve etnocoğrafyada ciddi etki ve sonuçlar ortaya koymaktadır. Dinler coğrafyası bir taraftan siyasi ve kültür coğrafyası ile diğer taraftan da demografi ve nüfus coğrafyası ile etkileşim içinde olan bir alandır. Bu bilgiler çerçevesinde sonuç olarak, coğrafya ve tarih ışığında, farklı etnisitelerin, farklı azınlıkların ve kültürlerin yakınlaşıp kaynaşmasında dinsel kimlik aidiyetinin ve dinsel nüfus dağılımının önemli derecede rol ve etkisi bulunmaktadır.

Din ve inanç sistemi toplumsal gelişimin kültürel, sosyal, ekonomik ve politik boyutları üzerinde etkileri bulunmaktadır. Günümüzde din faktörü hemen hemen bütün alanları etkilemiştir. Din olgusu sadece giyim- kuşam, beslenme vb. bireylerin günlük yaşam faaliyetlerini etkilemekle kalmayıp ekonomik kalkınma, ticaret, bankacılık, mimari, turizm, tüketim, eğitim, nüfus artışı, beslenme, sanat ve daha birçok sektörde biçimlendiren ve yönlendiren bir güç olarak etki etmektedir. Din faktörü hem ulusal ölçekte hem de kültürel coğrafi görünümde etkinliğini hissettirmektedir. Böylece dinler coğrafyası ile şehir, tarım, nüfus, kültür coğrafyasının, siyasi coğrafyanın ve turizm coğrafyasının oluşumunda büyük etkileri bulunmaktadır.

⁴Tümertekin, Erol, (1994), BeşeriCoğrafyayaGiriş, İstanbul: İstanbul ÜniversitesiYayımları, Üniversite Yayın No: 3819.

⁵Fügen BERKTAY, Emin ATASOY “Dinler Coğrafyasına Küresel Bir Bakış” Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 10, Sayı 18, Aralık 2007, s.21

Dinsel bileşimi ve dağılımı bir ülkenin demografik yapısını ve sosyokültürel özelliklerini etkilemektedir. Bunun yanında nüfusun dinsel bileşimi ve dağılımı o ülkenin uluslararası ilişkilerini, politik ve ekonomik gelişimini de önemli ölçüde etkilemektedir. Ancak dinlerin etkisi bir ülkenin nüfus ve coğrafi büyüklükleri ile paralellik göstermediği zamanlar da vardır. Bu duruma örnek verecek olursak; Vatikan yüzölçümü itibarıyla dünyanın en küçük ülkesiyken, Katolik mezhebinin dinsel başkenti ve siyasal yöneticisi pozisyonundadır.

İnanç coğrafyası, araştırılması, sorgulanması, doğru tespitler yapılması zor olan bir alan olduğundan dolayı varsayımların ve yaklaşık tahminlerin daha ön planda olduğu bir bilim disiplini. Örneğin bir ülkede nüfus sayımı yapılırken dinsel aidiyet ile ilgili sorular sorulmamaktadır. Bu durum bizim ülkemiz için de geçerlidir. Bu durum ülkeler, bölgeler hatta iller bazında nüfusun dinsel yapısını ve dağılımı konusundaki tespitlerini zora sokmaktadır. Böylece varsayımlara ve yaklaşık tahminlerden hareket edilmektedir. İnanç olgusu, mahrem ve içsel olduğu için nüfus sayımlarında bu konuyla ilgili yapılan çalışmalarda doğru ve net bilgilere tam olarak ulaşılamamaktadır.

Günümüze kadar yapılan birtakım araştırmalar Adıyaman ilinin dini yapısı hakkında bilgi vermekle beraber kapsamlı bir araştırmanın yapılmadığı görülmüş, bu alandaki boşluğu doldurmak ve toplumun sahip olduğu bazı sosyal gerçekleri il bazında araştırmayı gerekli gördük. Bu nedenle “Adıyaman’ın Dini Coğrafyası” isimli konuyu seçerek, çalışmaya karar verdik.

Yöntem

Araştırmalarda uygulanacak metodların bilimsel bir dayanağının olması gerekmektedir. Çalışmamız, Adıyaman şehir merkezi ve bağlı mahalle-köyler ile ilçe merkezleri ve mahalle-köylerindeki dini coğrafyayı (sünni, alevi, şafi ve gayrimüslim) konu edindiğinden sağlam verilere ulaşabilmek için saha araştırmasının teknikleri kullanılmıştır. Bu nedenle yapılan çalışmada güvenilir sonuçlara ulaşmak için kaynak tarama, gözlem, katılımcı gözlem ve görüşme (mülakat) tekniklerinin kullanıldığı nitel ve nicel araştırma modeli uygulanmıştır.

Araştırmamız boyunca saha araştırması yapılarak hazırlanmış çalışmalar incelenmiş olup, mülakatta kullanılan sorular önceden hazırlanmıştır. Bu nedenle

mülakat tekniğinin kullanılmasının doğru bir seçenek olacağı düşünülmüştür. Yöre halkının olası şüphelerini kırma adına öncelikle güven oluşturma yoluna gidilmiştir. Özellikle bunda Alevi ve Gayrimüslim vatandaşlarımızın kendileriyle ilgili yapılan birtakım çalışmalar esnasında sıkıntılar yaşamaları etkili olmuştur.

Mülakat yapılırken sorular, öncelikle belirlenen konularda bilgi sahibi olduğu düşünülen kanaat önderlerine sorulmuştur.

Kaynak kişi olabilecek kişilerin belirlenmesi aşamasında, öncelikle Adıyaman'da yol ve erkân yürüten Alevi dedeleri, Adıyaman Mor Petrus Mor Pavlus Süryani Kilisesi Metropoliti, Kamu Kurumları, İl Valiliği, İl Belediyesi, İl Müftülüğü, Köy Muhtarları, cami imamaları ile görüşülmüştür.

Yapılan bu saha araştırmasında, mülakat tekniğinin yanında mevcut yazılı kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Yazılı Kaynaklar

Fevzi Rençber, “Adıyaman'da Alevilik” isimli çalışmasında; Adıyaman'da yaşatılan geleneksel Aleviliğin tespiti ve günümüz Aleviliğini anlamak adına mülakat ve anket çalışması yapmıştır. Rençber, bu eserinde Adıyaman yöresindeki Alevileri, tarihi süreç, örf ve adet, inanç ve ibadetleri, ahlaki kurallar, coğrafi dağılım ve demografik yapıları bakımından incelemesinin yanı sıra, Aleviliğin inanç, kültür, ibadet ve ahlak esaslarını bilimsel formatta irdlemiştir.

Yılmaz Arı, “Alevilikte Dini Otorite” isimli çalışmasında; Adıyaman yöresinde yaşayan Alevilerin dini ve sosyal hayatının merkezinde yer alan dini otorite mekanizmasının işleyişi ve bu otoritenin süreç içerisinde uğradığı değişim/süreklilik ilişkisi incelenmiştir. Alevilerin inanç ve yaşayış bakımından dini önderlik pozisyonunda bulunan dedelik kurumu, bu kurumu temsilen bir dini otorite tipi olarak dedenin topluluk üzerindeki etkileri, denetleme ve uzlaştırma fonksiyonları temel bir problem olarak ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, genel sosyal değişme bağlamında, topluluk üyeleri arasında özellikle de kentlerde yaşayan gençlerin dedelere karşı tutumları ve onları bir otorite olarak görüp görmedikleri tartışılmıştır. Araştırmada nitel yöntem esas alınmış, veri toplama tekniklerinden katılımlı gözlem, derinlemesine görüşme ve literatür incelemesi kullanılmıştır.

Cebrail Göksu, “Adıyaman İli Gölbaşı İlçesi'nin Tarihi, Sosyo-Ekonomik, Kültürel Yapısı” isimli çalışmasında, Adıyaman ili, Gölbaşı ilçesinin tarihi, coğrafyası, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı beş bölümde ele almıştır. Gölbaşı'na dair ilk resmi kaynakların, yörenin Osmanlı hâkimiyeti altına girdikten sonra kayıt altına alınmaya başlamasından dolayı, ilçenin tarihi Adıyaman ve Besni tarihi dâhilinde incelenmiştir. İlçe tarihini ortaya koymak bakımından yerel kaynaklar ve ilçedeki tarihi kalıntılar ile ilgili incelemeler de değerlendirmeye alınmıştır. Coğrafi ortamın tespiti o yerin tarihi ve kültürü üzerindeki etkisini de değerlendirmek bakımından önemli olduğu için Gölbaşı ilçesinin coğrafi yapısı; morfolojik, jeolojik, hidrografik özellikleri ile birlikte detaylı bir şekilde ortaya konulmuştur. İlçenin sosyal yapısı; nüfus, yerleşme, eğitim, basın-yayın kuruluşları, dini kurumlar, sağlık kuruluşları, vakıflar ve dernekler başlıkları altında incelenmiştir.

Serap Deveci, “Ortaçağ'da Besni'nin Sîyasi, Ekonomik ve Sosyo-kültürel durumu” isimli çalışmasında; Ortaçağ'da Besni'nin siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel yapısını ele almıştır. Genel olarak Ortaçağ'daki Besni hakkında bilgi vermektedir. Ortaçağ'da Besni birçok devletin hâkimiyet alanı olmuştur. İlçenin önemli kültürel ve ekonomik kaynaklarının bulunduğu ortaya çıkmıştır. Farklı dinlere mensup insanların birlikte yaşadıkları belirtilmektedir.

Fatma Önal, “Tut (Adıyaman) İlçesi'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası” isimli çalışmasında; Tut, Güneydoğu Torosların eteğinde kurulmuş, geçmişi 300-400 yıla dayanan bir yerleşim merkezidir. Güney ve Batı sınırı Göksu Çayı, doğu sınırı ise Şepker çayı ile çevrilidir. Tut 1954 yılına kadar köy, 1954 yılında bucak, 1990 yılında ise ilçe olmuştur. Besni İlçesinin kuzeyinde yer alan Tut 1990 yılında Besni İlçesi'nden ayrılarak yeni oluşturulmuştur. Kuzeyde Malatya İli'nin Doğanşehir İlçesi, doğuda Merkez İlçe, batıda Gölbaşı ve güneyde Besni İlçesi ile çevrilidir. Kamu kurum ve kuruluşları 1990 yılından sonra teşkilatlanmıştır. İlçeye bağlı 14 köy bulunmaktadır. İlçedeki geleneksel yapı ekonomik gelişmeye paralel bir değişme süreci içindedir. İlçedeki yerleşmelerdeki hâkim iktisadi faaliyet tarımdır, hayvancılık oldukça az olup, hizmet sektörü ilçe merkezi dışında yok denecek kadar azdır.

Esra Şaşmaz, “Kâhta Şehir Coğrafyası” isimli çalışmasında; Güneydoğu Anadolu bölgesinin Orta Fırat bölümünde yer alan Kâhta, Toros sıra dağlarının

eteklerinde geniş bir ova üzerine kurulmuştur. Kâhta ilçesinin coğrafi konumları belirtilmiştir. Kâhta'nın yerleşim yeri ova üzerine kurulmuştur. İlçenin tarihi, iklimi ve bitki örtüsü ile ilgili kısaca bilgi verilmiştir. Yerleşme tarihi Kommagene Krallığı döneminden başlayıp, Selçuklular, Danişmendler, Osmanlı devleti ve Cumhuriyete kadar olan süreyi kapsamaktadır. Ekonomisi tarıma dayalı olan şehirde, çeşitli tarım ürünleri yetiştirilmektedir. Şehirde tarım alanlarının yanı sıra küçük ticari kuruluşlarının da önemi büyüktür. Nemrut Dağı, Kâhta'nın en önemli turizm ve ekonomik değerleri arasında yer almaktadır.

Murat Gökhan Dalyan, “Selçuklular zamanında Adıyaman” isimli çalışmasında; Adıyaman ve çevresi gerek Selçuklu öncesi ve gerek Selçuklu Sonrası dönemde hem dinî hem de siyasi bakımdan oldukça önemli bir konuma sahip olmuştur. İlk İslâm fetihlerinden itibaren bölgede yapılan idarî ve siyasi taksimat Selçuklular döneminde de geçerliliğini korumuş olup bu geçerlilik Osmanlılar zamanında da devam etmiştir. Selçukluların bölgedeki hâkimiyeti bu yörelerin Türkleşmesini ve İslamlaşmasını sağlamıştır. Bölge tamamen Selçuklu hâkimiyetine girene kadar çeşitli siyasi çalkantılara sahne olmuş, bu nedenle Ortaçağ boyunca önemli bir geçiş noktası teşkil ederek, stratejik önemini korumuştur. Bu iki özelliği nedeniyle Roma, Bizans, Arap, Selçuklu, Urfa Haçlı Kontluğu, Zengiler, Artuklular, Eyyubiler, Moğollar, Ermeniler ve Memlûklülerin siyasi emellerine sahne olmuştur.

Murat Gökhan Dalyan, “Başlangıcından 1570 Yılına kadar Adıyaman Tarihi” isimli çalışmasında; Öncelikle Adıyaman ilinin yer isimleri ve manaları ile menşei hakkında bilgi vererek, İlkçağ tarihinden başlayarak 1570 yılına kadar Adıyaman ilinin siyasi tarihi hakkında detaylı bilgi vermiştir.

Muhammet Nuri Tunç, “18. Yüzyılda Adıyaman (Hısn-I Mansur, Behisni, Gerger, Kâhta Ve Samsad) İdarî, Sosyal ve İktisadî Tarihi” isimli çalışmasında; Adıyaman'ın ilkçağ ve Ortaçağ tarihine ışık tutan bir çalışmadır. Bölgenin tarih boyunca sürekli el değiştirdiğini aktarmaktadır. Adıyaman'ın 16. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetine girişi ve idarî, sosyal ve iktisadî olarak ele almaktadır.

Seydi Vakkas Toprak, “1835 Tarihli Nüfus Sayımına Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Hısnımansur (Adıyaman)” isimli çalışmasında; Adıyaman ilinin tarihi hakkında kısa bilgi vererek, Seyyahların Adıyaman izlenimlerine değinmiş, nüfus

kavramı, kayıtları, Adıyaman'da yapılan meslekler, İlin sosyal hayat ve toplumsal hiyerarşisi hakkında bilgi vererek genel bir değerlendirme yapmıştır.

GİRİŞ

1. TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Din

İnsanlık tarihi içerisinde dini inançlardan uzak bir toplum çeşidini görmek neredeyse imkânsızdır. Din hayatının varlığı, ilk insana tekabül etmektedir, denilebilir. Tarih boyunca dini hayat güncelliğini korumuş, günümüz dünyasında da hala güncelliğini muhafaza etmektedir.

Yapılan bilimsel araştırmalar da gösteriyor ki, tapınma (din) durumunun psikolojik alt yapısının bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte dini hayat üzerine farklı ve birçok yaklaşımlar bulunmaktadır.

Din, tarih sahnesine çıktığı andan bu yana, üzerinde en çok tartışılan konulardan biri olagelmıştır. Toplumların ve insanların algılarına göre dinin tanımı ve kapsamı değişmektedir.

Din, başlangıçtan beri üzerinde en çok tartışılan kavramlardan biri olmuştur. Dinin ne olduğu ve buna bağlı olarak, din tanımları farklılık göstermektedir. Özellikle; batılı din bilimci aydınları din tanımı yaparken ‘özel’ ve ‘fonksiyonel’ olmak üzere iki ana kategoride açıklama eğilimini ortaya koymaktadırlar⁶. Böylece genel hatları ile E. Durkheim’e ait olan ‘din olgusunun ne işe yaradığı’ tartışmasına karşı Max Weber’in vurguladığı ‘dinin ne olduğu’ konusundaki özel tanımlama faaliyetidir.

Batılı din bilimci aydınlarının yaptığı “özel tanımlama” dinin boyutlarını ve içeriğini kapsayan özellikleri ortaya koyar. Buna karşı Fonksiyonel din tanımı ise daha pragmatik durumdadır. Fonksiyonel din tanımı bireysel ve toplumsal faydayı içerir. Başka bir deyişle; özel tanımlamalar ‘dinin ne olduğu’ hususunu ortaya koyarken, fonksiyonel tanımlamalar ise, ‘dinin ne yaptığı’ konusunda bilgi vermektedir⁷.

⁶ Abdurrahman Kurt, Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 17, Sayı: 2, 2008, s. 74

⁷ Kurt, agm., s.75

Yukarıda da belirtildiği üzere bir ibadet, inanç ve ahlak sistemi olarak dinin henüz ortak bir tanımı bulunmamaktadır.

1.2. Alevilik

Alevi kelimesi, Arapça kökenli bir kelimedir. Sözlükte çoğulu ‘‘Aleviyye’’ veya ‘‘Aleviyyûn’’ şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Mana olarak Arapça’da ‘‘Ali’ye bağlı’’⁸ ‘‘Ali’ye ait’’⁹ anlamına gelmektedir. Ancak, Mezhepler ve Tasavvuf Tarihinde ise ‘‘Hz. Ali’yi sevmek ve ona tabi olmak’’¹⁰ anlamında kullanıldığı görülmüştür. Bundan dolayı Hz. Ali’yi seven, sayan¹¹ ve ona tabi olan kişilere ‘‘Alevi’’ denir¹².

Bahsi geçen terimlere, siyasî, ekonomik, tasavvufî bakımdan farklı muhtelif anlamların yüklendiği görülmüştür¹³. Ayrıca bu terimler, İslam siyasî tarihinde ortaya çıkan hilâfetle ilgili anlaşmazlıkların yaşandığı zamanlarda tekrar kullanılmaya başlandığı bilinmektedir. Hz. Osman’ın öldürülmesinin akabinde şiddetlenen hilâfet tartışmalarında Hz. Ali’nin yanında olanlara ‘‘el-Aleviyye’’ veya ‘‘Şîa’t-ü Ali’’ denilmiştir¹⁴.

Zaman içerisinde Alevi toplulukları belirtmek amacıyla farklı terimlerin kullanıldığı bilinmektedir. Bu terimler; Alevi, Bektaşî, Kızılbaş, ile Rafizi’dir. Bu farklı terimler muhtelif coğrafyalarda kullanılmıştır. Örneğin; Hz. Ali taraftarlarına İran’da *Şîi*, Mısır’da *Fâtîmi*, Pakistan bölgesinde ise *İsmailî* denildiği bilinmektedir. Söz konusu Anadolu’daki bu toplulukların özgün şekli ise ‘*Alevi veya Kızılbaş*’ olmuştur¹⁵.

Alevi terimi asıl ifadesini genel olarak itikât (inanç) alanında bulan ve Hz. Ali hakkında beslenen inançlarda kullanılmıştır. Hz. Ali’yi *en üstün sahabî* olarak görenlerin yanında¹⁶, kendisine peygamberlik konusunda pâyeye verenlerden, ilâhlık

⁸İbnManzûr, Ebû’lFadlCemaluddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Ifrikî, Lisânü’lArab, c. IV, Dâru’lMaârif, Mısır, 1300, s. 3095

⁹ Fazlı Arabacı, Alevi-Sünnî Farklılaşması, Ensar Yayınları, İstanbul, 2015, s.26

¹⁰Mehmet Eröz, Türkiye’de Alevilik-Bektâşîlik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1990, s.33

¹¹ Mahmut Bozçalı, Alevi Bektâşî Nefeslerinde Dini Muhteva, Horasan Yayınları, İstanbul,2006, s.36

¹²Mehmed Kırkinci, Alevilik Nedir, 12. Baskı, Zafer Yayınları, İstanbul, 2009, s.21

¹³Ahmet Yaşar Ocak, ‘‘Alevi’’, D.İ.A. C.II, İstanbul, 1989, ss.368-369

¹⁴Cenk Üçer, Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2010, s.34

¹⁵ Hamit Aktürk, Toplumsal Değişme Ve Alevi Dernekleri -Adıyaman Örneği- Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2013, s.25

¹⁶ Ethem Ruhi Fıglalı, Türkiye’de Alevilik Bektâşîlik, Selçuk Yayınları, İstanbul,1994, ss.7-8

atfedenele varıncaya kadar, farklı inançları taşıyanlar bu terimin içinde değerdendirilmiştir¹⁷

Bu bağlamda günümüzde ilk Alevilik, Hz. Ali'nin çocuklarından Muhammed Hanefî ile nesep olarak bağı bulunan Hoca Ahmet Yesevi'nin Türkistan bölgesinde tarikat kurup tebliğ'e başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Dolayısı ile temeli 13. Yüzyılda atılan bu olay Türk Aleviliği olarak adlandırılmaktadır. Şu da unutulmamalıdır ki İslam dünyası ve Osmanlılarda Alevilik, Hz. Ali'nin soyundan gelme anlamı taşımaktadır. Bu sebeple Alevilik, nesebe bağılılık anlamına gelen seyyidlik ve şeriflik olarak algılanmaktadır¹⁸.

Aleviliğin Türk coğrafyasındaki seyrine bakacak olursak, İslamiyet öncesi eski Türk inançlarından birtakım değerleri de içine alarak nüfuz sahibi olmuştur. Alevilik, Türk coğrafyasında gerek Horasan gerekse Anadolu'da birçok takipçi bulmuştur. Anadolu Alevilik yayılımı daha çok Hacı Bektâş-ı Velî'den başlayarak süregelmiştir.

Alevilik, felsefi alt yapısı *“doğayı, dünyayı, toplumu ve bireyi anlama çabası olan bir yaşam biçimi”* olarak algılanmış¹⁹, *“İslam'ın özündeki inanç akımıyla bütünleşerek günümüze ulaşan bir kültür ve hayat felsefesi”* olarak adlandırmalar da mevzu bahistir²⁰. Binaenaleyh *“felsefi, kültürel, siyasi, hukuki ve törel olarak bir ideoloji”* kategorisinde değerlendirenler de olmuştur²¹.

1.3. Ehlîbeytlik

“Ehlî” kelimesi, Arapça bir kelime olup, akrabalık bağıını ifade eder. Akabinde gelen “Beyt” kelimesi ise yine arapça bir sözcük olup, “ev-hâne” anlamında karşılık bulmaktadır²². Alevilerin, Hz. Ali sevgisi yanında, onun ayrılmaz bir parçası olarak görmekte oldukları Ehl-i Beyt (Ehlü'l-Beyt) ya da “Âl-i Beyt” sözcük olarak “ev halkı” demektir²³. “Ev”, Hz. Peygamberin (s.a.v.) ehlini oluşturan; eşleri, kızları ve

¹⁷ Ocak, a.g.m., s.369

¹⁸ Abdulkadir Sezgin, “Türkiye Aleviliği, Alevilerde Liderlik ve Kavram Sorunu”, 2023 Dergisi, 44. Sayı, 15 Aralık 2004, ss.36-48

¹⁹ Ali Balkız, “Diyânetin Kapısında Kul Olmak”, PîrSultân Abdal Kültür Sanat Dergisi, s. 1, İstanbul, 1992, s.6

²⁰ Cemal Şener, Alevilik Olayı, Etik Yayınları, İstanbul,2001, ss. 131-132

²¹ Rıza Algül, Geçmiş ve Gelecek Gözüyle Alevilik, “İnsandan Başka İnsandır”, Can Yayınları, İstanbul, 1999, ss.114-121

²² Hasan Gülşan, Anadolu Alevi Müslümanlığı, Derin Yayınları, İstanbul, 2004, s.16

²³ Üçer, a.g.e., s. 249.

damatlarının evi, ailesi ve ocağıdır. Ehlibeyt kısaca; Hz. Muhammed, Hz. Hatice, Hz. Fâtıma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den teşekkül etmektedir. Ehlibeytlik, donmuş bir zaman dilimini değil, akabinde kan bağı ile geçen akrabalık ilişkisinin de adı olmuştur²⁴.

Bilindiği gibi Hz. Muhammed'in tüm erkek çocukları kendisi hayatta iken, küçük yaşlarda vefat etmişlerdir. Hz. Fâtıma hariç diğer tüm kızları da kendisinden evvel vefat etmişlerdir. Peygamber Efendimizin neslini, torunları Hz. Hasan ve Hüseyin adlı çocukları devam ettirmiştir. Hz. Hasan'ın nesline '*Eş-Şerîf*' denilirken, Hz. Hüseyin'in nesline ise '*Es-Seyyid*' denilegelmiştir.

Bölgemizde Alevi düşüncesinin temelini Ehl-i Beyt ve Hz. Ali sevgisi, oluşturmaktadır. Bu nedenle dedeliğin, Alevilik mensubu kişiler üzerinde nüfuz sahibi olması ile sonuçlanmıştır. Alevi düşüncesinde Ehl-i Beyt'e ait söz ve davranışlar emir telakki edilerek, Hz. Ali ve neslinden gelen On İki İmam en önemli dini ve siyasi otorite kabul edilir.

1.4. Seyitlik

Sözlükte, 'bey, efendi, faziletli, kerim, önder, sahip' vb. anlamına gelmektedir. Seyyid, toplum nazarında şerefli bir konumu ifade etmektedir. Terim olarak ise; 'asaletli, soylu, şerefli, onurlu, mübarek, kutsal' manalarına denk gelen '*Şerîf*' kavramıyla beraber 'Hz. Peygamber'in nesline bağlı olan kişi' anlamında kullanılır²⁵. Söz konusu bu unvan Hz. Muhammed'in kızı ve damadı olan Hz. Ali'den olan torunlarının yanı sıra onların soylarından gelen çocukları için kullanılmıştır.

Ayrıca cahiliye dönemlerinde, seyyid isminin kabile heyetleri tarafından başkan seçilen kişilerce de kullanıldığı bilinmektedir. Bu kişiler seyyid isminin yanında şeyh, reis isimlerini de kumlanmışlardır.

Seyyidlik mutlak otoriteden daha çok manevi bir anlamı ifade eder. Bu bağlamda seyitlik toplumda hakem rolündedir. Toplantılarda ve önemli karar anlarında hazırda bulunur, toplantı sonrasında alınan kararların uygulanması noktasında çalışmalarda

²⁴Ömer Menekşe, Ehl-i Beyt Sevgisi, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2006, s.11

²⁵ M. Sabri Küçükbaşçı, Seyyid Maddesi, DİA, c. 37, s. 40

bulunur. Anın ruhuna uygun olarak yeri geldiğinde savaşlarda askerlerin komutanlığını yürütürdü²⁶.

Özellikle Abbasiler döneminde siyasi konjektörün getirdiği durumla, seyyidlik büyük bir önem kazanmıştır. İslam Tarihine bakıldığında Abbasiler, İhşitler, Selçuklular ve Osmanlılar gibi birçok cihanşümül devletler seyyid ve şeriflere seçkin bir konumda görmüşlerdir. Hatta bu kimseler reayadan ayırt edilebilmesi için devlet yönetimlerinde birtakım kıyafet ritüeli kullanmaları tavsiye ve teşvik edilmiştir. Buna ‘‘siyâdet alâmeti’’ olan seyyidlik kisveleri denir. Devlet-i Ali-ye döneminde peygamber nesebine seyyidlik nişanesi olarak yeşil sarık takmaları telkin edilmiştir²⁷.

Bölgemizde ocakzade dedeler Alevi takipçiler tarafından dini otorite olarak görülmüş ve seyyidler olarak bilinmişlerdir.

2. ADIYAMAN’IN GENEL COĞRAFI KONUMU

Adıyaman ili, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Orta Fırat Bölümü’nde bulunmaktadır. Adıyaman’ın; doğusunda Diyarbakır, kuzeyinde Malatya²⁸, batısında Kahramanmaraş, güneybatısında Gaziantep, güney ve güneydoğuda Şanlıurfa illeri bulunmaktadır. Adıyaman ili, Şanlıurfa’ya 112 kilometre, Malatya’ya 109 kilometre, Kahramanmaraş’a 147 kilometre, Gaziantep’e 152 kilometre ve Diyarbakır’a 205 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. Güneydoğu Toros Dağları şehrin kuzeyinde yer almaktadır. Söz konusu bu sıra dağların yüksekliği yer yer 2.500 metreyi aşmaktadır. Adıyaman Şehri 370 25' ile 380 11' kuzey enlemi, 370 ve 390 doğu boylamı arasında bulunur. Adıyaman şehrinin yüzölçümü 7 614 km², olup, göller 7.871 km² ile, deniz seviyesinden yüksekliği ise 669 m'dir. Şehrin güneydoğu-güneybatı yönünde boydan boya Fırat Nehri ve Atatürk Barajı bulunmaktadır.²⁹ Adıyaman’ın kuzeyi tamamen dağlarla çevriliyken güneyi düzlük ve ovalarla kaplıdır³⁰.

Strabon, Geographika isimli eserinde Kommagene’yi, Fırat (Euphrates) boylarında bulunan Melitene’ye (Malatya) komşu bir ülke olarak bahsetmiştir.

²⁶Küçükkaşçı, a.g.m., s.40

²⁷ Rüya Kılıç, Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler, İstanbul, 2005, ss.77-78.

²⁸İbnHurdazbih (300/913), El-Mesalikve'l-Memalik, çev. Murat Ağarı, İstanbul, Kitabevi, 2008, s. 68, 85, 149.

²⁹ Ekrem Demir, ‘‘Adıyaman Şehrinin Yerleşimi, Nüfusu ve Ekonomik Yapısı’’, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı 42 (2004), s. 116

³⁰ Toprak, a.g.e., 2018, s. 8.

Melitene'yi, Kommagene gibi her tarafının meyve ağaçlarıyla kaplı bir yer olarak betimlemiştir. Strabon, söz konusu eserde Zeugma'dan geçen Fırat Irmağı'nın kavşağında bulunan Kommagene topraklarının Samosata (Samsat) ile başladığını ifade etmiştir³¹. 1889 basımlı Kamûsu'l-A'lâm isimli eserde, şehrin ismi Adıyaman olarak geçmekte bölge hakkında coğrafi bilgiler de içermektedir. Kamûsu'l-A'lâm'da, diğer adı Hısnımansur olan Adıyaman, Diyarbekir vilayetinde, Diyarbekir şehrinin 120 km güneybatısında, 37 derece 45 dakika kuzey paraleli ve 36 derece 12 dakika doğu meridyeni arasında bulunmaktadır. Kasaba olan Adıyaman'da 1.100 dolaylarında hane bulunmaktadır³². Aynı eserin 1891'de yayınlanan cildinde ise Hısnımansur, Mamuratülaziz vilayetinin Malatya sancağına bağlı bir kaza merkezi olarak zikredilmiştir. Söz konusu kaynakta, bir kasaba hüviyetinde olan Adıyaman'ın Malatya'nın 75 km güneyinde ve Besni'nin (Behisni) 50 km doğusunda yer aldığı belirtilmiştir³³. Kamûsu'l-A'lâm isimli eserde ifade edildiği üzere Hısnımansur kazası doğudan Kâhta kazaları ve güneyden Halep, kuzeyden Malatya, batıdan Behisni vilayetiyle çevrelenmiştir. Fırat'ın kollarını oluşturan birkaç küçük çay, Hısnımansur kazasının su ihtiyacını gidermektedir. Yine Kamûsu'l-A'lâm'da zikredildiğine göre çoğu Kürt olan halkın bir bölümü yerleşik, bir bölümü de konargöçer olarak yaşamlarını sürdürmektedir. Söz konusu eserdeki bilgilere göre 1891 yılında Adıyaman kazası, bağlı olan bölgelerle birlikte takribi 25.000 nüfusa sahiptir. Toplam nüfusun 1.200'ü Hristiyan'dır. Nüfusun büyük çoğunluğu ise Müslümanlardan ibarettir. Hısnımansur kazası içerisinde tarihî Sümeysat (Samsat) şehri ve çok sayıda antik eser bulunmaktadır³⁴.

3. ADIYAMAN'IN İSİMLERİ VE RİVAYETLER

Adıyaman ili için VIII. yüzyıldan itibaren en çok kullanılan isim Hısnımansur'dur. Şehir, bu isimle Osmanlı döneminde de anılmıştır. Adıyaman ya da diğer ismiyle Hısnımansur'da tarih öncesi devirlerden itibaren yerleşik hayatın varlığı

³¹Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV), (Çev: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2000, s. 1, 4, 241.

³²Kamûsu'l-A'lâm, I, s. 5.

³³Şemseddin Sami, Kamûsu'l-A'lâm, III, Mihran Matbaası, İstanbul 1308/1891, s. 1962.

³⁴Kamûsu'l-A'lâm, III, s. 1962. Yazar nüfusla ilgili verdiği etnik ve dinsel verilerin kaynağını belirtmemiştir. Daha önceki nüfus sayımlarının kesin rakamlar vermediği bu çalışma da göstermiştir. Cem Behar, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu, 1500-1927, II, Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., Ankara 1996, s. 28.

bilinmektedir. Çevredeki egemen güçler, daha İlk Çağ'da şehrin bulunduğu yerin stratejik önemini farkına varmışlardır. Adıyaman'ın bulunduğu coğrafya, tarihsel süreç içinde pek çok zaman dışarıdan gelen güçlerin saldırılarına maruz kalmıştır. Batı-doğu veya doğu-batı yönünde ilerleyen güçler; şehrin bulunduğu bölgeyi ya geçiş alanı ya da bölgenin kontrolü için merkezi bir üs olarak değerlendirip kullanmışlardır. Tarih boyunca saldırılara, istilalara hatta yağmalara maruz kalan bu bölge, birçok topluluğa da ev sahipliği yapma özelliğine sahiptir. Anadolu ile Suriye arasındaki ulaşımı sağlayan bağlantı yollarına yakın olması nedeniyle bölge, büyük devletler tarafından çoğu zaman elde edilmesi gereken hedef olarak görülmüştür³⁵.

Tarih boyunca stratejik öneminden dolayı, çeşitli güç ve devletlerin egemenliğine giren, çeşitli topluluk ve kültürlerin yaşam sürdüğü bir bölge özelliği taşıyan Adıyaman, çeşitli isimlerle anılmıştır. Seyyah Ainsworth Adıyaman'ın; Doğulu coğrafyacıların Cholmodara, Romalıların da Carbanum ismiyle bildiklerini ifade etmiştir³⁶. Söz konusu şehre Doğu Roma ya da Bizans İmparatorluğu döneminde Pordoniom ismi verilmiş olup, Süryaniler tarafından ise Klevdiye ismi ile anılmıştır³⁷. Şehir için Hısnımansur ismi Müslümanların eline geçişinden itibaren kullanılmıştır. Bu bölgeye, VIII. Asırda da gelen Emevi komutanlarından, Mansur b. Cavane (Cav'âne) bin Haris el-Âmiri'ye dayanarak şehre Hısnımansur isminin verildiği rivayeti ağır basan bir düşüncedir. Abbasi Halifesi Ebu Cafer el-Mansur'dan dolayı şehre bu isim verildiği de başka bir rivayettir³⁸.

Bazı araştırmacılar da Adıyaman kelimesinin kökeninin Luvi diline dayandığını iddia etmişlerdir. Adıyaman isminin adı geçen dilde Ana Tanrıça Halkının Ülkesi anlamındaki Adaumana veya Ada-uma-(wa)na kelimelerinden geldiği başka bir kanaati oluşturmaktadır³⁹. Söz konusu şehir, Osmanlı kaynaklarında genellikle Hısnımansur şeklinde geçmektedir. Örneğin, Kamûsu'l-A'lâm⁴⁰ gibi eserlerde çoğu kez Adıyaman ismi kullanılmıştır. Seyyah Ainsworth, bu şehir için kitabında Adıyaman ismini

³⁵SeydiVakkas Toprak, 1835 Tarihli Nüfus Sayımına Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Hısnımansur (Adıyaman), Adıyaman Üniversitesi Yayınları, Adıyaman, 2018, s. 5

³⁶ Gülin Öztürk, "Seyyahların Gözüyle Adıyaman ve Çevresi", Adıyaman Tarihi ve Kültürü Üzerine, Kömen Yay, Konya 2012, s. 131-132; Metin Kopar, "Seyyahların Gözüyle Adıyaman", Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, Adıyaman 2014, s. 138.

³⁷ Murat Gökhan Dalyan, Başlangıcından 1570 Yılına Kadar Adıyaman, Yeni Reform Matbaacılık, Ankara ty, s. 1.

³⁸ Yusuf Halaçoğlu, "Adıyaman", DİA, I, TDV Yay., Ankara 1988, s. 377.

³⁹ Bilge Umar, Türkiye'deki Tarihsel Adlar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1993, s. 17.

⁴⁰Şemseddin Sami, Kamûsu'l-A'lâm, I, Mihran Matbaası, İstanbul 1306/1889, s. 5.

kullanmıştır⁴¹. Yine Prusyalı askerî uzman Moltke, Kürtlerin Adıyaman için Hassunmanna ve Hesn Mansur isimlerini kullandıklarını ifade etmiştir⁴².

Hısnımansur ismi, Arapça hısn⁴³ kelimesi ile Mansûr isminin bileşmesinden oluşmuş ve Mansur'un Kalesi anlamına gelmektedir⁴⁴. Bahsi geçen kelime asıl şeklienden uzaklaşarak bozulmaya uğramış ve farklı dillerde çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Asıl şeklienden bozulan Hısnımansur kelimesi Ermenice ve Süryanice'ye Hasan Mısır⁴⁵, Hasan Mansur, Hüsn-i Masnur ve Hişn-i Mansur⁴⁶ biçiminde geçmiştir. Şehrin Osmanlı Devleti egemenliğine girmesiyle birlikte, Osmanlı resmî belgelerinde her zaman Hısnımansur ismiyle zikredildiği bilinmektedir⁴⁷. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında da Hısnımansur ismi kullanılmıştır. Hısnımansur ismi, 1928 yılının sonunda alınan bir kararla Adıyaman şeklinde değiştirilmiştir⁴⁸.

Adıyaman kelimesinin menşei tam olarak bilinmemektedir. Bu ismin Yedi Yaman adından geldiğine dair Adıyaman ahalisi arasında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bir rivayete göre şehrin ismi, putperest babalarının inancına isyan eden yedi gencin hikâyesinden doğmuştur⁴⁹. Hikâyeye göre yedi kardeş putperest babalarının avda olduğu bir sırada, onun putlarını kırarlar. Bu duruma öfkelenen baba yedi çocuğunu da öldürür. Günümüzde Adıyaman şehir merkezinin güneyinde Yedi Kardeş olarak bilinen türbeye gömüldükleri rivayet edilmektedir. Babaları tarafından öldürülmüş olan yedi

⁴¹ William Francis Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia*, I, London 1842, s. 267.

⁴² Feldmareşal Helmuth von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, (Çev: Hayrullah Örs), Remzi Kitabevi Yay, İstanbul 1969, s. 206; A. Işık, *Malatya, Adıyaman (Hısnımansur), Akçadağ, Arapkir, Besni, Darende, Eski Malatya (Battalgazi), Hekimhan, Kahta, Pötürge, Yeşilyurt (1830-1919)*, İstanbul yy., 1998, s.66.

⁴³ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi C.I*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 376; Ramazan Aslan, "XIX Yüzyılda Adıyamanda Sosyo Ekonomik Yapı", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 2010, s. 289; Hısn: Arapça kale anlamına gelmektedir.

⁴⁴ Said Öztürk, "Osmanlı Döneminde Adıyaman'ın Sosyal ve Ekonomik Özellikleri", *Medeniyetler Kavşağı Adıyaman, Adıyamanlılar Vakfı Yay.*, İstanbul 2008, s. 118; Ahmet Âkıl Yığınlı, *Adıyaman Merkez Ağzı ve Kültürü*, Adıyaman 2013, s. 17.

⁴⁵ Urfalı Mateos *Vekayi-nâmesi (952-1136)* ve Papaz Grigor'un *Zeyli (1136-1162)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Yay., Ankara 2000, s. 116.

⁴⁶ Dalyan, a.g.e., s. 1.

⁴⁷ Toprak, a.g.e., 2018, s. 6.

⁴⁸ Hasan Şaşmaz ve Musa Şaşmaz, "Osmanlı İmparatorluğu ile Cumhuriyet Dönemi'nde Adıyaman'ın İdari Taksimatı", *Adıyaman Tarihi ve Kültürü Üzerine*, Kömen Yay, Konya 2012, s. 18.

⁴⁹ Toprak, a.g.e., 2018, s. 7.

kardeşin hikâyesi halk arasında efsaneleşmiş ve Yedi Yaman şekline bürünmüştür. Yedi Yaman ifadesi de tarihsel süreçte Adıyaman şeklini almıştır⁵⁰.

Başka bir rivayet ise, Kommagene Kralı, Nemrut Dağı'nın zirvesine bir tapınak yapmak ister. Tapınağın yapımı için birçok meslek grubundan oluşan binlerce kişi bulunur. Sorgon ise heykellerin yapımından sorumlu kılınır. Sorgon, meslek sırrını kimsenin öğrenmesini istemediğinden, yanında yedi oğlundan başka hiç kimseyi çalıştırmamış. Çocukları putperest olmadıkları halde Sorgon'un korkusundan inançlarını saklamak zorunda kalıyorlarmış. Çok sayıda insan tapınağın yapımı esnasında ölmüş olmasına rağmen kral ve Sorgon, insanları zulümle çalıştırmayı sürdürmüşlerdir. Bir gün Sorgon'un çocukları, babalarına isyan ederek evlerindeki tüm putları kırmış, bu durum üzerine Sorgon ise onları zehirleyerek öldürmüştür. Sorgon'un öldürdüğü yedi oğlu Yedi Yaman diye anılmıştır. Bu tabir tarihsel süreçte Adıyaman şeklini almıştır⁵¹.

Şehrin isminin, Hısnımansur Kalesi'ni fetheden komutan Yaman Bey'in isminden geldiği başka bir rivayettir⁵².

Adıyaman ismi için de farklı söylentiler bulunmaktadır. Bunlardan biri Vadi-i Leman tabiridir. Bu tabir güzel vadi anlamına gelmektedir. Herhalde çevresi verimli arazilerle kaplı olan şehir için bu isim olarak kullanılmıştır. Vadi-i Leman zamanla Adıyaman biçimine dönüşmüştür⁵³.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru yaygın olarak telaffuz edilmeye başlanan Adıyaman ismi, resmî olarak Cumhuriyet Dönemi'nde şehre verilmiştir⁵⁴. Gerek bazı arşiv belgelerinde gerekse vilayet salnamelerinde Adıyaman ismine rastlanılmaktadır⁵⁵. Halk arasında kullanılan Semsur ismi de Adıyaman'ın eski isimlerinden biridir. Şehir için kullanılan Semsur ismi zamanla Kör Semsur şeklini almıştır⁵⁶.

⁵⁰ Necdet Tozlu, Adıyaman Efsaneleri, Erzincan, 2013, s. 139; Yiğitli, a.g.e., s. 17

⁵¹ Tozlu, a.g.e., s. 139-140; Toprak, a.g.e., s. 7.

⁵² Dalyan, a.g.e., s. 1.

⁵³ Yiğitli, a.g.e., s. 17

⁵⁴ Toprak, a.g.e., 2018, s. 8.

⁵⁵ Öztürk, a.g.m., s. 117.

⁵⁶ Tozlu, a.g.e., s. 140-141.

4. ADIYAMAN İLİNİN KURULUŞU

Günümüzdeki Adıyaman ili merkez ilçesinin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekte birlikte tarihi çok eski çağlara dayandığı bilinmektedir. Asur kaynaklarında Kummuh şeklinde ifade edilmiş olan bölge, Malatya'nın da dâhil olduğu bölge ile beraber daha sonraları Kommagene şeklinde zikredilmiştir⁵⁷. Adıyaman ilini kapsayan Kummuh ülkesinin Hititlerin son dönemlerinde Kargamış Krallığı'na bağlı olduğu bilinmektedir⁵⁸. Malatya, Besni, Samsat ve Kâhta'nın bu dönemlerde yerleşim bölgesi olduğu çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir⁵⁹. Bölgenin çok eski dönemlerden itibaren farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmasında, bölge ikliminin yaşama elverişli olması ile söz konusu bölgenin doğu-batı ve güney-kuzey istikametleri arasında bir geçiş noktasında yer alması etkili olmuştur. Keza arkeolojik bulgular, bölgede yerleşik hayat izlerinin çok erken dönemlere kadar gittiğini ortaya çıkarmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde, Adıyaman şehir merkezine çok yakın dere yataklarına hâkim olan tepelerde Paleolitik döneme ait yerleşim alanları tespit edilmiş, Kung Kıracı Tepesi, Kemşak Tepesi ve Mahmut Ensari (Ziyaret Tepesi) söz konusu dönemden günümüze kalmış olan, suya yakın yerleşim merkezleri olarak bilinmektedir. Günümüz Adıyaman ili merkezinde yer alan Hısnımansur Kalesi ve çevresi kasabanın ilk kurulduğu yer olması muhtemeldir⁶⁰. Bölgeyi ele geçiren medeniyetlerin, güvenlik ve savunma kaygısıyla, yığma toprak ve taştan inşa ettikleri bir yükselti üzerine karargâh ve ikametgâhlarını kurdukları düşünülmektedir. Bölge onlar için askerî üs, savunma kalesi ve yaşam alanı olmuştur. Tarihsel süreçte yerleşim kalenin dışına taşarak bir kasaba kimliğine bürünmüştür. Şehrin kuruluşunun Emevilerin son döneminde gerçekleştiği Kamûsu'l-A'lâm'da ifade edilmiştir. Bölgenin hâkimiyeti için Bizans ile Müslüman Araplar arasında mücadelenin devam ettiği bu dönemde, Mansur bin Cavane, Perre şehrini Müslümanlar adına fethetmiş ve şehrin kurucusu olmuştur. Mansur bin Cavane, Halife Mervan bin Muhammed El-Cadi'nin (II. Mervan) komutanlarından. Bölgeyi ele geçiren komutan, şehri yeniden imar etmiş ve antik

⁵⁷Toprak, a.g.e.,2018, s. 10.

⁵⁸Süleyman Özkan, "Kumaha Devleti", Kommagene'nin İzleri, Adıyaman Tanıtma Vakfı Yay., Adıyaman 2016, s. 21-22.

⁵⁹Demir, a.g.m., s. 118.

⁶⁰Demir, a.g.m., s. 118.

şehrin hemen güneyinde yeni bir kale ve etrafında yeni yerleşim yerleri kurmuştur⁶¹. Emevi Halifesi II. Mervan'ın Hısnımansur'u tamir ettirdiğine yönelik bazı kayıtlar vardır⁶². Komutanın isminden dolayı Mansur'un Kalesi anlamında Arapça Hısnımansur ismi verilmiş olması muhtemeldir. Hısnımansur'un kuruluşu Emevi Devleti'nin son dönemine denk geldiği eldeki bilgilere istinaden söylenebilir. Hısnımansur, kurulduğu dönemden itibaren uzun bir süre küçük bir kasaba olarak kalmıştır⁶³.

⁶¹Urfalı Mateos, a.g.e., s. 116; MehmedTaştımır, XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısnımansur, Gerger, Kâhta),TTK Yay., Ankara 1999, s. 46.

⁶²Evliya Çelebi Mehmed bin Zillî Derviş, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, III, Yayınlayan: Ahmed Cevdet, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1314, s. 169.

⁶³Toprak, a.g.e.,2018, s. 11.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ADIYAMAN(HISNİMANSUR)'IN TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1.Tarihte Adıyaman

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Hısnımansur'un ne zamandan beri var olduğu net olarak bilinmemekle birlikte, bölgede yapılan yüzey araştırmaları ve arkeolojik kazılar, tarih öncesi dönemlerden itibaren bölgede insan yerleşimlerinin varlığını işaret ettiği bilinmektedir. Arkeolojik buluntu ve araştırmalar şehrin tarihinin Paleolitik döneme kadar uzandığını ortaya koymuştur. Perre (Pirin), Palanlı, Haydaran ve Turuş'ta yapılan kazı çalışmaları, bölgenin tarihinin binlerce yıl öncesine dayandığını ortaya çıkarmıştır. Mağara yerleşimleri bölgede Paleolitik ve Kalkolitik dönemlerin yaşandığını göstermiştir. Adıyaman merkezinde bulunan Pirin, Zey, Haydaran, Gümüşkaya ve Palanlı köylerinde yapılan Arkeolojik kazılarda, M.Ö. 3000'li yıllardan kaldığı anlaşılan buluntular ortaya çıkarılmıştır. Toplu halde yaşamın olduğuna işaret eden çok sayıda mağara bulunmuştur. Bu mağaralardaki bölmeler, sütunlar, balkonlar ve su kuyuları, günümüzden beş bin yıl önce, bölgede yerleşik hayatın varlığını ispatlamıştır⁶⁴.

M.Ö. 2000'li yıllarda hazırlanmış olan Hitit yazıtlarında Adıyaman ve çevresinin tarihiyle ilgili en eski yazılı bilgiler bulunmaktadır⁶⁵. Bu yazıtlarda bölgeyle ilgili, özellikle Kargamış, Orta Fırat ve Toroslar arasındaki bölge hakkında baya kayıt bulunmaktadır. Hitit ve Asur yazıtlarında bölge için Kummuh ismi kullanılmıştır. Sonraki süreçte bölgeden Kommagene olarak bahsedilmektedir.

Kültepe'de bulunan Asur belgelerinde de Adıyaman ve çevresinden söz edilmiştir. M.Ö. 2000-1750'li dönemlere ait bu kaynaklar, Adıyaman şehrinin içinde bulunduğu bölgenin Asurluların ticaret yolu üzerinde yer aldığını ifade etmiştir. Bu kaynakların yanında Antakya ve Boğazköy Hattuşaş'ta bulunan yazıtlarda da Adıyaman ile ilgili bilgiler yer almaktadır⁶⁶. Hattuşaş yazıtları Adıyaman ve çevresinin içinde bulunduğu

⁶⁴Bülent Kara, "İsimler ve Mekânlar: Adıyaman", Adıyaman Tarihi ve Kültürü Üzerine, Ed. Hamdi Doğan, Kömen Yay., Konya 2012, s. 228

⁶⁵Toprak, a.g.e.,2018, s. 12.

⁶⁶Demir, a.g.m., s. 116-117.

alanın Hititlerin egemenliğinde olduğunu kanıtlamıştır. M.Ö. 1500'lerden itibaren Hititlerin zayıflamasıyla birlikte bölgeye başka güçler hâkim olmuşlardır. Tarihsel süreçte bölgede Mitanni, Hurri, Kummuh, Asur, Pers, Kommagene, Roma, Bizans ile Abbasi devletleri egemen olmuşlardır.

Adıyaman'ın kurulduğu bölge, Eski Çağ'dan itibaren insan yerleşimine sahne olmuştur. Ayrıca söz konusu bölge ticarî ve askerî yolların yakınında yer almaktaydı. Asurlular, Anadolu ile yaptıkları ticarete bu güzergâhı kullanmışlardır⁶⁷. Adıyaman şehir merkezinin yakınında bulunan Perre kentinin, ticarî güzergâh olmakla birlikte askerî güzergâh olarak da önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Ramsay'a göre batıdan gelen Roma yolu Melitene'den Fırat Nehri'ni takiben Syria/Suriye vilayetindeki Samosata'ya ulaşmıştır. Toroslardan Kommagene'ye açılan iki boğazdan biri Melitene'den geçerek Perre'ye uğramış, oradan da Samosata'ya doğru devam etmiştir.

Yine Ramsay, eski kaynaklarda Toros'un doğusunu aşarak Kommagene'ye ulaşan üç yoldan bahsedildiğini zikretmiştir. Bunlardan biri Göksun'dan (Kokkusos, Kokusos, Cucusos) Maraş'a (Germanicia), diğeri Afşin'den (Arabissos) Maraş'a ulaşımı gerçekleştirmiştir. Bu yolların sonuncusu Melitene'den başlayıp Polat ve Adıyaman'ı geçtikten sonra doğruca güneye inerek Samosata'ya ulaşmıştır⁶⁸. Ramsay, Maraş'tan Fırat tarafına giden iki önemli yoldan söz etmiştir. Bu yollardan birincisi Maraş'tan sonra Catabana (Haraba/ Ulubahçe Köyü-Pazarcık), Nisus (Keysun), Tharse (muhtemelen Samsat yakınlarında bir yer) ve Samosata'dan geçerek Edessa'ya (Urfa) giden yoldu. İkincisi ise; Maraş, SicosBasilisses (muhtemelen Aladinek/Ufacıklı köyü-Pazarcık) Dolicha (Dülük-Gaziantep), Zeugma (Belkıs köyü-Nizip) ve Bemmaris (Birecik-Şanlıurfa yolunda muhtemelen Suruç'un kuzeybatısında bir yer) üzerinden Urfa'ya giden yoldur⁶⁹. Bu yolların ticarî amaçların yanında askerî amaçlar için de oldukça önem arz ettiği bilinmektedir.

Malazgirt Savaşı'yla birlikte Müslüman Türklerin egemenliğine geçen Adıyaman ve çevresi, Artuklu, Eyyubi ve Selçuklu hâkimiyetinden sonra Moğol, Akkoyunlu,

⁶⁷Bülent Kara, "İsimler ve Mekânlar: Adıyaman", Adıyaman Tarihi ve Kültürü Üzerine, Ed. Hamdi Doğan, Kömen Yay., Konya 2012, s. 228.

⁶⁸W. M. Ramsay, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, çev. Mihri Pektaş, MEB. Yay., İstanbul, 1960, s. 56, 305.

⁶⁹Ramsay, a.g.e., s. 309; Adnan Eskikurt, "7. ve 12. Yüzyıllar Arasında Anadolu'yu Kateden Bazı Askerî Seferler ve Güzergâhları", Tarih Okulu Dergisi (TOD)/ Journal of History School (JOHS), Aralık 2014/ December 2014 Yıl 7, Sayı 20, s. 57-58.

Dulkadirli ve Memluk hâkimiyetine girmiştir. Hısnımansur ve çevresi Osmanlı hâkimiyetine ilk olarak Yıldırım Bayezid döneminde girmişse de tekrar elden çıkmıştır. Söz konusu bölge, kesin olarak Yavuz Sultan Selim'in 1515 yılında Diyarbakir'in hakimiyeti sırasında Osmanlı Devleti'ne katılmıştır⁷⁰.

1.2. Adıyaman'da Egemen Olan Güçler

1.2.1. Hitit, Hurri ve Mitanniler

Adıyaman'ın ilinin içinde bulunduğu bölge, İlk Çağ'dan itibaren insan yaşamının sürdürüldüğü bir alandır. Bu bölge Fırat Nehrinin yakınında geniş ova ve düzlüklere sahiptir. İklimi ve bitki örtüsünün elverişli olması, dışarıdan gelen toplulukların bölgeyi ele geçirmeye sevk etmiştir. Söz konusu bu bölge Paleolitik dönemden itibaren göç yoluyla gelen farklı toplulukların hâkimiyet kurdukları bir saha olmuştur⁷¹.

Mezopotamya ve Anadolu'daki ilk devlet organizasyonu sağladıkları kabul edilen Hititler, aynı zamanda Adıyaman ve bölgesinde ortaya çıkan ilk devlet düzenlenmesini sağlamışlardır. M.Ö. 1650'li Boğazköy'de bulunan yazıtlara göre Anadolu'nun güneydoğusu, Adıyaman'ın da içinde bulunduğu bölge Hititler'in egemenlik sahasıdır. Kaynaklara göre bölgeye gelen kral I. Telepinus, Haşsu ve Urşu şehirlerini tahrip etmiştir. Ortaya çıkan buluntular bu iki yerleşim yerinin, Adıyaman ilinin sınırları içinde olduğunu belirtmişlerdir. Ancak zamanla I. Telepinus'tan sonra Hititlerin Anadolu'nun güneydoğusundaki egemenlik sahalarını kaybetmişlerdir.

Adıyaman ve çevresi M.Ö. XIV. yüzyıl ortalarında Hurriler ele geçirmiştir. Hurriler M.Ö. 3000'li yıllardan itibaren Anadolu'ya gelmiş ve Fırat ve Asi nehirleri arasındaki alanda bir devlet kurmuşlardır. Hititlerin hâkimiyetlerinin zayıfladığı zamanda Anadolu'nun güneydoğusunda yer alan Hurriler, M.Ö. XIV. yüzyıl ortalarında Adıyaman'ında içinde bulunduğu alanı hâkimiyet altına almışlardır. Daha sonra bölge Mitannilerin kontrolüne girmiştir. Mitanniler Babil'in kuzeyinde, Fırat ve Dicle nehirleri arasında yer alan bölgede devlet kurmuştur. Kuzeye ilerleyerek Hurrilerin hâkimiyetini ortadan kaldırmışlardır. Mitanniler Hint-Avrupa kökenli bir dil

⁷⁰MehmedKöçer, Murat Babuçoğlu ve Cengiz Eroğlu, Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Mamûratülaziz (1869-1907), Aydan Yay., Ankara 2009, s. 44; Halaçoğlu, a.g.m., s. 377.

⁷¹Toprak, a.g.e.,2018, s. 13-14.

kullandıkları tahmin edilmektedir. Mitanniler, Adıyaman ve Malatya'nın içinde bulunduğu coğrafyayı yıkılışlarına kadar hâkimiyetleri altında tutmayı başarmışlardır.

1.2.2. Kummuh Krallığı

Hititlerin Anadolu'da zayıfladığı dönemlerde siyasi bölünmeler ortaya çıkmıştır. Bu durum bölgede yeni devletlerin oluşmasını sağlamıştır. Bölgede Hititlerin yıkılışından sonra Mitanniler ortaya çıkmıştır. Daha sonra bölgede Mitanniler ve Kummuh Krallığı hâkimiyeti sağlamıştır. Krallığın M.Ö. 1000'li yıllarda kurulduğu tahmin edilmektedir. Günümüz Adıyaman sınırlarında Kummuh'a ait en eski eserler Kummuh Kralı Şuppilulima zamanından kalan Boybeypınarı'ndaki yazıtlardır⁷². İlin Besni ilçesine bağlı Keysun (Çakırhöyük) mahallesi Boybeypınarı köyünde Luvi hiyeroglif yazısıyla kazılmış olan levhalar ortaya çıkmıştır.

Bu levhalar, Kummuh tanrıçası Kubaba/Kupapa'ya adanmıştır. Levhalar Luvi dilinde yazılmış “Bu tahtı ve bu masayı, ben, Hükümdar Şuppilulima'nın karısı Panumuvatis adadım” ifadesi bulunmaktadır⁷³.

M.Ö. IX. yüzyıl civarında Asur kaynaklarına göre Asurlulara vergi veren devletler arasında Kummuh Krallığı da yer aldığı bilinmektedir. Krallığın adı ilk olarak Asur kaynaklarında II. Assurnasirpal dönemdeki yazıtlarda geçmektedir. M.Ö. 866 yılında II. Assurnasirpal Fırat'ın doğu kıyısında bulunan, Huzirina'ya geldiği rivayet edilmektedir. Kummuh Kralı Katazilu (Hatazilu/I. Hattuşili), haraç olarak altın, gümüş ve sedir ağacı gövdeleri gibi hediyeler vermiştir. Kaynağa göre haracını ödeyen Kummuh ile Asur arasında dostane ilişkilerin devam ettiği belirtilmiştir⁷⁴.

Ancak Asurlular M.Ö. IX. yüzyıl ortalarına doğru tekrar kuzeybatıya doğru seferlere girişmişlerdir. Bölgede M.Ö. 858 tarihinden itibaren kuzeye doğru yönelen III. Salmanassar, Fırat'ı geçerek günümüz Adıyaman'ın yer aldığı alana kadar ulaşmıştır. Asurlular bölgeye gelene kadar çok sayıda orduyla karşılaşmış ve büyük zaferler kazanmışlardır. Suruç Viranşehir ve Bozova topraklarını fethettikten sonra, ordusunu Fırat'ın karşı yakasına geçirerek Adıyaman bölgesine gelmiştir⁷⁵.

⁷²Özkan, “Kumaha Devleti”, Kommagene'nin İzleri, s. 25.

⁷³Friedrich Karl Dörner, Nemrud Dağı'nın Zirvesinde Tanrıların Tahtları, (Çev: Ülkü Vural), TTK Yay., Ankara 1990, s. 131; Özkan, “Kumaha Devleti”, Kommagene'nin İzleri, s. 25.

⁷⁴Özkan, “Kumaha Devleti”, Kommagene'nin İzleri, s. 22.

⁷⁵Toprak, a.g.e.,2018, s. 15.

Kummuh Kralı I. Hattuşili, bu sefer de bağılılığını bildirmek için Asur Kralı'na hediyeler vermiştir. Kral, III. Salmanassar'a haraç olarak pek çok kıymetli hediyeler vermiştir. Böylece iki devlet arasında iyi ilişkiler devam etmiştir. Asurlular sedir gövdelerine büyük önem vermişlerdir. Asurlular, ağaç kerestelerini Kummuh'tan alarak Fırat nehrin üzerinden sallar ile Mezopotamya'nın güneyine taşımışlardır. Bölgenin sedir ağaçları Asur sarayları için kullanılmak üzere ahşap malzemeyi oluşturuyordu. Asurlular Kralı III. Salmanassar, güneye doğru askerî harekâtına devam etmiş ve Pakarahubuni (günümüzdeki Yavuzeli olabilir) kentini kuşatmıştır. Çevreyi tahrip edip, yıkmıştır⁷⁶. Söz konusu tarihi kaynaklar, Adıyaman ve çevresinin içinde bulunduğu Kummuh Krallığı'nın, M.Ö. IX. yüzyılda, Asurlulara vergi veren devletlerden biri olduğunu belirmişlerdir.

M.Ö. 805'te, Asur Kralı III. Adadnirari, Halep'in kuzeyinde, Hititlerin desteğinde birleşmiş olan Geç Hitit devletinden sekizine karşı yaptığı savaşı kazanmıştır. Bu zaferle ülkesinin sınırlarını bugünkü Pazarcık'ın yakınlarındaki Gurgum (Maraş) ile Kummuh arasındaki Gözlügöl bölgesine kadar genişletmiştir⁷⁷. Asurluların batıdaki gücü, iç politik çatışmalar nedeniyle M.Ö. VIII. yüzyıl başlarında giderek zayıflamıştır. Asurluların zayıflaması Kummuh için de güç kaybetmesine neden olmuştur. Kummuh ve Asurluların zayıflamasıyla bölgede Urartu hâkimiyeti ortaya çıkmıştır.

Urartular M.Ö. 750'den itibaren Kommagene bölgesine saldırıya geçmişlerdir. Seferler neticesinde Urartu Kralı II. Sarduri, Kummuh Kralı Kuştapi'yi yenilgiye uğratarak vergiye bağlamışlardır⁷⁸. Bölgede Asurlulara karşı Urartu, Arpad, Meliddu, Gurgum ve Kummuh'tan oluşan bir ittifak oluşmuştur. Asur Kralı III. Tiglatpileser'in, bu ittifakı M.Ö. 743-740 yılları arasında yaptığı savaşlarda yenmiştir. Daha sonra vergiye başlamıştır⁷⁹. III. Tiglatpileser'in devletin gücünü toparlamasıyla tekrar Asur-Urartu mücadelesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Urartular ile Asurlular arasında, M.Ö. 742'de Kıştan ve Halpi'nin de içinde bulunduğu yerde bir savaş olmuştur. Bu Savaşın meydana geldiği yer olan Kıştan'ın Adıyaman'ın Besni ilçesine bağlı Keysun

⁷⁶Dörner, a.g.e., s. 130; Özkan, "Kumaha Devleti", Kommagene'nin İzleri, s. 22.

⁷⁷Dörner, a.g.e., s. 132; Özkan, "Kumaha Devleti", Kommagene'nin İzleri, s. 25.

⁷⁸Toprak, a.g.e.,2018, s. 16.

⁷⁹Dörner, a.g.e., s. 132.

(Çakırhöyük) olduğu var sayılmaktadır⁸⁰. Urartu egemenlik sahasında bulunduğu kabul edilen Parala'nın ise, Eski Besni ören yeri civarında olduğu muhtemeldir⁸¹.

Daha sonra Adıyaman ve çevresini kuşatan II. Sargon, ülkedeki 62 şehirle birlikte Kummuh'u da topraklarına katmışlardır⁸². Hazinesi ve kralın ailesini ele geçiren II. Sargon, ülkenin halkını da güneye, Mezopotamya'ya sürgüne göndermiştir. Bölgede önemli ölçüde bir nüfus mübadelesi yapmıştır. Ayrıca Kummuh Krallığının büyük oranı Mezopotamya'ya oradan da Adıyaman ve bölgesine zorunlu göçe zorlanmışlardır⁸³. Adıyaman'ın da içinde bulunduğu Kummuh Krallığı M.Ö. 708'de Asurların bir eyaleti durumuna gelmiştir⁸⁴.

1.2.3. Asur, Pers ve Helenistik Dönem

II. Sargon, M.Ö. VIII. yüzyıl sonlarından itibaren kuzeye doğru ilerleyip, Adıyaman'ın içinde bulunduğu coğrafyayı tamamen bir Asur eyaleti haline getirmeyi başarır. Daha sonra M.Ö. 708'de Kummuh Kralı Muttalu'yu yenen II. Sargon, Kummuh Krallığı'nın hâkimiyetine son verir. Böylece bölgede Asur egemenliğini tesis etmiş olur. II. Sargon, bölgenin güvenliği ve ayrıca bölgenin nüfus dengesini korumak için güneyden bazı toplulukları bölgeye getirmiştir. M.Ö. VII. yüzyılın sonuna kadar bölgede hâkimiyet sağlayan Asurlular, bu süre zamanında yerli halkın büyük bir bölümünü Güney Mezopotamya'ya sürgüne göndermişlerdir. Bu tarihte Kummuh bölgesi, ülkenin kuzeybatı sınırlarında stratejik bir nokta olarak Asur devletine bağlı bir eyalet olarak varlığını sürdürmüştür⁸⁵.

Ancak bu esnada Mezopotamya'daki Babil Devleti güç kazanmıştı. Babil Kralı Nebukadnezar, Kuzeye doğru akınlar düzenleyip Fırat Nehri kıyılarında Asurlular ve Mısırlıları yaptığı savaşta yenilgiye uğrattır. Bunun sonucunda Fırat Nehri kıyısındaki Kummuh ve Kimuşişehirleri M.Ö. 607'de Babillilerin hâkimiyetine girer. Kummuh

⁸⁰Süleyman Özkan, "Kummuh/Kumaha", Tarih İncelemeleri Dergisi, VIII, İzmir 1993, s. 75.

⁸¹Turgut H. Zeyrek, Ali N. Zeyrek ve Ayşegül Zeyrek, Besni (Parala-Octacuscum-Bahasna: Anadolu'nun Güneydoğusunda Antik bir Kent ve Yakın Çevresinin Arkeolojik Açısından Değerlendirmesi, Besni Belediyesi Yay., İstanbul 2006, s. 51-52

⁸²Toprak, a.g.e., 2018, s. 17

⁸³Dörner, a.g.e., s. 133-134.

⁸⁴Zeyrek, Besni, s. 51-52

⁸⁵Dörner, a.g.e., s. 134.

ülkesi Asur egemenliğinden çıkıp, Babil hâkimiyetine girmiştir⁸⁶. Kummuh'la ilgili bu zaman zarfında fazla bilgiye rastlanılmamıştır.

Daha sonra bilinen şudur ki; Adıyaman'ın ve çevresinin içinde bulunduğu Kummuh ülkesinin adı Helenistik dönemde Kommagene olduğu bilinmektedir⁸⁷. Büyük Keyhüsrev, M.Ö. 553'te Medleri yenerek İran'da Pers İmparatorluğu'nu kurup, kısa zamanda ülkesinin sınırlarını Anadolu'ya kadar genişletmeyi başarmıştır. Büyük Keyhüsrev Anadolu'da Kızılırmak Nehri'ne kadar olan yerleri ele geçirmiştir. Adıyaman'ın içinde bulunduğu Kommagene çevresini sınırlarına katmışlardır.

Böylece Babil Devleti tarafından Güney Mezopotamya'ya sürgün gönderilen yerli halkların tekrar Adıyaman ve çevresine geri gelmeleri sağlanmıştır. Yurtlarına geri dönen bu yerli halklar Perslerle kaynaşarak zengin bir kültürün ortaya çıkmasına vesile olmuşlardır. Bu durum Büyük İskender'in bölgeye gelene kadar Adıyaman ve çevresinde Pers hâkimiyeti sürmüştür. II. Filip'in yerine Makedonya'da kral ilan edilen İskender, Trakya ve Çanakkale tarafından Anadolu'ya geçip, Persleri yenilgiye uğratmıştır.

Büyük İskender M.Ö. 333'te Toroslar bölgesinde Pers İmparatoru III. Darius'u yenilgiye uğratar. Böylece Anadolu'da Pers egemenliği ortadan kalkar. Akabinde Güneydoğu ve Doğu Anadolu toprakları ve Kommagene çevresi de Büyük İskender'in imparatorluğuna bağlanır. M.Ö. 323'te Büyük İskender'in ölümünden sonra generalleri arasında taht kavgaları başlar. Ve imparatorluk dağılır.

M.Ö. 321'de Büyük İskender'in komutanlarından Makedonyalı Selevkos, Babil'i merkezli yeni bir devlet oluşturur. Böylece Adıyaman ve çevresi Akdeniz'e kadar uzanan Selevkos Krallığı'nın hâkimiyetine girer. Helenizm kültürünü yaşatmak için büyük çaba harcarlar. Selevkos kralları Yunanistan ile ilişkileri canlı tutmaya çalışmışlardır. Kurdukları kentlerde sanatsal yapıların yanı sıra anıtlar ve kültür kurumlarını inşa etmişlerdir. Selevkos kralları Uzakdoğu'dan Akdeniz'e kadar oldukça geniş bir bölgede ticaret yapıp, aynı zamanda kültür aktarımını da gerçekleştirmişlerdir. Ancak M.Ö. I. yüzyılda ortaya çıkan taht sonra Romalılar aynı yüzyılın ortalarında Selevkos hâkimiyetine son vermişlerdir.

⁸⁶Toprak, a.g.e.,2018, s. 18.

⁸⁷Dörner, a.g.e., s. 134.

1.2.4. Kommagene Krallığı

Yazılı kaynaklarda, Kommagene Krallığı'nın Roma egemenliğine girişine kadar olan tarihi ile ilgili bilgiler çok azdır. Kommagene Krallığı, M.Ö. 162'ye kadar Perslerin, İskender İmparatorluğu'nun ve Selevkos Krallığı'nın hâkimiyetinde varlığını sürdürmüştür⁸⁸. Kommagene'nin, Selevkoslar Dönemi'nde, idareci kitlesi çoğunlukla Helen olup, yerli halkı etnik ve kültürel olarak pek homojen değildi. Sami kökenli gruplar bu coğrafyada genellikle yaşam sürmekteydi.

Ptolemaios isimli vali isyan ederek Kommagene'de M.Ö. 162'de kendi krallığını kurdu. Ptolemaios, Melitene'yi sonraki süreçte ele geçirmişse de, burada pek tutunamamıştır. Ülkenin Ptolemaios zamanında sınırları günümüzde net olarak bilinmemekle beraber, Kummuh'un, Ptolemaios'un egemenliği altında olduğu kesin olarak bilinmektedir. Kral Samos zamanında, Kummuh adı Samosata şeklinde değiştirilmiştir. Kral, burayı başkent ilan etmiştir. Bu şehir, kralın kendi adını taşımıştır.

Kommagene'nin sınırları bu dönemde Kuzey Suriye ile Toroslara kadar yayılmıştır. Zeugma da daha sonraki süreçte Kommagene'ye katılmıştır. Kommagene'nin kuzeyinde Melitene, güneyinde ise Dolikhe (Dülük) kenti yer almaktaydı⁸⁹. Kral Samos, Selevkosların Kommagene'nin bağımsızlığını kabul etmedikleri zamanda Selevkoslarla ilişkilerini iyi tutmuştur. Kral Samos, oğlu I. Mithradates Kallinikos'u Selevkos Kralı VIII. Antiochos Grypos'un kızı Laodike ile evlendirerek Selevkoslarla akrabalık ilişkisi kurmayı başarmıştır. Bu durumdan yararlanarak, Selevkosların ülkeyi egemenlikleri altına almalarını engelleyen Samos, yaşamı boyunca Kommagene'yi elde tutmuştur. Kommagene Kralı I. Antiochos ise, Nemrut Dağı'nın zirvesine kazdırdığı kitabelerde babası ve annesi Laodike'yi anmıştır⁹⁰. Annesi onu soyağacı yoluyla Büyük İskender'e bağlamıştır.

Kommagene, Selevkosların güç kaybetmesiyle, Part Krallığı, Armenia Krallığı ve Roma İmparatorluğu'na bağlı olarak varlığını sürdürebilmiştir. Partlar, M.Ö. 109'da, Syria'yi işgal ederek, Selevkosları yenerek, M.Ö. 93'te Kommagene'yi de

⁸⁸Toprak, a.g.e.,2018, s. 19.

⁸⁹Keşer Taşdöner Özcan, "Hellenistik Dönemin Küçük bir Krallığı: Kommagene", Tarih Okulu Dergisi (TOD), 8 (2015), XXIII, s. 98-101.

⁹⁰Dörner, a.g.e., s. 219. I. Mithradates Kallinikos'un Büyük İskender'e bağlanan soy ağacı için bkz: Dörner, a.g.e., s. 220.

egemenliklerine almışlardır⁹¹. Bu gelişmelerle birlikte Roma da Kommagene'nin stratejik konumunun farkına varmıştır. Roma'ya bağlı Armenia Kralı Tigranes, Kommagene'nin komşusu Kapadokya Kralı'nı tahttan indirerek bu dönemde, güç dengesini bozmuştur. Roma'nın gönderdiği General Cornelius Sula, Armenia Kralı Tigranes'i yenip Kapadokya Kralı'nı tekrar tahta çıkarmayı başarmıştır. Cornelius Sula, daha sonra Fırat boylarına geçerek Melitene civarında Part elçisiyle görüşüp, Fırat Nehri'nin Roma İmparatorluğu ile Part Krallığı arasında sınır olması konusunda anlaşmıştır. Bu görüşme sonrası Kommagene fiili olarak Roma hâkimiyet alanında kalmıştır. Bundan sonraki dönemde, Adıyaman ve çevresi M.Ö. 93-83 yılları arasında Partlar tarafından yönetilmiştir⁹².

M.Ö. 83'te, Syria üzerine sefere çıkan Armenia Kralı Tigranes, Kommagene ve çevresini egemenliği altına almıştır. Tigranes, Syria'da büyük bir zafer kazanarak Selevkosların başkenti Antickheia'yı almayı başarmıştır. Böylece bölgedeki tüm kralları da egemenliğine almıştır. Söz konusu bu egemenliği benimseyen krallar arasında Kommagene Kralı da yer almaktaydı. Selevkos Kralı savaş alanından kaçmış ve bu vesileyle Tigranes, 'Krallar Kralı' unvanını aldı. Kommagene Krallığı, 14 yıl süreyle Tigranes'in egemenliğinde kalmıştır⁹³. Adıyaman ve çevresinde egemen olan Kommagene Krallığı, Helenistik krallıklardan biri olma özelliği taşımaktadır.

Selevkos Krallığı'nın güçsüzleştiği M.Ö. I. Yüzyılda, Kommagene'nin kurucuları, bağımsızlıklarını kazanmak için ayaklanma yoluna gitmişlerdir. Adıyaman bölgesinin içinde bulunduğu alanda söz konusu ayaklanma bastırılmışsa da Kommagene'nin bağımsızlık düşüncesi devam etmiştir. Romalıların Selevkos Krallığı'na son vermesi ile birlikte Kommagene'ye bağımsızlık yolu görünmüştür. I. Mithradetes M.Ö. 80'de Kommagene'ye kral olmuşsa da devletin kurucusu olarak I. Mithradetes'in oğlu I. Antiochos kabul edilmektedir. Kommagene Krallığı'nın kuruluşu için de, I. Antiochostahta geçtiği M.Ö. 69 yılı kabul edilmektedir. Aynı zamanda M.Ö. 69 yılı Romalıların Selevkos Krallığı'na son verdiği tarih olarak bilinmektedir.

Anadolu'daki taht mücadeleleri sebebiyle Mithradates Savaşları olmuş ve bu savaşlardan Roma, zaferle çıkmayı başararak Anadolu'daki varlık ve gücünü artırdığı

⁹¹Taşdöner Özcan, a.g.m., s. 104-106.

⁹²Kevser Taşdöner, "Antik Çağda Kommagene", Kommagene'nin İzleri, Adıyaman Tanıtma Vakfı Yay., Adıyaman 2016, s. 32.

⁹³Taşdöner, , a.g.m., s. 32; Taşdöner Özcan, a.g.m., s. 100-103.

gibi Kommagene'nin güçlenmesine de göz yummuştur⁹⁴. Üçüncü Mithradates Savaşları'nın (M.Ö. 74-64) olduğu sıralarda, M.Ö. 70 yılında Kommagene tahtına I. Antiochos, çıkmıştır. Romalı General Lucullus, M.Ö. 69'da Armenia Kralı Tigranes'i yenerek büyük bir zafer kazanmıştır. Bu olay sonrasında bölgedeki krallar Roma'ya bağlılıklarını bildirmişlerdir. Bu krallar arasında Kommagene Kralı da yer almıştır⁹⁵.

Kommagene Krallığı kendilerini Helenlerin ve İranlıların uğurlu kökleri olarak görmüş böylece bütünüyle Doğu ve Batı'nın bir sentezi olarak kabul edilebilirler⁹⁶. Kommagene kralları, kendilerini baba tarafından Perslere (I. Darius'a,) anne tarafından ise Selevkoslara ve dolayısıyla Büyük İskender'e dayan dırmışlardır. I. Antiochos, Nemrut Dağı'nın 2150 metre yüksekliğinde olağanüstü, anıtsal bir tapınak yaptırmıştır. Dağın zirvesinde küçük taşlarla yaptırdığı tümülüsün doğu ve batı yamaçlarında tören ve ayin terasları yaptırmıştır. Kommagene Kralı, terasların bir tarafında tanrılarla birlikte, Pers kökenli atalarının heykellerini sıralarken, diğer tarafında tanrılaşmış Helen atalarını sıralamıştır⁹⁷.

Nemrut Dağı'nın zirvesindeki yapay tümülüsün her iki taraftaki heykel dizilerinin arkasında bulunan platformdaki kitabelere amacını nakşeden Kommagene Kralı I. Antiochos, kendisini “uzak dağlık bir ülkenin büyük kralı” olarak nitelemiştir. Kral, “Tanrılar ile atalara gösterilmesi bir tanrı buyruğu olan bir dindarlık örneği vermek” amacıyla göksel tahtların yakınındaki bu anıtı yaptırdığını kitabeye nakşettirmiştir. Kommagene'nin kurucusu, bu kutsal mezar anıtını “tanrılar ve tanrılaşmış ataların gözle görünür yardımlarına bir şükran borcu olarak” yaptırdığını kendisinden sonraki nesillere aktarmak istemiştir⁹⁸. I. Antiochos'un eseri olan Nemrut Dağı'nın zirvesindeki bu devasa anıt, günümüzde hala varlığını sürdürmektedir.

Kommagene, stratejik olarak önemli bir yere sahipti. Doğu-batı, güney kuzey yönündeki yollar bu bölgeden geçmekteydi. Güney yönünde Fırat Nehri'ni geçen geçitler ve kuzey yönünde Toros Dağları'nı aşan yollar için Adıyaman yöresi ve çevresi bir uğrak yeri konumundaydı. Bu stratejik konumundan dolayı Kommagene toprakları

⁹⁴Taşdöner Özcan, a.g.m., s. 104-106.

⁹⁵Taşdöner, , a.g.m., s. 32-34.

⁹⁶Toprak, a.g.e.,2018, s. 22.

⁹⁷Dörner, a.g.e., s. 206-222

⁹⁸Dörner, a.g.e., s. 222.

devamlı olarak çevredeki devletlerin güç yarışına sahne olmuştur⁹⁹. Kommagene kralları, güçlü devletlere karşı koyamayacaklarının farkında olduklarından sürekli barış yolunu seçmişlerdir. Bu barış siyasetini gözetleyen krallar, ülkeyi uzun süre bağımsız tutmayı sağlamışlardır. Romalılar, doğuya doğru ilerleyerek bu sınırlarının güvenliğini sağlamak için Kommagene'yi egemenlikleri altına almışlardır. M.S. 18 yılında bölgeye gelen Romalı komutan Germanicus, Kommagene'yi vassal haline getirmiş, bu tarihten sonra Roma'nın Suriye eyaletine bağlanmıştır.

Romalılar, Suriye'deki hâkimiyetlerine önem verdiklerinden Suriye'nin güvenliği için Kommagene'nin iç işlerine sürekli müdahale etmişlerdir. Bu, Roma'ya tabii olan Kommagene kralları için zor bir durumdu. Romalılar, tarihsel süreç içinde Kommagene'nin bağımsız bir devlet olarak hüküm sürmelerine olanak tanımışlardır. Roma İmparatoru Caligula, Kommagene'yi IV. Antiochos'a geri vererek bağımsız olmasını sağlamış, böylece Kommagene Krallığı ile Roma arasında ilişkiler yeniden kurulmuştur. Bu dönemde Kommagene'nin egemenlik sahası Kilikya'ya kadar genişlemiştir. Roma Kralı Neron zamanında, Romalıların Partlarla yaptığı savaşlarda Kommagene Krallığı, Roma Kralı'nın yanında yer aldı. Roma Kralı Neron, savaşta gösterdiği başarı sebebiyle Doğu Anadolu'yu IV. Antiochos'a hediye etmiştir.

Kommagene'nin Roma ile olan barışçıl dönemi kısa sürmüştür. Romalı komutan Vespasianus, ülkenin bağımsızlığına son vererek M.S. 72 yılında Kommagene'yi, yeniden Roma'nın bir eyaleti yapmıştır. Kral I. Antiochos'un bağımsızlığına kavuşturduğu Kommagene, bir süre daha Roma ile dostane ilişkiler içerisinde varlığını devam ettirebilmiştir. Sonraki krallar Roma'nın gücünü tam anlamıyla kavrayamamış, Roma ile barışçıl siyaset gütmeye özen göstermekle birlikte, Roma lejyonlarına karşı Roma'nın düşmanlarının yanında bulunmuşlardır. M.S. 72'deki son Kommagene Savaşı Roma'nın zaferiyle sona erince Kommagene'nin bağımsızlığı son bulmuş ve söz konusu Kommagene bu tarihten sonra Roma'nın Syria eyaletine bağlanmıştır¹⁰⁰.

1.2.5. Roma ve Bizanslılar

Roma ve Bizans İmparatorlukları zamanında önemli yerleşim yeri olan günümüzde Hısnımansur şehri içinde bulunan Perre antik kenti, Kommagene

⁹⁹Toprak, a.g.e.,2018, s. 22.

¹⁰⁰Dörner, a.g.e., s. 221.

Krallığı'nın önemli şehirleri arasında bulunmaktaydı. Bu kent batıdaki Helen dünyasını doğudaki Pers topraklarına bağlayan önemli bir güzergâh üzerinde bulunan Perre, Bizans döneminde “Kutsal Kent” olarak tanınmıştır¹⁰¹.

Kommagene Krallığı'nın önemli şehirleri arasında olan Perre hiç bir dönemde müstahkem bir kaleye sahip olamamıştır. Bundan dolayı stratejik açıdan yakınında bulunan Samosata kadar önemli bir kent değildir. Samosata, stratejik konumundan ötürü daha önce Kral Samos tarafından Kommagene Krallığı'na başkent olmuştur¹⁰². Perre şehri Romalılar ile Kommagene arasındaki mücadeleden zarar görmüş ve tahrip edilmiştir. Bu mücadele sonucunda bölge Roma hâkimiyeti sahasına girmiştir. Coğrafyanın Roma İmparatorluğu'nun eline geçmesinin ardından Kommagene Krallığı tarih sahnesinden çekilmiştir. Böylece bölge Romalılar ile İran kökenli Partlar arasında mücadeleye sahne olmuştur¹⁰³.

Ancak Romalılar, doğudaki komşuları Perslerin batıya doğru ilerleyişlerini bu coğrafyada durdurmaya çalışıyorlardı. Kuzey tarafı, doğu-batı doğrultusunda uzanan sarp dağlarla çevrili bu bölge Romalıların tahkimat sahası olmuştur. Söz konusu bu tarihlerde Romalılar bölgede çok sayıda askerî üs kurmuşlardır. Romalılar Samosata'yı büyük bir askerî üs haline getirmişlerdir.

Kommagene topraklarında baştanbaşa geçen büyük bir yol inşa etmişlerdir. Malatya'dan güneye doğru dağlık bölgeyi kestirmeden geçerek tarihî Klaudios ve Direkkale'ye ulaşmaktaydı. Bu yol Daha sonra Adıyaman'ın kuzeyindeki Perre'ye, Perre üzerinden Samosata'ya oradan Fırat kıyısını izleyerek güneye yönelerek Suriye'ye ulaşıyordu. Söz konusu yol güzergâhında Romalıların Kâhta çayı ve Göksu üzerinde yaptığı köprülerin bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Persler ve Romalılar arasında Kommagene'de meydana gelen savaşlar bölgenin gelişmesini engellediği gibi sürgünler nüfusun azalmasını teşkil etmiştir.

Bu coğrafyada Romalıların İranlılarla olan savaşları Sasani Devleti zamanında da sürmüştür. III. yüzyıl ortalarında Roma hâkimiyetinin zayıflaması ile Sasaniler, günümüz Adıyaman çevresine nüfus etmişlerdir. 256 yılında Sasani Hükümdarı I.

¹⁰¹Hatice Çorbacı, “Adıyaman'ın Arkeolojik Değerleri”, Fırat'tan Volga'ya Medeniyetler Köprüsü, ADYÜ. Yay. no: 13, Adıyaman 2015, s. 37.

¹⁰²Toprak, a.g.e.,2018, s. 25.

¹⁰³Dalyan, a.g.e., s. 17-34.

Şapur'un Kommagene topraklarını ele geçirip Samsat'ı ve çevresini tahrip etmiştir 395'te Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle birlikte Kommagene bölgesi Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiştir.

Bizans İmparatorluğu ile Sasani Devleti'nin savaş alanı olarak kullandığı bölge, zamanla Bizans ile Müslüman Araplar arasında mücadele sahası olmuştur. Savaşlar sonucunda bölge halkının yerleşim alanları harap olmuş, nüfus azalmış, güvenlik kalmamış, ticarî faaliyetler durma noktasına gelmiştir¹⁰⁴. Bizans, bölgeyi idarî ve askerî bölgelere ayırarak idare etme yoluna gitmiştir¹⁰⁵. İdarî bölgeler askerî yetkilerle donatılmış olan valiler aracılığıyla yönetilmiştir. Bu arada Bizans İmparatorluğu bölgede Persler ve Araplarla mücadelesini sürdürmüştür. Bizans'ın güney doğudaki sınırları Aşağı Mezopotamya'ya kadar uzanıyordu. VI. Yüzyılda, Adıyaman'ın da içinde bulunduğu Orta Fırat coğrafyası zaman zaman Perslerin hücumlarına maruz kaldığından harap olmuş ve Bizans'ın buradaki gücü azalmıştır.

Akabinde Pers hâkimiyetinin sona ermesinden sonra İran'da egemen olan Sasaniler zamanında bölge sınır olmaya devam etmiş ve Sasani- Bizans mücadelesi başlamıştır. VII. yüzyılın birinci yarısının ortalarından itibaren Adıyaman'ın içinde bulunduğu bölgede Müslüman Arapların akınları başlamıştır. 636 yılında Hz. Ömer zamanında, Müslüman ordusu ile Bizans ordusu arasında, Suriye'de meydana gelen Yermuk Savaşında Bizans ordusu yenilgiye uğratılmıştır¹⁰⁶.

Bu zaferle, Bizans ordusu bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır. Böylece Doğu sınırları savunmasız kalan Bizans, Fırat Nehri ve Toros Dağları istikametine yerleşmiştir. Bölgede Bizans'ın boşalttığı alanlara Müslümanlar sahip olmuştur. Hz. Ömer devrinde İyad bin Ganem komutasındaki bir ordu ile Hısnımansur yöresine ulaşmışlardır. Müslüman Arap ordularının gelişiyle bölgede Bizans ile Müslüman Araplar arasında çetin mücadeleler yaşanmıştır¹⁰⁷. Söz konusu Adıyaman'ın bulunduğu bölgede tahribata uğrayan yer arasındadır¹⁰⁸.

¹⁰⁴Dalyan, a.g.e., s. 17-34.

¹⁰⁵Thema sistemi ile ilgili olarak detaylı bilgi için bkz: Yücel Öztürk, "Timar-Thema Teriminin Ortaya Çıkması, Bizans Uygulaması ve Osmanlı İle Mukayesesi", OTAM, 31(Bahar 2012), s. 157-208.

¹⁰⁶Yermuk Savaşı ile ilgili olarak detaylı bilgi için bkz: H. İbrahim Hasan, İslâm Tarihi, I, Kayıhan Yay., İstanbul 1991, s. 291-294.

¹⁰⁷ŞiblîNumanî, Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi, I, (Çev. Talip Yaşar Alp), Çağ Yay., İstanbul 1975, s. 252-253.

¹⁰⁸Toprak, a.g.e.,2018, s. 27.

1.2.6. Müslümanlar ve Hristiyanların Orta Çağ'da Adıyaman Çevresindeki Egemenlik Mücadeleleri

Müslüman Araplar ile Bizans arasında bölgeyi ele geçirmek için daha önceleri başlamış olan mücadeleler Emeviler zamanında da devam sürmüştür. Mansur bin Cavane, Perre'yi Emeviler namına fethetmiştir. Söz konusu fetih Emevi iktidarının sonuna doğru meydana gelmiştir. Mansur bin Cavane, bölgede meydana gelen çatışmalar nedeniyle zarar gören şehri yeniden tamir ve inşa yoluna gitmiştir¹⁰⁹. Ayrıca Perre şehrinin hemen güneyinde yeni bir kale ile bir kasaba yaptırmıştır. Komutanın adı nedeniyle, yeni yapılan kaleye Mansur'un Kalesi manasında Hısnımansurismi verildiği daha önce ifade edilmiştir. Söz konusu isim kalenin etrafında kurulan yeni yerleşim bölgesine de verilmiştir¹¹⁰.

İlk Çağ'da olduğu gibi Orta Çağ'da da Adıyaman ve çevresinin içinde yer aldığı bölge, doğu ile batı arasında sınır olma özelliğini sürdürmüştür. Bizanslılar Hısnımansur'da dördüncü yüzyıldan itibaren Sasanîlerle, yedinci yüzyıl ortalarından itibaren de Müslüman Araplarla çeşitli mücadelelere girişmiştir. Müslümanların yukarı Mezopotamya'ya kadar yayıldığı zamanda Adıyaman ve çevresi Bizans'ın doğu sınırında kalmıştır. Hz. Ömer'in egemen olduğu dönemde Müslümanların topraklarına katılan bölge, Maraş'ın da ele geçirilmesinden sonra Bizans sınırında suğûr¹¹¹ diye ifade edilen önemli savunma noktası haline gelmiştir.

Hısnımansur, Emeviler ile Bizans arasında yoğun mücadelelerin sürdüğü Adana Tarsus, Maraş, Behisni ile Malatya'yı kapsayan Sugûru's-Şâmiye ve Sugûru'l-Cezîre denilen güzergâhta bulunuyordu¹¹². Maraş merkezli olarak, bölgenin Maraş'ın batısında bulunan kısmına Sugûru's-Şâm (Suriye hududu), Maraş'ın doğusunda kalan ve Hısnımansur, Besni, Gerger, Kâhta ve Samsat'ı da kapsayan bölgeye Sugûru'l-Cezîre ismi verilmiştir¹¹³. Müslümanlar, Anadolu'nun güneyindeki Arap-Bizans sınır bölgesi

¹⁰⁹Urfalı Mateos, a.g.e., s. 116; Taştemir, a.g.e., s. 46.

¹¹⁰Toprak, a.g.e.,2018, s. 27.

¹¹¹Suğûr: Arap dilinde dağınık, müteferrik şey demek anlamına gelen suğr sözcüğünün çoğul şeklidir. Deyim olarak kullanılan sözcük, hudut başı, iki devlet toprağının birleştiği yer anlamında kullanılmıştır. M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, III, MEB Yay., İstanbul 1971, s. 262; Seydi Vakkas Toprak, Besni – 1846 Tarihli Bir Kefâlet Defterine Göre Nüfus ve Sosyal Hayat, Adıyaman Üniversitesi Yay., Adıyaman 2015, s. 9.

¹¹²Tülay Metin, Türkiye Selçukluları Devrinde Malatya, Yayınlanmamış Doktora Tezi, GÜ.SBE., Ankara 2010, s. 14.

¹¹³Şahin Uçar, Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi, İşaret Yay., İstanbul 1990, s. 60.

için “Sugûr” sözcüğünü kullanmışlardır¹¹⁴. Sözü edilen bu sınır bölgesi, uzun bir süre devam eden Arap, Türk, Bizans ve Ermenilerin çatışma ve mücadele içinde oldukları bir bölge olarak kalmıştır. Bölgenin Osmanlı Devleti’nin egemenliğine girene kadar bu mücadele ve çatışmalar sürmüştür¹¹⁵.

Ermeniler ile Bizans ilişkileri mezhep ayrılıklarından dolayı kötü durumdaydı. Bu durum sekizinci yüzyıl başlarına denk gelmektedir. Ermeniler, Bizans’ın kötü muamelelerinden kurtulmak maksadıyla Müslüman Araplara sığınmışlardır. Emeviler kendilerine sığınan Ermenileri, Bizans ile Müslüman sınırdaki bu alana yerleştirmiştir. Yapılan bu gibi Ermeni yerleştirmeleri bölgede Ermeni nüfusun kısmen artmasına ve burada yeni bir güc dengesinin oluşmasına olanak sağlamıştır. Bu bölge Emevilerin elinde bulunmaktaydı. Ancak bölge, iç karışıklıkların olduğu zamanlarda bazen Bizans’ın eline geçiyordu. Fakat Emeviler bölgeyi tekrar ele geçiriyorlardı.

Söz konusu bölgede devlet egemenliğinin Abbasiler döneminde daha da sağlamlaşarak arttığı görülmektedir. Türklerin, ordu hizmetlerinde yer alması Abbasi ordusunun gücüne güç katmış, bölgede İslâm hâkimiyetinin sağlanmasında önemli etken olmuştur. Bizans’a karşı Abbasilerin gücü, IX. yüzyılda azalmaya başlamıştır.

Bizans orduları, IX. yüzyıl ortalarından X. yüzyıl ortalarına kadar seferler yaparak bölgede yeniden egemen olmak istemişlerdir. İmparator I. Basileos’un ordusunun 877’de, Keysun ve çevresine zarar verdiği bir gerçektir¹¹⁶. X. yüzyılda Musul, Diyarbekir ve Halep Hamdanîlerinin idaresine geçmesinde Abbasîlerin zayıflaması etkili olmuştur. Hamdanîler zamanında da Adıyaman yakınlarında bulunan Behisni Kalesi, X. yüzyıl ortalarında, Bizans komutanı olan Bardas Fokas tarafından ele geçirilmiştir.

Kommagene’deki Maraş, Göynük ve Keysun ile birlikte Behisni’yi Bizanslı komutan Halep Hamdanî Emiri Seyfüddevle’den savaşarak almasıyla birlikte bölge, bundan sonra uzunca bir dönem Bizans hâkimiyetinde kalmıştır¹¹⁷. Hısnımansur’un yer

¹¹⁴Casim Avcı, “Sugûr”, TDVİA., C.37, Ankara 2009, s. 473.

¹¹⁵Toprak, a.g.e.,2018, s. 28.

¹¹⁶Zeyrek, Besni, s. 57.

¹¹⁷Besim Darkot-M. Halil Yinanç, “Besni”, İslâm Ansiklopedisi, II, MEB Yay., İstanbul 1979, s. 570; Mehmet Taştemir, “Besni”, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, V, TDV Yay., Ankara 1992, s. 541. İbnü’l-Esîr, bu olayı aktarırken Sayfüddevle’nin Bizans’a üstün gelerek birçok kale fethettiğini, aldığı esir ve ganimetlerle dönerken saldırıya uğradığını ifade etmiştir. Sayfüddevle’yi dar geçitlerde sıkıştıran Bizans ordusu, kaybedilen yerleri geri almıştır. Fakat İbnü’l-Esîr, savaşta alınan kalelerin ve Bizans

aldığı yöreye ilk akın yapan Selçuklu komutanının Gümüş Tekin olduğu bazı kaynaklarda ifade edilmektedir. Fakat Urfalı Mateos vakayinamesinde, Hısnımansur'a kadar gelen Gümüş Tekin'in biraz esir alarak geri döndüğü aktarılmıştır¹¹⁸.

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Halep Hamdanî Emiri Şerefüddeve, Hısnımansur bölgesini ele geçirmiştir¹¹⁹. Şerefüddeve, kısa bir iktidar sürecinden sonra bölgedeki egemenliğini kaybetmiş fakat daha sonra bölgede yeniden egemenliği ele geçirmeyi başarmıştır. Bu egemenlik döneminden sonra Halep Hamdanî Emiri Şerefüddeve, Suriye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Tutuş ile giriştiği savaşta yenilince, bölge birkaç kez daha el değiştirmiştir¹²⁰. Şerefüddeve'den Bizans hâkimiyetine geçen Hısnımansur ve çevresinin tekrar Türklerin egemenliğine geçmesi ise, Anadolu Selçuklu komutanı Emir Buldacı ile birlikte olmuştur. Emir Buldacı, Ermenilerle mücadele edip, onları yenilgiye uğratarak Hısnımansur çevresinde Selçuklu egemenliğini sağlamıştır¹²¹.

Anadolu'ya Selçukluların gelmesiyle beraber, Şerefüddeve'den Bizans'ın kontrolüne geçen Hısnımansur ve çevresinde yeni bir mücadele sahası doğmuştur¹²². Bu bölgede çatışmalar iki devlet arasında değil, Doğu ile Batı, Hristiyan ile Müslüman, Türk ile Rum, maddiyat ile maneviyat, varlık yokluk arasındaki bir mücadelenin başlamasına sebep olmuştur¹²³.

1071 Malazgirt Savaşı'nda Bizans İmparatorluğu'nun sahada ağır bir yenilgiye uğratılmasıyla Anadolu'da ortaya çıkan otorite boşluğundan yararlanan Ermeniler siyasi bir güç elde etmişlerdir. Akabinde Malatya ile Antakya'ya kadar olan coğrafyada Ermeni Devleti ortaya çıkmıştır¹²⁴. Bunun sonucunda Müslüman Türkler, Anadolu'da, sadece Bizans'a karşı değil aynı zamanda Ermenilere karşı da büyük bir mücadele etmek zorunda kalmışlardır.

XI. yüzyılın son çeyreğinde Selçuklu Türkleri, Kutalmışoğlu Süleymanşah komutasında İznik'te, Anadolu Selçuklu Devleti'nin temellerini attılar. Akabinde

komutanının isimlerini yazmamaktadır. İbnü'l-Esîr, El-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi, İslâm Tarihi, VIII, (Çev: Ahmet Ağırakça) Bahar Yay., İstanbul 1987, s. 417.

¹¹⁸Urfalı Mateos, a.g.e., s. 134-135.

¹¹⁹Yinanç, a.g.e., s. 116.

¹²⁰Işın Demirkent, "Sümeysat", İslâm Ansiklopedisi, XI, MEB Yay., İstanbul 1979, s. 235.

¹²¹Yinanç, a.g.e., s. 124.

¹²²Toprak, a.g.e.,2018, s. 30.

¹²³Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, Boğaziçi Yay., İstanbul 1998, s. 32.

¹²⁴Metin, a.g.t., s. 26. Bkz. Mükrimin Halil Yinanç, Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, İÜ. Yay., İstanbul 1944, s. 120.

Selçuklular, bir müddet sonra egemenliğini pekiştirmek için Anadolu'nun güneydoğusuna ve Suriye'ye bölgesine ilerlediler. Kısa sürede Emir Buldacı, komutasındaki ordu Ceyhan'dan başlayarak Güneydoğu Anadolu'yu da içine alan bölgeyi ve çok sayıda kaleyi ele geçirmeyi başarmıştır. Selçuklu komutanı Emir Buldacı, 1084/1085'te, Hısnımansur mıntıkasında Besni'ye kadar ulaşıp, şehri Bizans'ın elinden almaya muaffak olmuştur.

Söz konusu şehri bu tarihten sonra Müslümanlar uzun müddet elinde tutamamışlardır. Haçlılar 1097 yılında bölgeye ulaşıp, Müslüman ahaliye büyük kayıp verdirmişlerdir. Bu Haçlı Seferi sonucunda şehir Ermenilerin eline geçmiştir¹²⁵. Daha sonra Haçlı Seferleri sonucunda Urfa ve Hısnımansur bölgesini ele geçirip, Türkleri zor durumda bırakmışlardır. Türkler, Emir Bulduk komutasında Haçlılara karşı başarılı mücadeleler ortaya koymuşlardır. Bütün bunlara rağmen bir müddet sonra Hısnımansur ve bölgesi Haçlıların eline geçmiştir. Bu durumu değerlendiren Ermeniler Haçlıların desteğini alarak Behisni, Hısnımansur bölgesinde hâkimiyet kurmuşlardır. Söz konusu coğrafyada Ermenilere ve Haçlılara karşı Türklerin amansız mücadelesi devam etmiş ve bölge birçok defa el değiştirmek zorunda kalmıştır¹²⁶.

Haçlılar 1097'de Maraş'ı ele geçirdikten sonra, şehri Bizans'a teslim etmişlerdir. Daha sonra Haçlılarla birlikte hareket eden Hırsız Vasil lakaplı KoghVasil adında bir Ermeni, daha önce 1082'de Behisni, Keysun, Raban ve Rumkale'yi de içine alan bir bölgede bir devlet oluşturur¹²⁷. KoghVasil Haçlılar ile birlikte hareket edip, onların sayesinde bölgede söz sahibi olur. Kogh Vasil Maraş ve Fırat arasındaki coğrafyayı Kommagene'nin de içinde bulunduğu alanı Ermenilerin hâkimiyet kurduğu bölgeye dönüştür.

Alanda söz sahibi olan Hırsız Vasil'in nüfuzu Urfa'yı da kapsar. Ermeniler Urfa'da ortaya çıkan iktidar mücadelesinde Urfa Haçlı Kontu II. Baudouin'i destek verirler. 1112'de Urfa'daki Ermenilerin organize ettikleri bir suikast teşebbüsü baş gösterince, Urfa Haçlı Kontu Ermeni ahaliyi şehirden kovarak Samsat bölgesine

¹²⁵EmirBuldacı, Maraş ve Besni yöresini Anadolu Selçuklu egemenliğine almış, böylece Ermeni-Bizans ilişkilerini kesmiştir. 1098'de, bölge yeniden Ermenileri egemenliğine geçmiş ve bu hâkimiyet 1144 yılına kadar sürmüştür. Bölgede Ermeniler, Haçlılar, Selçuklular, Artuklular ve Eyyûbilerin mücadele alanı olmuş ve birçok kezbu güçlerin eline geçerek el değiştirmiştir. Taşt Emir, a.g.e., s. 2; Toprak, a.g.e., s. 10.

¹²⁶Urfalı Mateos, a.g.e., s. 194.

¹²⁷Urfalı Mateos, a.g.e., s. 221 not 22.

sürgüne gönderir. Bölgede kaçan Ermeni ahalinin bir kısmı Keysun'a geçerek Kogh Vasil'in halefi olan Vasil Dgha'ya tabi olmuşlardır¹²⁸. Böylece Ermenilerin Keysun bölgesindeki hâkimiyeti uzun sürmemiştir.

1113 yılında, Antakya Haçlı Kontu Tancrede ordusuyla Keysun'a doğru Ermenilere karşı sefere çıkar. Tancrede, Raban'ı alıp, Keysun'a kadar ilerler. Daha sonra bir süre Ermeni hâkiminin ordusuyla mücadele ettikten sonra kontrolüne aldığı bölgeyi tekrar geri verir. 1116 yılında Urfa Haçlı Kontu Vasil Dgha'ya karşı savaş ilan eder. Raban'ın Ermeni hâkimi, bir bahane ile Keysun hâkimini tutuklar ve Urfa Haçlı Kontu II. Baudouin'e gönderir. Ancak Vasil Dgha, serbest bırakılması sonucunda ülkesini Franklara teslim eder. Kommagene toprakları Urfa Haçlı Kontluğu'nun eline geçer¹²⁹.

1121 yılında Artuklu Emiri İlgazi'nin, Urfa üzerine yaptığı seferde Urfa Kontu Joscelin, Raban ve Behisni dolaylarında asker toplayarak Türklerin üzerine yürümüştür. Bu tarihten sonra bir zaman daha Hısnımansur, Behisni bölgesi Franklar elde tutmuştur. Hısnımansur ve çevresi özellikle Behisni ve Keysun, 1130'lu yıllarda Zengîlerin, Danişmendli ve Türk komutan Afşin'in akınlarına maruz kalmıştır. Aynı zamanda Gerger'in Ermeni hâkimi Mikhail ile Frankların çatışmalarına maruz kalmıştır¹³⁰.

Urfalı Mateos'a göre Danişmendli Mahmud, 1137 yılında Keysun bölgesini muhasara eder. Mahmut ordusuyla şehri bir zaman muhasara ettikten sonra etrafı yakıp yıkar. Bizans imparatorunun geldiği haberi üzerine bölgeden ayrılır. Bu sefer sonucunda şehirden bol miktarda ganimet toplar. 1138'de Keysun, ertesi yıl Hasankeyf Artuklu Emiri Fahreddin Kara Aslan tarafından bu sefer kuşatılır. Fahreddin Kara Aslan, Keysun ile birlikte Raban'ı da Ermenilerin elinden alır¹³¹.

Ancak Hısnımansur ve çevresinde egemenlik kurmak isteyenlerden biri de Nureddin Mahmud Zengi olmuştur. Kısa zamanda zengiler Bizans'a ve Selçuklulara

¹²⁸GregoryAbû'l-Farac (Bar Hebraus), Abû'l-Farac Tarihi, (Türkçeye Çev: Ömer Rıza Doğrul), II, TTK Yay., Ankara 1999, s. 353. 33; Urfalı Mateos, a.g.e., s. 247, 258-259.

¹²⁹Urfalı Mateos, a.g.e., s. 247, 258-259. Bar Hebraus da bu zamanda Kommagene çevresinin Hırsız Vasil'in egemenliğinde olduğunu zikretmiştir. Abû'l-Farac Tarihi, II, s. 353. 33; StevanRunciman, Haçlı Seferleri Tarihi, I, (Çev: Fikret İşıltan), TTK Yay., Ankara 1998, s. 150; StevanRunciman, Haçlı Seferleri Tarihi, C. II, (Çev: Fikret İşıltan), TTK Yay., Ankara 1992, s. 92-93; 106, 107.

¹³⁰Toprak, a.g.e.,2018, s. 32.

¹³¹Urfalı Mateos, a.g.e., s. 267; Işın Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146), TTK Yay., Ankara 1987, s. 21-22, . 110-113, 153-154; Urfalı Mateos, a.g.e., s. 287-290, 294-295.

karşı mücadele ederek bu coğrafyada egemenliğini tesis ederler¹³². Söz konusu bölge, Hasankeyf Artukluları tarafından ele geçirilerek bir süre Fahreddin Kara Aslan'ın tarafından idare edilmiştir. Daha sonra Hısnımansur ve çevresinde Eyyubiler hâkimiyet kuracaklardır¹³³. Zaman diliminde her ne kadar coğrafyanın büyük bir kısmında Eyyubiler hâkimiyet kurdularsa, Hısnımansur, Kâhta çevresinde Artuklu hâkimiyeti boy göstermiştir¹³⁴.

Anadolu Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat zamanında Mübarizüddin komutasında bir ordunun Kâhta Kalesi'ni alması ile birlikte Hısnımansur ve çevresi Selçuklu egemenliğine kavuşur. Böylece bölgede Selçuklular ve Eyyubiler arasında çetin mücadeleler başlar¹³⁵. 1226'da yılında Alaeddin Keykubad'ın komutanlarından Emir Çavlı'nın komuta ettiği Selçuklu ordusu, müttefik Artuklu ve Eyyubi kuvvetini mağlup edip, Hısnımansur ve Kâhta çevresine tekrar egemen olurlar.

Daha sonra Hısnımansur bölgesinde Selçuklulara karşı bir isyan olur. Baba İshak Ayaklanması Hısnımansur'da büyük sıkıntılara sebep olmuştur. Bu isyan sonucunda Adıyaman, Samsat ve Kâhta bölgesinde isyancılar çevreyi yağma etmişlerdir¹³⁶.

1243 yılında Selçuklular ile Moğollar arasında ortaya çıkan Köseadağ Savaşı'nda Moğolların üstün gelmesi Anadolu'da bir takım siyasî ve sosyal sıkıntıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu sorunlardan Hısnımansur ve çevresinde etkilenmiştir. Selçuklu vârisleri arasında meydana gelen çekişmeler ve Moğolların önünden kaçıp Anadolu'ya gelen Türkmenler, Anadolu'da, toplum hayatında sıkıntıların ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır¹³⁷. Bu tarihlerde Hısnımansur'a gelen bazı topluluklar şehri ve kırsaldaki köyleri yağmalamışlardır¹³⁸. Moğol ordusu da bölgeye egemen olmak için şiddete başvurmuştur.

¹³²Mükrimin HalilYinanç, "Maraş Emirleri", Türk Tarih Encümeni Mecmuası, V (82), 1 Eylül 1340, s. 298; Demirkent, a.g.m., s. 235.

¹³³Ramazan Şeşen, SalâhaddinEyyûbî ve Devlet, Çağ Yay., İstanbul 1987, s. 81.

¹³⁴Süryanî Mihail, Süryanî Patrik Mihail'in Vakainâmesi, İkinci Kısım(1042-1195), (Çev. Hrant D. Andreasyan), Yayınlanmamıştır, TDVİA Kütüphanesi, 1944, s. 159-160.

¹³⁵İbni Bibi, Anadolu Selçukî Devleti Tarihi, çev. M.NuriGencosman, Uzluk Basımevi, Ankara 1941, s. 110-175.

¹³⁶Detaylı bilgi için Bkz. İbni Bibi, a.g.e., s. 206-207; Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, "Baba İshak", DİA., IV, Ankara 1991, s. 368-369; Abu'l-Farac, a.g.e., s. 540.

¹³⁷Toprak, a.g.e.,2018, s. 33.

¹³⁸Abu'l-Farac, a.g.e., s. 564; Nejat Kaymaz, PervâneMu'înü'd-dîn Süleyman, AÜ Yay., Ankara 1970, s.

Moğollar askerî kuşatmayı sağlamak için, biri Samsat'ta olmak üzere Fırat Nehri üzerine çeşitli köprüler inşa etmişlerdir¹³⁹. Moğollar İran üzerinden Anadolu'ya akınlar düzenleyip, XIII. yüzyılın ortalarından itibaren bölgede istila harekâtlarına başlamışlardır. Bunun sonucunda Hısnımansur bölgesi Moğolların yer tuttuğu alanlardan biri olmuştur. Daha sonra aynı yüzyılın sonlarına doğru bölgeye yönelik olarak Mısır'dan Memluk akınları ortaya çıkmıştır¹⁴⁰. Aynı tarihlerde Moğollar ve Memluklar Anadolu'ya geçişlerde Adıyaman ve çevresini güzergâh olarak seçmişlerdir.

XIV. yüzyılın ilk yarısında, bu bölgede Mısır'a tabi Dulkadirli Beyliği ortaya çıkmıştır. Bölgede kurulan bu beylik, Halil Bey zamanında Mısır'a bağlı kalmak koşuluyla Malatya, Hısnımansur, Behisni coğrafyasında egemenlik kurmuştur. Ancak bir süre sonra bölgede Osmanlı Memluk mücadelesi ortaya çıkacaktır¹⁴¹.

1.2.7. Osmanlılar

Osmanlılar Yıldırım Bayezid devrinde ilk olarak Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan Adıyaman, Besni, Kâhta, Gerger ve çevrelerinde hâkimiyet mücadelesi ortaya koymuşlardır. 1394-1398 tarihlerde, Hısnımansur'un da yer aldığı Besni ve Malatya bölgesi Kadı Burhaneddin'in eline geçmiştir. Daha sonra Yıldırım Bayezid, 1398'de Sivas'ı Kadı Burhaneddin'in elinden alıp, Malatya'ya istikametine doğru yönelir.

Ancak Memluk Sultanı Berkuk'un hayatını kaybetmesiyle Mısır'da karışıklıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı Sultanı Memluk Emirleri arasındaki bu mücadeleden yararlanmak istemiş ve Adıyaman ve Malatya'nın da içinde bulunduğu bölgenin Kadı Burhaneddin'den teslimini istemiştir. Bu istek kabul görmeyince de Malatya üzerine yürümüştür.

Malatya'yı 1399'da hâkimiyetine alıp, daha sonra Fırat'a doğru ilerleyerek Besni, Adıyaman, Kâhta, Divriği ve Darende'ye egemen olmuştur. Akabinde Hısnımansur bölgesi, 1399'da kısa bir süre de olsa Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir¹⁴². Ancak 1402'deki Ankara Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilmesinden dolayı

¹³⁹Abu'l-Farac, a.g.e., s. 573-574; Abdulkadir Yuvalı, İlhanlılar Tarihi-I Kuruluş Devri, EÜ. Yay., Kayseri 1994, s. 83-84

¹⁴⁰Hamdi Doğan, "Milli Mücadelede Adıyaman ve Çevresi", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(2) (2012), s. 557.

¹⁴¹İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, TTK. Yay., Ankara 1937, s. 42-44.

¹⁴²Toprak, a.g.e.,2018, s. 34-35.

Hısnımansur ve çevresi Timur'un kontrolüne girmiştir. Timur'un Anadolu'dan çıkmasından sonra Hısnımansur şehri tekrar Dulkadirlielerin egemenliğine girmiştir¹⁴³.

Daha sonra Hısnımansur çevresi, Dulkadirlieler, Memluklar ve Osmanlılar arasında bir geçiş bölgesi durumunda yer almıştır. Çaldıran Seferi esnasında Dulkadirli Beyliği'nin, Osmanlıların yardım isteğinin kabul edilmemesi ve ordusunun zahire kollarına zarar vermeleri bölgenin Osmanlılar tarafından fethini hızlandırmıştır¹⁴⁴. Dulkadirli Beyi Alaüddeve, Osmanlı-Memluk mücadelesinde Mısırlıların tarafından yer almıştır. Alaüddeve, Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi sırasında yardım etmediği gibi Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa katılmak isteyen aşiretlere karşı da büyük sıkıntılar çıkarmıştır.

Bu olaylar Osmanlı Padişahı'nı kızdırmıştır. Padişah Yavuz Sultan Selim, İran Seferi dönüşünde Sadrazam Hadım Sinan Paşa'yı Dulkadirlieler üzerine sefere gönderir. Böylece Dulkadirli ordusu, Hadım Sinan Paşa komutasındaki Osmanlı ordusuna yenilmiş ve Dulkadirli toprakları Osmanlıların hâkimiyetine girer. Osmanlı ordusu daha sonra Mısır'a doğru hareket etmiştir. Zaferden sonra Memluklerin Suriye'de Osmanlılara karşı önlem alması, Yavuz Sultan Selim'in bizzat ordunun başında Mısır Seferi'ne gitmesine neden olmuştur. Yavuz Sultan Selim bu sefer neticesinde Memlukluların elinde bulunan Ayntab, Behisni ve Hısnımansur bölgesi 1516 yılında Osmanlıların egemenliğine girmiştir. Süren savaşta Halep civarındaki Mercidabık'ta Osmanlı ordusunun zaferiyle sonuçlanmıştır. Memluk Sultanı Kansu Gavri ise savaş alanında ölmüştür. Böylece Dulkadirli Beyliğinin topraklarını ele geçiren Osmanlı Devleti, bölgeyi Şahsuvaroğlu Ali Bey'in denetimine bırakmıştır¹⁴⁵.

Akabinde Adıyaman, Besni' Malatya çevresi Osmanlıların kontrolüne geçmiştir. Böylece bu bölge, o dönemden itibaren Osmanlı ordusunun Mısır yönüne hareket ederken bir üs durumuna getirilmiştir.

Mısır istikametine doğru yol alan Osmanlı ordusu Malatya'dan ayrılarak Samanlı, Şamlu Yurdu, Sürgü, Zeliha, Subadraile Adıyaman ve Besni istikametini kullanmışlardır¹⁴⁶. XVI. yüzyıl başlarında Osmanlı hâkimiyetine giren Hısnımansur,

¹⁴³İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, TTK Yay., Ankara 1988, s. 300.

¹⁴⁴Doğan, a.g.m., s. 557.

¹⁴⁵Altan Çetin, Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı, TTK Yay., Ankara 2009, s. 65.

¹⁴⁶Çetin, a.g.e., s. 65.

idarî olarak 1519 ve 1524 tahrirlerinde Behisni'ye bağılı bir nahiye olmuştur. Hısnımansur 1540 ve 1563 tarihli tahrirlerde Dulkadiriyye eyaletine bağılı bir kaza olarak kayıtlarda geçmektedir¹⁴⁷.

1519 yılındaki idarî taksimatta ise Vilayet-i Arab'a bağılı bir sancak olarak kayıtlarda geçmektedir. 1524 ve 1530'da tutulan tahrir kayıtları ise Vilayet-i Rum-ı Hâdis'e bağılı bir kaza olduğı belirtilmektedir. Daha sonra Behisni' Kâhta, Gerger ile Hısnımansur kazaları 1530-1540 yılları Dulkadiriyye eyaletinin Elbistan sancağına bağılıdır. Ancak 1540 yılından sonra Dulkadiriyye eyaletinin merkezi Maraş'a bağılandığından, Hısnımansur da Maraş sancağına bağılı bir kaza durumuna getirilmiştir. 1563 yılından itibaren de bölgedeki idarî birimlerle beraber Dulkadiriyye bağılı bir kaza olarak idarî taksimatta yerini almışlardır¹⁴⁸.

XVI. yüzyıl ortalarından Tanzimat Dönemi boyunca bölge Maraş'tan idare edilmiştir. Hısnımansur ve çevresinin Arab, Rum ve Dulkadiriyye eyaletlerine bağılı idare edildiğı bu dönemde Malatya sancağından idare edilmiştir¹⁴⁹. Daha sonra Tanzimat Dönemi'nde memleket yönetiminde söz konusu yapılan değışiklikler Hısnımansur da kapsamıştır. Hısnımansur İdarî taksimata gereğı şehir, 1841'de kaza, 1849'da sancak statüsü ile Diyarbekir'e bağılı duruma gelmiştir. Daha sonra Behisni, Kâhta, Gerger ve Adıyaman 1859'da kaza statüsünde Malatya sancağına bağılanmışlardır. 1864'te çıkarılan Vilayet Nizamnamesi sonucu 1865 yılında Halep, Bosna, Erzurum ile 1867'de Diyarbekir eyalet yapılmıştır. Bu dönemde Hısnımansur, Behisni, Kâhta ile beraber oluşturulan Diyarbekir eyaletinin Mamuratülaziz sancağına bağılı duruma gelmişlerdir. Daha sonra Adıyaman, 1870'te tekrar sancak olan Malatya'ya bağılanmışdır.

Nihayetinde 1883'te Malatya'nın Diyarbekir eyaletinden ayrılmasıyla birlikte kurulan Mamuratülaziz eyaletine bağılanmasıyla Hısnımansur şehri de Diyarbekir'den ayrılır. Hısnımansur, 1918'e dönemine kadar Mamuratülaziz eyaletinin Malatya sancağına bağılı olarak hüküm sürmüştür¹⁵⁰.

¹⁴⁷İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II, TTK. Yay., Ankara 1994, s. 271-273; Taştemiş, a.g.e., s. 14-20.

¹⁴⁸Taştemiş, a.g.e., s. 20-22; Öztürk, a.g.m, s. 118.

¹⁴⁹Toprak, a.g.e.,2015, s. 20-22.

¹⁵⁰Toprak, a.g.e.,2015, s. 22-23; Öztürk, a.g.m, s. 118-119; Köçer ve Babuçoğlu, a.g.e., s. 44.

1.2.8. Türkiye Cumhuriyeti

Osmanlı Devleti'nin ortadan kalkmasıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla beraber yurtda tekrar yapılanma dönemi ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Savaşların halkın üzerindeki olumsuz etkileri giderilmeye çalışılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla bir yandan iktisadî hayatın canlanması, tarım ve ticaretin gelişmesi ve alt yapı çalışmaları yapılırken, diğer yandan ülkenin idarî teşkilatı tekrar yapılandırılmıştır.

Böylece 20 Nisan 1924 tarihinde faaliyete giren 1924 Anayasası (Teşkilât-ı Esasiye Kanunu) 89, 90 ve 91. Maddeleriyle ülke idari teşkilatı tekrar düzenlenmiştir. Bu durum Anayasaya göre Türkiye Cumhuriyeti, coğrafi ve ekonomik durumlar düşünülerek vilâyetlere, vilâyetler kazalara ve kazalar nahiyelere bölünmüştür. Söz konusu Nahiyeler de kasaba ile köylerden oluşacak durumda idarî bölgelere bölünmüştür. Böylece kanun vilayet, kasaba ve köylere tüzel kişilik kazandırmıştır¹⁵¹.

Bu durumda 1924 Anayasasına binaen Hısnımansur, Malatya vilayetine bağlı bir kaza olmuştur. Söz konusu belirtilen ifadelerle göre yerel halk arasında ve bazı yazılı eserlerde Hısnımansur'un adı Adıyaman olarak geçtiği görülmüştür. Daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni hükümeti de 28 Aralık 1928 tarihinde aldığı bir kararla şehrin ismini değiştirmişlerdir. Böylece söz konusu tarihten sonra şehrin ismi Adıyaman olarak kesinlik kazanmıştır¹⁵². Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında Besni, Akçadağ, Kâhta kazaları ve Hısnımansur Malatya sancağına bağlı idi. Belirtilen bu tarihlerde Karıcık, Kuyucak, Çalğan, Samsat ve Tut nahiyeleri de Hısnımansur kazasına bağlı durumdaydı. Ayrıca 1927'de Hısnımansur kazasına bağlı 265 köy bulunuyordu. 1928'de yapılan değişik ile birlikte Hısnımansur kazasının nahiyeleri Karıcık, Kuyucak, Çalğan, Aydınlı ve Samsat olarak yeniden oluşturulmuştur¹⁵³.

Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde, oluşan şartlar ile 1924 Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle ülkenin idari taksimatında bir takım değişiklikler hasıl olmuştur. İlgili tarihlerde bahsi geçen değişiklikler genel olarak Gaziantep, Malatya, Besni ve Adıyaman şehirlerinin statüleriyle alakalıdır. Nihayetinde 28 Mayıs 1954 tarihinde,

¹⁵¹Toprak, a.g.e.,2018, s. 38; Çevrimiçi (18.06.2018), <https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/1924/1924-ilkhali/1924-ilkhali.pdf>.

¹⁵²Şaşmaz, a.g.m, s. 18-19.

¹⁵³Şaşmaz, a.g.m, s. 18-19.

Malatya'ya bağlı Adıyaman kazasının statüsünün vilayet yapılması ile ilgili bir kanun tasarısı, TBMM tarafından Dâhiliye ve Bütçe encümenlerine gönderilir.

Böylece bu tasarı ile beraber Adıyaman'ın da il olma durumu resmi olarak başlar. Daha sonra Kanun tasarısı 14 Haziran 1954'te TBMM gündemde yer alır. Dâhiliye Vekili Namık Gedik, gerekçe olarak şehrin ekonomik şartlarını ortaya koyar. Ona göre Malatya'nın güneyinde doğu-batı çizgisinde uzanan ve bazı noktalarda üç bin metreyi bulan Antitoros Dağları, Adıyaman kazasını haliyle vilayet merkezinden uzaklaştırmaktadır. Bu dağların farklı iklim şartları oluşturduğu ve Adıyaman, Besni, Kâhta ve Gerger'in Malatya'ya olan ulaşımını da zor hale getirmiştir. Söz konusu Vekile göre, belirtilen bölgelerin Malatya'dan ayrılarak yeni kurulacak olan Adıyaman vilayetine bağlanması bölgenin iktisadî gelişimini olumlu yönde etkileyecektir. Böylece Meclis oturumunda konuşan vekiller, Adıyaman ile Malatya arasındaki dağların kış mevsiminde kar altında kalması ve yolların kapanması bölge insanların hayatlarını olumsuz etkilemiştir.

Ayrıca kurulacak olan yeni vilayet sayesinde bölgenin gelişeceği ve insanların daha rahat hayat süreceğini ortaya koymuşlardır. Bölge Coğrafi konumu, iklim şartları ile beraber Malatya'dan farklı özellikler taşıdığı ve gelişmeye müsait olduğunu söylemişlerdir. Vekiller, sağlık teşkilatı, eğitim, banka, ağır ceza mahkemesi, elektriğin bulunduğu Adıyaman'ın vilayet olması kararını halkın memnuniyetle karşılayacağını söylemişlerdir¹⁵⁴. Diğer taraftan Adıyaman'ın il yapılmasındaki temel noktalardan birinin de, zamanın politik ve siyasi ortamı ile alakalıdır¹⁵⁵. 1954 yılında yapılan genel seçimlerde Malatya'da seçmenin çoğu dönemin Cumhuriyet Halk Partisi'ni desteklemiştir. Ancak seçimlerde Adıyaman ve çevresi dönemin iktidar partisi olan Demokrat Parti'yi desteklemiştir. Bu durumdan Demokrat Parti, muhalefete partiye oy veren Malatya'yı bölme yoluna gitmiştir. Haliyle iktidar partisinin oy oranı yüksek olan Adıyaman il yapılarak kendi partisinin milletvekili çıkarmaları düşünülmüştür¹⁵⁶. Nihayetinde Adıyaman'ın il yapılmasından sonra 27 Ekim 1957 tarihinde yapılan genel

¹⁵⁴Şaşmaz, a.g.m, s. 34-36.

¹⁵⁵Toprak, a.g.e.,2018, s. 39.

¹⁵⁶Şaşmaz, a.g.m, s. 36.

seçimlerde, Adıyaman da Demokrat Parti milletvekilleri ayrılan kontenjanın hepsini almışlardır¹⁵⁷.

Adıyaman kazasını vilayet yapılması ile ilgili kanun tasarısı görüşmeleri baya zaman almıştır. Bu dönemde Adıyaman'ın il yapılması durumu uygun görülürken, yeni kurulacak vilayete bağlanacak olan kazaların durumu tartışmalara yol açmıştır. Zira bu tartışmaların merkezini Besni ortaya koymuştur. Ayrıca Adıyaman'ın vilayet olma durumu ne zaman gündeme gelirse, Besni halkı sürekli itiraz etmiştir. Besni halkı Malatya'dan ayrılması durumunda, kazanın tekrar Gaziantep'e bağlanmasını istemişlerdir. Bu bağlamda Besni halkı milletvekilleri ve bakanlarla bir takım görüşmeler gerçekleştirmişlerdir¹⁵⁸. Besni halkının bu çabaları kabul görmemiştir. Ancak yasa tasarısı görüşülürken fikirlerini ortaya koyan milletvekillerinden çoğu Besni'nin Adıyaman'a bağlı olmasını söylemişlerdir.

Ayrıca bazı milletvekilleri de Besni'nin Adıyaman'a bağlanması ile büyük bir göçün ortaya çıkacağını söylemişlerdir¹⁵⁹. Zamanla söz konusu iddianın haklılığı ortaya hasıl olmuştur. Besni nüfusu 1954'te 60 bin civarın iken, akabinde nüfus 30 bine düşmüştür. İlgili tarihlerden sonra Besni'den Anadolu'nun çeşitli bölgelerine doğru yoğun bir göç durumu ortaya çıkmıştır. 2013 yılı nüfus istatistik verilerine göre Besni'nin toplam nüfusu 28.213'iken, İlçe ve köylerle birlikte toplam nüfus oranı 77.404'tür¹⁶⁰. Besni Kaymakamlığı'nın resmî verilerine göre 2014 yılı şehir merkezi nüfusu 29.328, köyler ile birlikte ilçenin toplam nüfusu 75.910 iken, 2018 yılı şehir merkezi nüfusu ve köyler ile birlikte ilçenin toplam nüfusu 77.301'dir¹⁶¹.

Devlet yönetimi, kurulacak yeni ilin demografik ve ekonomik alt yapısını oluşturmak için Besni'nin Adıyaman'a bağlanması gerektiği yönünde fikir ileri sürmüşlerdir. Temel dayanak olarak şehirler arasındaki mesafe dikkate alınmıştır¹⁶². TBMM'de yapılan görüşmelerden sonra, kanun tasarısında gerekli değişiklikler yapılmış ve yapılan oylamalar neticesinde kanun tasarısı kanunlaştırılmıştır. Adıyaman

¹⁵⁷Milletvekili Genel Seçimleri, Türkiye İstatistik Kurumu Yay., Ankara 2012, s. 11, 259.

¹⁵⁸Şaşmaz, a.g.m, s. 41; Toprak, a.g.e.,2018, s.40.

¹⁵⁹Şaşmaz, a.g.m, s. 36-41.

¹⁶⁰Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, AddressBasedPopulationRegistrationSystemResults, Türkiye İstatistik Kurumu Yay., Ankara 2014, s. 32.

¹⁶¹Çevrimiçi (23.04.2019) <http://www.nufusune.com/adiyaman-nufusu>

¹⁶²Şaşmaz, a.g.m, s. 39-40.

resmen il statüsüne, 1 Aralık 1954 tarihinde kavuşmuştur. Besni, Kâhta, Gerger ve Çelikhan nahiye ve köyleriyle birlikte Adıyaman'a bağlanmışlardır¹⁶³.

¹⁶³Şaşmaz, a.g.m, s. 44-46.

II. BÖLÜM

2.ADIYAMAN İLİNİN GÜNÜMÜZ DİNİ COĞRAFYASI

2.1. Günümüzde Adıyaman'da Dinler ve Mezhepler

Adıyaman ilinde geçmişte olduğu gibi 2018' yılı itibarı ile de değişik din ve mezheplere mensup insanların yaşadığı bir gerçektir. Biz günümüz itibarı ile ilin dini coğrafyasını merkez ve ilçeler olarak değerlendireceğiz.

2.1.1. Adıyaman Merkez

Hısn-ı Mansur Kalesi'nin yer aldığı merkez ilçenin kuzeyinde Çelikhan ve Malatya Doğanşehir ilçesi, doğusunda Kâhta, güneydoğusunda Samsat ilçesi ile Şanlıurfa Bozova ilçesi ve batısında Besni ilçesi yer almaktadır¹⁶⁴. Merkez ilçe, Hısn-ı Mansur Kale'si etrafında toplanmıştır. İlçede Hititler, Bizanslılar, Emevîler, Abbasîler, Selçuklular, Eyyubîler, Memlükler, Dulkadiroğulları ve Osmanlılar egemenlik kurmuştur. İlçede Selçuklular ve Osmanlılar dönemine ait birçok cami, han ve hamam gibi tarihî eserler bulunmaktadır. Ulu Cami, Eskisaray Cami, Zey Cami, Paşa Hamamı bunlardan birkaçıdır¹⁶⁵. Adıyaman ili merkez ilçe ile beraber 9 ilçeden oluşmaktadır. Ayrıca merkeze bağlı 49 mahalle, 113 köy bulunmaktadır. 2018 Genel Nüfus sayımında ilin toplam nüfusu 624.513 olup 309.515'i kadın, 314.998'ini ise erkek nüfus oluşturmaktadır¹⁶⁶. Bu nüfusun büyük bir bölümü merkez ilçede barınmaktadır. Adıyaman merkez ilçe'de toplam 49 mahallede nüfus sayısı 254.695, belde ve köylerde ise 49.920 nüfusla birlikte 304.615 nüfus bulunmaktadır. Merkez ilçedeki nüfusun 127.555'ini erkek, 127.140'ını kadın nüfus oluşturmaktadır. Merkez belde ve köylerdeki nüfusun 25.487'ini erkek, 24.433'ünü kadın nüfus oluşturmaktadır¹⁶⁷.

2000 Nüfus sayımında 568.432 olan nüfusun bugüne kadar artmaya devam ettiğini tespit etmiş bulunmaktayız. Bu tespitimiz Adıyaman'a bağlı köylerin büyük çoğunluğu için geçerlidir. Günümüzde de devam etmekte olan bu göçün ana sebebini

¹⁶⁴ İbn Hurdazbih, age., s. 68, 85, 149.

¹⁶⁵ Mustafa Sucu, Adıyaman İli ve İlçeleri, Adana, Önder Matbaası, 1985, s. 50-75; Adıyaman Valiliği, Adıyaman İl Yıllığı-1994, Ankara, Çağdaş Hizmetler Basım, 1994, s. 144-148.

¹⁶⁶ Çevrimiçi (23.04.2019): <http://www.nufusune.com/>

¹⁶⁷ Çevrimiçi (23.04.2019): <http://www.nufusune.com/>

ekonomik şartlar oluşturmaktadır. Ancak il nüfusunda bir önceki yıla göre net göç 863 kişi azalmıştır.

Ayrıca il merkezinde bulunan Suriyeli göçmen vatandaşlar da yaşamaktadır. Bunlar il nüfusunda belirli bir orana sahiptirler.

Adıyaman'ın günümüz dini yapısı ile ilgili yaptığımız incelemelerde merkez nüfusa kayıtlı (40) civarında gayrimüslim bulunduğu tespit edilmiştir¹⁶⁸. Bunlar yaklaşık 10 hanede yaşamını sürdürmektedirler. Bu gayrimüslim nüfusun büyük bir kısmı Alitaşı, Hocaömer, Kayalık, Varlık, Zivar mahallelerinde kayıtlıdır. Ancak kayıtlı bulunan bu nüfusun büyük bir kısmının İstanbul'a gittiği, bir kısmının yurt dışına gittiği nüfus kayıtlarında görülmektedir. Özellikle yurtdışına giden gayrimüslimlerin nüfus kayıtları doğum ve ölüm gibi işlemler yapılmadan devam etmektedir. Yani ölen kişiler de sağ görünmektedir. Nüfusa kayıtlı bulunan bu kişilerden az bir kısmının nüfusu işler durumdadır. Adıyaman merkez ilçe nüfusuna kayıtlı Gayrimüslimlerin mezheplere göre dağılımı şöyledir¹⁶⁹.

Tablo 2.1. Adıyaman İli Merkez Gayrimüslimlerin mezheplere göre dağılımı

Gayrimüslim	Ermeni Gregoryan	Ermeni Katolik	Süryani	Toplam
Hristiyan	30	0	10	40

Suriye'den ülkemize gelenler için Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı tarafından bir çok bölgede geçici barınma alanları oluşturulmuştur. Suriye'den ülkemize doğru olan göç hareketleri hakkında 31 Aralık 2016 tarihinde AFAD'ın yayınladığı bilgi notunda; 10 şehirde (Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa, Kilis, Kahramanmaraş, Mardin, Osmaniye, Adıyaman, Adana, Malatya) kurulan geçici barınma alanlarında 258.545 Suriyeli yabancı göçmenlerin olduğu belirtilmektedir¹⁷⁰.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın 29 Mart 2017 yılı verilerine göre, başlatılan eğitim hizmetleri doğrultusunda toplam 459.521 Suriyeli göçmene eğitim verilmiştir. Bakanlık verilerine göre; ülkemizde bulunan kamp içinde 31, kamp dışında 401 olmak üzere 432

¹⁶⁸ Mülakat (23.03.2019): Metropolit Ğriĝoriyos Melki ÜREK

¹⁶⁹ Mülakat (23.03.2019): Metropolit Ğriĝoriyos Melki ÜREK

¹⁷⁰ Çevrimiçi (23.04.2019): <http://adiyaman.goc.gov.tr/tr/page/iletisim-il-goc-idaresi-mudurlugu>

geçici eğitim kamp merkezi mevcuttur. Ayrıca bu kamplarda yaşayan Suriyeli göçmenlerin illere göre dağılımı incelendiğinde, Geçici Eğitim Merkezlerinin yoğun olduğu şehirler, Hatay (120), İstanbul (66), Gaziantep (52) Şanlıurfa (43) gelmektedir. Bu kamplarda Suriyeli göçmenler kendi dilinde öğrenim görmektedirler. Bunun yanında geçici olarak görevlendirilen Türk öğretmenler tarafından haftalık 15 saat Türkçe dersi verilmektedir. Yoğun Türkçe dersleri ile Suriyeli öğrencilerin Türk eğitim sistemine entegrasyonu amaçlanmaktadır. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı koordinesinde ülkemizde geçici koruma altında bulunan Suriyelilere yönelik 2016 yılında uluslararası kuruluşlarla ortak ve ülkemiz kaynaklarından olmak üzere Üniversite Eğitimi Bursu ve Türkçe Dil Eğitimi destekleri sağlanmıştır. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından Suriye uyruklu öğrencilerin uluslararası kaynaklardan yararlanmasına karar verilmiştir. Söz konusu uluslararası kaynaklardan 2016 yılında ön lisans, lisans, yüksek lisans olmak üzere toplamda 1.275 öğrenciye burs verilmiştir.

Ülkemizde koruma kapsamında olan geçici barınma alanlarının içinde ve dışında bulunan Suriye uyruklu yabancılara 29.04.2011 yılından itibaren Sağlık Bakanlığının kontrolü ve sorumluluğunda sağlık hizmetleri verilmektedir.

Adıyaman il merkezinde 2018 yılı itibariyle yaklaşık 15 bin Suriyeli göçmen vatandaşının yaşadığı tahmin edilmektedir¹⁷¹. Bu vatandaşlar kent nüfusu ile bütünleşmiş durumdadırlar. Bazı Suriyeli vatandaşlar günlük işlerde, bazıları esnaflık, ticaret, inşaat işleri kimileri de kamu kuruluşlarında çalışarak geçimini sağlamaktadırlar. Nüfusun %100'e yakını Arap Sünni kesimini oluşturmaktadır. Dini inançlarına son derece bağlı olan Suriyeli vatandaşlar biran önce ülkelerindeki iç savaşın bitmesini ve ülkelerine geri dönmeyi arzulamaktadırlar.

Geçici Koruma Altına Alınan Suriyeli Yabancıların Adıyaman İline göre Dağılımı¹⁷²

Tablo 2.2. Adıyaman İlinde bulunan Suriyeli yabancıların dağılımı

İl	Kayıt Edilen Suriyeli Sayısı	Kayıtlı Suriyelilerin İl Nüfusu İle Karşılaştırma Yüzdesi
Adıyaman	24.797	4.06

¹⁷¹ Çevrimiçi (23.04.2019): <http://adiyaman.goc.gov.tr/tr/page/iletisim-il-goc-idaresi-mudurlugu>

¹⁷² Çevrimiçi (23.04.2019): <http://adiyaman.goc.gov.tr/tr/page/iletisim-il-goc-idaresi-mudurlugu>

Geçici Barınma Alanlarındaki Suriyeli Göçmenler¹⁷³

Tablo 2.3. Adıyaman İli geçici koruma altına alınan Suriyeli barınma Merkezindeki göçmenler

İl	Geçici Barınma Merkezi	Çadır Sayısı	Mevcut Suriyeli	İl Mevcudu
Adıyaman	Merkez	2.302	9.607	9.607

Adıyaman merkez nüfusuna kayıtlı Yahudi bulunmamaktadır. Mor Petrus ve Mor Pavlus Süryani Kadim Kilisesi Metropoliti Sayın Ğriğoriyos Melki ÜREK ile 23.03.2019 tarihinde yapılan mülakata göre günümüzde Adıyaman'ın 3 Süryani hanesi ve 7 Ermeni hanesi bulunmaktadır. Bunlar sayı itibarıyla 40 kişi civarındadır. Ayrıca 2000 yılı itibarı ile yabancı olarak iş ve benzeri sebepler ile Adıyaman'da bulunan gayrimüslim sayısı 14 kişidir. Bunlar ABD, Almanya, Rusya, Suriye, Romanya, Bulgaristan uyruklu kişiler olarak çeşitli Hristiyan mezheplerine tabidirler. Bunların dışında Adıyaman merkez ve ilçe nüfuslarına kayıtlı vatandaşlarla evlilik yapan ancak Adıyaman'da ikamet etmeyen çok sayıda gayrimüslimin bulunduğu bilinmektedir. 2000-2018 yılları itibarı ile nüfus kayıtlarında yaptığımız tespitlere göre Adıyaman merkez ve ilçe nüfuslarına kayıtlı bayanlar ile evlilik yapan yabancı erkek sayısı 180 civarındadır. Yine Adıyaman merkez ve ilçe nüfuslarına kayıtlı erkekler ile evlilik yapan yabancı bayan sayısı 250 dir. Bunlardan 50 tanesi Müslüman ülke vatandaşları ile geri kalanların tamamı Hristiyan dininin çeşitli mezheplerine mensup kişiler ile evlilik yapmışlardır. Yabancı evliliklerde birinci sırada Almanya yer almaktadır.

Günümüz Adıyaman tarihi incelendiğinde Süryaniler önemli bir yere sahiptirler. Süryanilerin bu bölgede tarihi bakiyeye sahiptirler. Adıyaman coğrafyasında nüfus ve sahip oldukları eserler bakımından zengin olmalarına rağmen günümüze kadar ulaştırabildikleri yapı olarak; Adıyaman merkez Mara Mahallesi'nde bulunan Mor Petrus ve Mor Pavlus Süryani Kadim Kilisesi ile Süryani Kadim Mezarlığıdır.

Metropolit, yaklaşık 500 km. alanda, toplamda 160 aileye hizmet vermektedir¹⁷⁴. Söz konusu Metropolitliğin merkezi Adıyaman'da olup Şanlıurfa, Gaziantep, Malatya, Adana, Elazığ, Mersin ve Antakya illerini içine almaktadır. Bundan dolayı çevre iller Metropolitliği

¹⁷³ Çevrimiçi (23.04.2019): <http://adiyaman.goc.gov.tr/tr/page/iletisim-il-goc-idaresi-mudurlugu>

¹⁷⁴ Mülakat (23.03.2019): Metropoliti Ğriğoriyos Melki ÜREK

olarak bilinmektedir. Günümüzde Metropolitlikte 1 metropolit, 1 rahibe, 2 rahip ve öğrenci statüsünde resmi okul okuyan 15 dolaylarında öğrenci bulunmaktadır. Metropolitte haftanın 7 günü 3 vakit ibadet yapılmaktadır. Ancak en önemlisi Pazar günleri halkın katılımıyla gerçekleşen Kutsal Ayin icra edilmesidir. Ayrıca Metropolit Pazartesi ve Cuma günleri arasında belirli saatlerde, birçok yerli ve yabancı turistler tarafından ziyaret edildiği bilinmektedir¹⁷⁵.

Adıyaman merkez ilçe nüfusunun büyük çoğunluğunu Müslümanlar teşkil (nüfusun hemen hemen %100'ünü) etmektedir. Müslümanlar arasında mezhep nüfus oranı yapmak gerekirse, birinci sırada nüfusun % 76,9'ini Hanefi mezhebine mensup kişiler, % 20,2 kadarını Alevi¹⁷⁶ mezhebine mensup kişiler, % 2,4 kadar da Şafi mezhebine mensup kişiler oluşturmaktadır. Şafi nüfus, çevre illerden (Şanlıurfa, Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, vb.) zamanla göç eden kişilerden oluşmuştur.

¹⁷⁵ Mülakat (23.03.2019): Metropoliti Ğriğoriyos Melki ÜREK

¹⁷⁶ Rençber, Fevzi, "Adıyaman Alevilerinin Coğrafi Dağılımları ve Demografik Yapısı", e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi, C.7, S.1, 2014, s. 7-18

İl merkez nüfusunun, mahalleler itibarıyla din ve mezhep özelliklerini gösteren tablo aşağıdadır¹⁷⁷.

Tablo 2.4. Adıyaman İl merkez nüfusunun, mahalleler itibarıyla din ve mezheplere göre dağılımı

Adıyaman Merkez Mahalleler	2018 Nüfusu	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Müslüman					Gayrimüslim
				Hanefi %	Şafi %	Alevi %	%	%	
1 Alitaşı	9.599	4.808	4.791	6985	105	2500	26,4	9	
2 Altınşehir	18.664	8.486	10.178	13921	1343	3400	18,2		
3 Bahçecik	5.814	2.924	2.890	4160	354	1300	22,5		
4 Bahçelievler	13.250	6.634	6.616	9731	319	3200	24,2		
5 Barbaros Hayrettin	3.171	1.563	1.608	2379	41	751	23,7		
6 Cumhuriyet	19.037	9.560	9.477	15284	1232	2521	13,6		
7 Esentepe	2.934	1.497	1.437	2188	95	651	2,5		
8 Eskisaray	1.924	929	995	988	85	851	44,3	4	
9 Fatih	9.665	4.869	4.796	7994	270	1401	14,4		

¹⁷⁷ Çevrimiçi (23.04.2019): <http://www.nufusune.com/>

10	Hocaömer	789	413	376	714	90,5	0	0	75	9,5	6
11	İmamğa	10.505	5.249	5.256	7952	75,7	351	3,3	2.202	21	
12	Kapcami	1.232	599	633	791	64,2	87	7	354	28,8	4
13	Karapınar	10.778	5.397	5.381	2663	24,7	1241	11,5	6874	63,8	
14	Kayalık	9.227	4.626	4.601	6335	68,6	851	9,2	2041	22,2	7
15	Malazgirt	6.558	3.276	3.282	4897	74,6	361	5,5	1300	19,9	
16	Mara	2.280	1.109	1.166	1837	80,5	123	5,3	320	14,2	5
17	Mehmet Akif	7.526	3.732	3.794	5.892	78,2	280	3,7	1354	18,1	
18	Mimar Sinan	4.131	2.005	2.126	2.547	61,6	351	8,5	1233	29,9	
19	Musalla	2.290	1.154	1.136	1.784	78	85	3,7	421	18,3	
20	Örenli	958	492	466	837	87,3	0	0	121	12,7	
21	Sıratut	1.885	962	923	1.634	86,7	0	0	251	13,3	

Adıyaman Merkez Mahalleler	2018 Nüfusu	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Müslüman					Gayrimüslim
				Hanefi %	Şafi %	Alevi %			
22 Siteler	12.260	6.181	6.079	10.722	258	1280	10,4		
23 Sümerevler	17.832	8.920	8.912	15.401	170	2261	12,8		
24 Turgut Reis	8.492	4.224	4.268	6.890	180	1422	16,7		
25 Türkiye Petrolleri	1.335	673	662	784	100	451	33,9		
26 Ulucami	2.172	1.110	1.062	1.818	0	354	16,3		
27 Varlık	4.606	3.191	1.415	3.121	120	1365	29,7		
28 Yavuz Selim	5.768	2.861	2.907	4.133	123	1512	26,3		
29 Yeni	27.751	13.829	13.922	25.143	450	2158	7,8		
30 Yeni Sanayi	9.807	4.956	4.851	7.365	110	2332	23,8		
31 Yenipınar	743	361	382	271	0	472	63,6		
32 Yeşilyurt	15.822	7.985	7.837	12.131	250	3441	21,7		
33 Yunus Emre	5.890	2.980	2.910	4.409	140	1341	22,8		

34	Bahçelievler	249	135	114	204	81,9	0	0	45	18,1	
35	Cumhuriyet	437	225	212	414	94,7	0	0	23	5,3	
36	Esence	160	76	84	142	88,7	0	0	18	11,3	
37	Gazi	94	52	42	79	84	0	0	15	16	
38	Hasankan	391	195	196	269	68,8	0	0	122	31,2	
39	Hürriyet	829	431	398	676	81,5	0	0	153	18,5	
40	Mustafa Yücel Özbilgin	183	104	79	145	79,2	0	0	38	20,8	
41	Serintepe	327	172	155	275	84,1	0	0	52	15,9	
42	Yakacık	226	113	113	202	89,4	0	0	24	10,6	

Adıyaman Merkez Mahalleler	2018 Nüfusu	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Müslüman					Gayrimüslim	
				Hanefi	%	Şafi	%	Alevi		%
43 Yeşilyurt	387	217	170	342	88,4	0	0	45	11,6	
44 Çatıderesi	335	180	155	296	88,3	0	0	39	11,7	
45 Çimenke	185	98	87	157	84,9	0	0	28	15,1	
46 İncekoz	308	157	151	265	86	0	0	43	14	
47 Karaçalı	609	318	291	506	83	25	4,2	78	12,8	
48 Merkez	428	228	200	369	86,2	0	0	59	13,8	
49 Zivar	288	148	140	236	83,7	0	0	47	16,3	5
TOPLAM	260.131	130.404	129.727	198283	76,9	9500	2,4	52339	20,2	40

2.1.1.1. Adıyaman Merkez Bağı Belde ve Köyler

2018 yılı itibariyle merkez ve ilçelere bağı bucak ve köy nüfusu 49.920'dir. Merkez ve ilçelere bağı belde ve köy nüfusunda kadın nüfusu 24.433, erkek nüfusu ise 25.487 olarak tespit edilmiştir¹⁷⁸.

Adıyaman Merkez, ilçe, belde ve köyün nüfus, din ve mezhep özelliklerini gösteren tablo aşağıdadır.

Tablo 2.5. Adıyaman, ilçe, belde ve köyün nüfus, din ve mezheplere göre dağılımı

Adıyaman Merkez İlçesine Bağı Köyler	2018 Nüfusu	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Müslüman			
				Hanefi	%	Alevi	%
1 100.Yıl	127	64	63	127	100	0	0
2 Ağaçonak	113	68	45	23	20,4	90	79,6
3 Ağıcin	401	202	199	401	100	0	0
4 Ağıkan	190	90	100	190	100	0	0
5 Ahmet Hoca	223	114	109	58	26,1	165	73,9
6 Akçalı	260	126	134	0	0	260	100
7 Akdere	208	103	105	208	100	0	0
8 Akhisar	104	56	48	0	0	104	100
9 Akpınar	934	461	473	934	100	0	0
10 Akyazı	143	75	68	143	100	0	0
11 Albet	122	63	59	122	100	0	0
12 Alibey	126	63	63	126	100	0	0
13 Atakent	1.012	498	514	237	23,5	775	76,5
14 Ataköy	100	47	53	0	0	100	100
15 Aydınlar	42	21	21	42	100	0	0
16 Bağıdere	1.159	609	550	557	48,1	602	51,9
17 Bağılica	380	196	184	9	2,4	371	97,6
18 Bağıpınar	117	63	54	117	100	0	0
19 Bağıpınar Kuyucak	240	123	117	240	100	0	0
20 Bağıpınar	370	190	180	370	100	0	0

¹⁷⁸ Çevrimiçi (23.04.2019): <http://www.nufusune.com/>

21	Battal Hüyük	271	139	132	271	100	0	0
22	Bebek	490	240	250	490	100	0	0
23	Bozatlı	280	140	140	280	100	0	0
24	Bozhüyük	430	209	221	132	30,7	298	69,3
25	Boztepe	209	111	98	209	100	0	0
26	Börkenek	602	307	295	22	3,7	580	96,3
27	Büklüm	317	155	162	317	100	0	0
28	Büyükkavaklı	243	125	118	243	100	0	0
29	Büyükkırıklı	90	46	44	15	16,6	75	83,4
30	Çakmaklar	289	146	143	289	100	0	0
31	Çamgazi	219	112	107	39	17,9	180	82,1
32	Çamlıca	210	110	100	25	11,9	185	88,1
33	Çamyurdu	391	209	184	150	38,4	241	61,6
34	Çatalağaç	328	183	145	27	8,2	301	91,8
35	Çayırılı	96	51	45	96	100	0	0
36	Çaylı	70	31	39	70	100	0	0
37	Çemberlitaş	925	453	472	925	100	0	0
38	Çınarık	122	56	66	122	100	0	0
39	Çobandede	79	41	38	79	100	0	0
40	Damdırmaz	389	217	172	39	10,1	350	89,9
41	Damlıca	183	86	97	183	100	0	0
42	Dardağan	267	132	135	16	6	251	94
43	Davuthan	287	145	142	287	100	0	0
44	Derinsu	259	134	125	259	100	0	0
45	Dişbudak	70	34	36	70	100	0	0
46	Doğanlı	356	186	170	23	6,5	333	93,5
47	Doyran	673	339	334	673	100	0	0
48	Durak	747	372	375	747	100	0	0
49	Durukaynak	290	145	145	15	5,1	275	94,9
50	Düzce	399	211	188	399	100	0	0
51	Ekinci	86	48	38	86	100	0	0
52	Elmacık	560	285	275	560	100	0	0
53	Esence	56	30	26	27	48,2	29	51,8

54	Eskihüsnumansur	46	26	20	46	100	0	0
55	Girik	485	248	237	485	100	0	0
56	Gökçay	247	130	117	27	10,9	220	89,1
57	Gölpınar	111	62	49	111	100	0	0
58	Gözebaşı	457	241	216	457	100	0	0
59	Göstepe	157	80	77	20	12,8	137	87,2
60	Gümüşkaya	1.796	924	872	1796	100	0	0
61	Güneşli	246	128	118	36	14,6	210	85,4
62	Güzelyurt	299	151	148	299	100	0	0
63	Hacıhalil	355	168	187	355	100	0	0
64	Hasancık	613	320	293	613	100	0	0
65	Hasankendi	601	294	307	601	100	0	0
66	Ilıcak	198	105	93	198	100	0	0
67	Işıklı	133	71	62	133	100	0	0
68	İncebağ	490	240	250	490	100	0	0
69	İnceler	141	68	73	141	100	0	0
70	İpekli	154	75	79	22	14,3	132	85,7
71	Karaağaç	97	54	43	23	23,7	74	76,3
72	Karagöl	473	247	226	23	4,9	450	95,1
73	Karahöyük	488	239	249	34	6,9	454	93,1
74	Karakoç	202	105	97	61	30,2	141	69,8
75	Kaşköy	361	191	170	0	0	361	100
76	Kavak	87	48	39	0	0	87	100
77	Kayacık	222	122	100	42	18,9	180	81,1
78	Kayadibi	109	61	48	109	100	0	0
79	Kayalı	28	13	15	28	100	0	0
80	Kayaönü	1.111	575	536	315	28,3	796	71,7
81	Kemerkaya	289	150	139	289	100	0	0
82	Kındıralı	445	229	216	0	0	445	100
83	Kızılcahöyük	318	160	158	0	0	318	100
84	Kızılcapınar	449	222	227	125	27,8	324	72,2
85	Koçali	430	228	202	430	100	0	0
86	Koruköy	155	74	81	0	0	155	100

87	Kozan	143	76	67	0	0	143	100
88	Kuşakkaya	402	204	198	0	0	402	100
89	Kuştepe	523	259	264	156	29,8	367	70,2
90	Kuyucak	276	145	131	276	100	0	0
91	Kuyulu	1.703	870	833	1703	100	0	0
92	Küçük Hasancık	229	106	123	229	100	0	0
93	Külafhüyük	539	279	260	539	100	0	0
94	Lokman	195	97	98	195	100	0	0
95	Malpınarı	99	50	49	99	100	0	0
96	Mestan	141	77	64	0	0	141	100
97	Olgunlar	262	138	124	262	100	0	0
98	Oluklu	156	87	69	0	0	156	100
99	Ormaniçi	233	115	118	233	100	0	0
100	Palanlı	208	111	97	208	100	0	0
101	Paşamezrası	220	106	114	220	100	0	0
102	Payamlı	128	65	63	0	0	128	100
103	Pınaryayla	800	400	400	800	100	0	0
104	Rezip	824	392	432	824	100	0	0
105	Sariharman	971	503	468	971	100	0	0
106	Sarıkaya	211	112	99	0	0	211	100
107	Serhatlı	311	158	153	311	100	0	0
108	Şemikan	120	65	55	120	100	0	0
109	Şerefli	501	257	244	501	100	0	0
110	Taşgedik	119	57	62	119	100	0	0
111	Taşpınar	444	149	195	444	100	0	0
112	Tecir	104	48	56	104	100	0	0
113	Tekpınar	489	245	244	35	7,1	454	92,9
114	Terman	488	242	246	488	100	0	0
115	Toptepe	321	162	159	321	100	0	0
116	Uğurca	216	110	106	216	100	0	0
117	Uludam	382	193	187	382	100	0	0
118	Uzunköy	286	163	123	0	0	286	100
119	Uzunpınar	500	261	239	500	100	0	0

120	Üçdirek	26	15	11	26	100	0	0
121	Varlık	303	140	163	0	0	303	100
122	Yarmakaya	843	404	439	0	0	843	100
123	Yayladamı	68	33	35	0	0	68	100
124	Yazıbaşı	491	255	236	0	0	491	100
125	Yaylakonak	2153	1129	1024	0	0	2153	100
126	Yazıca	244	123	121	244	100	0	0
127	Yazlık	142	73	69	142	100	0	0
128	Yedioluk	197	95	102	0	0	197	100
129	Yenice	127	56	71	127	100	0	0
130	Yeniğüven	425	224	201	425	100	0	0
131	Yeniköy	87	42	45	0	0	87	100
132	Yeşilova	140	74	66	0	0	140	100
133	Zey	715	383	332	715	100	0	0
134	Ziyaretpayamlı	50	25	25	50	100	0	0
	T O P L A M	47002	23882	23020	30383	64,6	16619	35,4

2.1.2. Besni İlçesi

Besni, Adıyaman'ın batısında yer almaktadır. Doğusunda merkez ilçe, batısında Gölbaşı ilçesi, kuzeyinde Tut ilçesi ve güneyinde Gaziantep ili bulunmaktadır. Adıyaman Besni ilçesine bağlı 67 köy bulunmaktadır¹⁷⁹.

Besni 1954 yılından itibaren Adıyaman'a bağlı bir ilçe olmuştur. Geçmişten günümüze Bathesna, Hasen, Behiştî, Bisni, Behisni ve Besni şeklinde adlandırılmıştır¹⁸⁰. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde halkının Müslüman Türkmenlerden olduğunu, altı mahalleden oluştuğunu, bu mahallelerdeki camilerinin güzel olduğunu, ayrıca iki ilkokulunun, iki medresesinin, dört hamamının, güzel bir meydanının, 70-80 dükkânının yer aldığını ve bahçelerinin meşhur olduğunu anlatır¹⁸¹.

¹⁷⁹ Çevrimiçi (23.04.2019): <http://www.besni.gov.tr/>

¹⁸⁰ Solakzâde, Solak-Zâde Tarihi, haz. Vahid Çabuk, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, I, s. 88-89; Dalyan, age., s. 3-4.

¹⁸¹ Evliya Çelebi Seyahatname, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İbrahim Sezgin, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, IX, s. 174-177.

Adıyaman'ın Besni ilçesi, tarihin ilk dönemlerinden bu yana birden çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. İlçede tarihî Besni Harabeleri, Besni Kalesi, Ulu Cami, Göksu Köprüsü bulunmaktadır.

Adıyaman Besni ilçe nüfusu 2010, 2015 yılları arasında azalan bir seyir göstermekte iken, 2015 sonrası istikrarlı bir artış yaşandığı görülmektedir. Besni merkez ilçe nüfusu 33.284'tir. Bu nüfusun 16.533 kadın, 16.751'ini erkek nüfus oluşturmaktadır. Besni ilçesi bağlı bulunduğu köy ve belde nüfusu ile birlikte 44.017'dir. Bu nüfusun 22.284'ü erkek, 21.733'ü kadın nüfusundan teşekkül etmektedir. Besni ilçesinde 67 köyü ve 37 mahalle mevcuttur. Besni İlçesi mahalle ve köylerle beraber toplam nüfusu 77.301'dir¹⁸².

İlçe nüfusunun büyük bir kısmı tarım ve hayvancılık ile uğraşmaktadır. Besni'nin eğitim düzeyi yüksek bir ilçedir. Yurtdışına çok göç veren bir İlçe olarak bilinmektedir. Özellikle Almanya, Belçika, Fransa, gibi ülkelere hatırı sayılır sayıda çalışmaya giden kişiler bulunmaktadır. İlçede bahçe olarak Üzüm'ün yanı sıra fıstık, badem, hurma, elma yaygın durumdadır¹⁸³.

Besni ilçesinin günümüz dini coğrafyası ile ilgili olarak yaptığımız incelemelerde Besni nüfusuna kayıtlı gayrimüslim olarak beş kadın altı erkek Ermeni (Gregoryan)nin bulunduğunu tesbit ettik¹⁸⁴. Oysa 19. yüzyılın ikinci yarısında Besni'de 1000 civarında Ermeni nüfusu bulunmaktaydı¹⁸⁵. 2018 yılı itibarıyla Besni ilçe merkezi ve köylerinde gayrimüslim nüfusun sınırlı sayıda olduğu, nüfusun tamamının müslüman olduğunu, müslüman nüfusun mezhep itibarıyla Hanefi ve Aleviler'den teşekkül ettiğini söyleyebiliriz. İlçe merkez nüfusunun mezheplere göre dağılımı şu şekildedir.

77.301 olan nüfusun %93.9'u Hanefiler, %5.6'unu Aleviler, oluşturmaktadır. Besni ilçesinde nüfus ağırlığı Alevilerden oluşan köy ve kasabalar Akpınar, Beşkoz, Burunçayır, Akkuyu, Yoldüzü, Gümüşlü, Şambayat Beldesi, Konuklu, Karalar ilçe merkez ile toplam 4537 olarak tespit edilmiştir.

¹⁸² Çevrimiçi (23.04.2019): <http://www.nufusune.com/>

¹⁸³ Çevrimiçi (23.04.2019): <http://www.besni.gov.tr/>

¹⁸⁴ Mülakat (23.03.2019): Metropolit Griğoriyos Melki ÜREK

¹⁸⁵ Forty- Second Annual Report of the American Board of Commissioners for Foreign Mission, Present at the Meeting Held In Troy, New York, Sept. 7-10, 1852 Boston 1852, s. 71-72; Servet Ekmekçi vd., "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Adıyaman'da İlköğretim Faaliyetleri", Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Y.2., S.9., Aralık 2009, s. 62.

İlçe nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı şöyledir.¹⁸⁶

Tablo 2.6. Besni İlçe nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı

Besni İlçesine Bağlı Mahalle Nüfusu	2018 Nüfusu	Erkek Nüfusu	Kadın Nüfusu	Müslüman				Gayri müslim
				Hanefi	%	Alevi	%	
Mahalleler								
1 15 Temmuz Şehitler	4.470	2.331	2.139	4.418	98,8	48	1,2	4
2 Ali Erdemoğlu	1.113	572	541	1.063	95,5	50	4,5	
3 Aşağı Sarhan	562	287	275	516	91,8	46	8,2	
4 Cirit Meydanı	2.649	1.303	1.346	2.389	90,2	260	9,8	
5 Çat	2.191	1.093	1.098	2.148	98	43	2	
6 Dumlu Pınar	1.413	724	689	1.373	97,2	40	2,8	
7 Erdemoğlu	7.987	4.024	3.963	7.946	99,5	41	0,5	
8 Kaymakam Hasan Tütün	5.275	2.529	2.746	5.025	95,3	250	4,7	
9 Korupınar	1.319	651	668	1.289	97,7	30	2,3	
10 Oyalı	303	152	151	303	100		0	
11 Pınarbaşı	1.927	965	962	1.865	96,8	60	3,2	2
12 Yeni Besni	2.503	1.320	1.183	2.455	98,1	48	1,9	
13 Yukarı Sarhan	1.572	800	772	1.452	92,4	120	7,6	
14 Abımüstik	161	97	64	90	55,9	71	44,1	
15 Boybey Pınarı	333	169	164	333	100	0	0	
16 Köprübaşı	588	301	287	560	95,2	28	4,8	
17 Levzin	324	169	155	242	74,7	80	25,3	2
18 Yeşil Ova	570	292	278	570	100	0	0	

¹⁸⁶ Çevrimiçi (23.04.2019): <http://www.nufusune.com/>

19	Atatürk	307	157	150	241	78,5	66	21,5	
20	Çakmak	94	46	48	66	70,2	28	29,8	
21	Fatih	426	224	202	426	100	0	0	
22	İnce	155	81	74	122	78,7	33	21,3	
23	İnönü	137	73	64	137	100	0	0	
24	Turgut Özal	577	294	283	505	87,5	72	12,5	
25	Aşağısöğütü	702	336	366	702	100	0	0	
26	Cumhuriyet	589	306	283	545	92,5	44	7,5	
27	Hürriyet	551	299	252	500	90,7	51	9,3	
28	Tetirli	475	241	234	437	92	38	8	
29	Adalet	1.147	597	550	994	86,7	150	13,3	3
30	Cumhuriyet	579	294	285	521	90	58	10	
31	Hürriyet	819	422	397	819	100	0	0	
32	Bayat	284	147	137	284	100	0	0	
33	Cumhuriyet	345	172	173	345	100	0	0	
34	Fatih	1.062	524	538	1.062	100	0	0	
35	İnönü	511	256	255	511	100	0	0	
36	Menderes	913	449	464	913	100	0	0	
37	Yeni	652	315	337	652	100	0	0	
	TOPLAM	45.585	23.01	22.573	43.819	93	1755	7	11

Besni İlçesine bağlı köy nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı şöyledir.

Tablo 2.7. Besni İlçesine bağlı köy nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı

Besni İlçesine Bağlı Köy Nüfusu		2018 Nüfusu	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Müslüman			
					Hanefi	%	Alevi	%
1	Akdurak	709	361	348	709	100	0	0
2	Akkuyu	177	92	85	0	0	177	100
3	Akpınar	364	171	193	0	0	364	100
4	Aktepe	289	153	136	289	100	0	0
5	Akyazı	294	142	152	294	100	0	0
6	Alıçlı	121	56	65	121	100	0	0
7	Alışar	296	154	142	296	100	0	0
8	Aşağı Çöplü	178	89	89	178	100	0	0
9	Atmalı	1.696	855	841	1696	100	0	0
10	Bahri	187	85	102	187	100	0	0
11	Başlı	280	145	135	280	100	0	0
12	Bereketli	288	151	137	288	100	0	0
13	Berete	378	185	193	378	100	0	0
14	Beşkoz	49	24	25	0	0	49	100
15	Beşyol	617	343	274	617	100	0	0
16	Boncuk	151	78	73	151	100	0	0
17	Burunçayır	547	275	272	0	0	547	100
18	Camuşçu	522	258	264	522	100	0	0
19	Çamlıca	450	223	227	450	100	0	0

20	Çaykaya	404	196	208	404	100	0	0
21	Çilboğaz	110	54	56	110	100	0	0
22	Çomak	1.074	551	523	1074	100	0	0
23	Çorak	415	210	205	415	100	0	0
24	Dikilitaş	494	259	235	494	100	0	0
25	Doğankaya	129	60	69	129	100	0	0
26	Dört Yol	369	196	173	369	100	0	0
27	Eğerli	650	319	331	650	100	0	0
28	Geçitli	317	165	152	317	100	0	0
29	Gümüşlü	67	39	28	0	0	67	100
30	Günaykaş	124	57	67	124	100	0	0
31	Hacıhalil	557	276	281	557	100	0	0
32	Harmanardı	86	47	39	86	100	0	0
33	Hasanlı	394	218	176	394	100	0	0
34	İzollu	743	376	367	743	100	0	0
35	Karagüveç	766	391	375	766	100	0	0
36	Karalar	215	102	113	0	0	215	100
37	Kargalı	296	155	141	296	100	0	0
38	Kesecik	694	354	340	694	100	0	0
39	Kızılhisar	108	58	50	108	100	0	0
40	Kızılın	743	361	382	743	100	0	0
41	Kızılkaya	272	149	123	272	100	0	0
42	Kızıl Pınar	85	44	41	85	100	0	0
43	Konuklu	637	320	317	0	0	637	100

44	Kurugöl	679	348	331	679	100	0	0
45	Kutluca	1.119	560	559	1119	100	0	0
46	Kuzevleri	72	38	34	72	100	0	0
47	Oyratlı	1.517	762	755	1517	100	0	0
48	Ören	491	245	246	491	100	0	0
49	Pınarbaşı	345	169	176	345	100	0	0
50	Sarı Kaya	385	175	210	385	100	0	0
51	Sarı Yaprak	767	359	408	767	100	0	0
52	Sayören	1.693	852	841	1693	100	0	0
53	Sugözü	701	344	357	701	100	0	0
54	Taşlıyazı	265	137	128	265	100	0	0
55	Tekağaç	394	194	200	394	100	0	0
56	Tokar	145	78	67	145	100	0	0
57	Toklu	529	264	265	529	100	0	0
58	Topkapı	351	188	163	351	100	0	0
59	Uzunkuyu	821	407	414	821	100	0	0
60	Üçgöz	1.211	624	587	1211	100	0	0
61	Yayıklı	606	305	301	606	100	0	0
62	Yazıbeydili	414	212	202	414	100	0	0
63	Yazıkarakuyu	788	385	403	788	100	0	0
64	Yelbastı	70	36	34	70	100	0	0
65	Yeniköy	519	248	271	519	100	0	0
66	Yoldüzü	578	290	288	0	0	578	100
67	Yukarısöğütlü	300	152	148	300	100	0	0
	TOPLAM	32102	16169	15933	29468	88,1	2634	11,9

2.1.3. Çelikhan İlçesi

Çelikhan ilçesi, doğuda Kahta ve Sincik¹⁸⁷, batıda Malatya'nın Doğanşehir ilçesi¹⁸⁸, güneyde Adıyaman merkezi, kuzeyde Malatya ili Yeşilyurt ilçesi ile komşudur.

¹⁸⁷ Rençber, agm., s. 11.

Çelikhan İlçesi Adıyaman merkezine 56, Malatya merkezine ise 50 km mesafededir. İlçe Malatya-Adıyaman arasında yer alan, Güneydoğu Toros dağların arasın da kurulmuştur. İlçe dağlık ve engebeli alanlardan oluşmaktadır. İlçenin en yüksek dağı 2700 m rakımıyla Akdağ'dır. İlçenin Önemli akarsuları arasında Bulam ve Abdulharap çayı vardır. İlçede bulunan Çat barajı Abdulharap çayı üzerindedir.

Adıyaman Çelikhan İlçesinin ilk adı Komişir olarak bilinmektedir. Ancak İlçe Çelikhan adını Cumhuriyet Döneminden sonra almıştır. Çelikhan İlçe halkı Hamkoda, Sisa, Perta ve Tilla Türk boylarından oluşturmaktadır¹⁸⁹.

Çelikhan, Adıyaman da olduğu gibi Hitit, Asur, Pers, Makedonya, Seleukos, Roma ve Bizans devletlerinin hâkimiyetine girmiştir. İlçe Hz. Ömer devrinde Arapların hâkimiyetine girmiştir. Daha sonra Keysun'a bağlanmıştır. İlçe 949 yılında yeniden Bizanslılar tarafından alınır. Ancak 1071 yılında gerçekleşen Malazgirt Zaferi'nden hemen sonra Çelikhan, Malatya ve Adıyaman'ın da içinde bulunduğu bölge Selçukluların hâkimiyetine girer. Yıldırım Beyazıt komutasındaki Osmanlılar 1391-1389 yıllarında bu bölgeyi Mumlukların elinden almışlardır. Daha sonra kısa sürede Timur bölgeyi hâkimiyetine alır. 1516 tarihinde yapılan Koçhisar Savaşı akabinde bölge Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı topraklarına katılır.

Günümüzdeki Çelikhan ilçesi 1839 Tanzimat Fermanı sonucunda askeri, adli ve mülki ıslahat sonunda merkezi Harput da bulunan Mamurat-ül Aziz eyaletine bağlı duruma getirilir. (söz konusu bu yıllarda Mamurat-ül Aziz eyaletinin üç sancaktan bir tanesini Malatya oluşturmaktaydı.) Daha sonra 1864 yılından itibaren vilayetlerin kurulması ile birlikte büyük kadılıklar ilçeye, küçük kadılıklar ise bucağı müdürlüğü haline getirilir. Akabinde "Ortaköy" isminde bir bucak müdürlüğü oluşturulur. Bölge bu tarihten sonra eski ismi Arga olan Malatya'nın Akçadağ ilçesine bağlı duruma gelir. İlçe 1927 yılına kadar Akçadağ'a bağlı kalır. Çelikhan, İlçesi 1927-1931 yıllarında ise Koçali Bucak Müdürlüğüne bağlanır. Daha sonra 1931 yılından itibaren Çelikhan ismiyle bir bucak müdürlüğü kurulmuştur¹⁹⁰.

İlçe 1869 depreminde büyük bir yıkıma uğramıştır. Bu deprem sırasında merkez Camii yakınlarında birçok ev yıkılmıştır. Öte yandan 1934 yılında halk arasında ortaya

¹⁸⁸ Sucu, a.g.e., s. 76-97

¹⁸⁹ Çevrimiçi (23.04.2019): <http://celikhan.gov.tr/>

¹⁹⁰ Çevrimiçi (23.04.2019): <http://celikhan.gov.tr/>

çıkan ve “Mıtık” ismi verilen bulaşıcı, salgın hastalıktan dolayı ilçede çok sayıda vatandaş ölmüş, çok sayıda da göç etmek zorunda kalmıştır. 1954 yılında Malatya şehrine bağlı İlçe statüsünde kurulan Çelikhhan İlçesi 14 Haziran 1954 tarih ve 6418 sayılı kanunla ile Gerger, Gölbaşı, Besni, Kâhta ilçeleriyle beraber kurulan Adıyaman iline bağlanmışlardır.

İlçede halkın geçim kaynağını tarım ve hayvancılık oluşturmaktadır. İlçenin engebeli olmasından dolayı tarıma elverişli alanlar çok sınırlı durumdadır. Bölgede hububat, tütün, meyvacılık ve sebze tarımı oldukça yaygındır.

Çelikhhan İlçesi turizm yönünden değerlendirildiğinde Beypınarı mesire yeri, Zerban Suyu, Recep Çayı, Havşeri Pınarı, Mestan, Koyunpınarı yaylası, Jari Yaylası, ve Çat Barajı önemli turizm alanlarındadır.

Çelikhhan ilçesi 2018 yılı itibarıyla, idari bakımdan 17 mahalle, 20 köy den oluşmaktadır. İlçe’den dışarıya ekonomik sebeplerle en çok İstanbul, Malatya ve İzmir’e göç edilmektedir. İlçe merkezinin 2018 nüfus yoğunluğu 16065 çıkmıştır. İlçede toplam erkek nüfusu 8292, kadın nüfusu 7773 olup, İlçe merkez nüfusun 8682 bu merkez nüfusun 4465’i erkek, 4217’si kadın nüfustur. İlçe köy toplam nüfusu 7383 iken, 3827 erkek, 3556’ nı kadın nüfusu oluşturmaktadır¹⁹¹. İlçenin nüfus seyrine baktığımız zaman, 2000-2016 arasında ilçe nüfusu bir denge içerisinde seyrederken 2017-2018 yıllarında gözle görülür bir artışın olduğu görülmektedir. İlçe toplam nüfusun %48.4’ erkekler, %51.6’ sını kadın nüfus oluşturmaktadır¹⁹².

Çelikhhan ilçesinin günümüz dini coğrafyasına gelince, 2018 yılı itibarıyla Çelikhhan nüfusuna kayıtlı gayrimüslim bulunmamaktadır. İlçede yaşayan Müslümanlar ile ilgili yaptığımız incelemelerde ilçe merkez nüfusunun %73,9’unu Hanefiler, %26’sını Aleviler oluşturmaktadır. Çelikhhan ilçesine bağlı Alevi yerleşim yerleri şunlardır. Köse uşağı, Pınarbaşı, Recep, Yeşilyayla, Aksu, toplam 4950 civarında Alevi nüfus oluşturmaktadır. Şafi mezhebi mensubu bulunmamaktadır.

¹⁹¹ Çevrimiçi (23.04.2019): <http://www.nufusune.com/>

¹⁹² Çevrimiçi (23.04.2019): <http://www.nufusune.com/>

Çelikhhan ilçe nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı şu şekildedir.

Tablo 2.8. Çelikhhan ilçe nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı

Çelikhhan Merkez Mahalleler	2018 Nüfusu	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Müslüman			
				Hanefi	%	Alevi	%
1 Bahçelievler	960	479	481	840	87,5	120	12,5
2 Başpınar	665	351	314	632	95	33	5
3 Cami	994	498	496	879	88,4	115	11,6
4 Cumhuriyet	666	351	315	608	91,2	58	8,8
5 Fatih	816	402	414	783	95,9	33	4,1
6 Mahmut Ökm.	1.300	692	608	1210	93	90	7
7 Merkez	313	163	150	313	100	0	0
8 Yunus Emre	1.768	915	853	1608	90,9	160	9,1
9 Zafer	1.200	614	586	1067	88,9	133	11,1
10 Aktaş	184	93	91	184	100	0	0
11 Balıkburun	260	134	126	232	89,2	28	10,8
12 Cami	942	471	471	942	100	0	0
13 Çamlıyayla	46	22	24	46	100	0	0
14 Hacılar	889	470	419	831	93,4	58	6,6
15 İnönü	96	45	51	96	100	0	0
16 Kaya	574	306	268	529	92,1	45	7,9
17 Kurudere	358	191	167	358	100	0	0
18 Pınarbaşı	3349	1732	1617	0	0	3349	100
TOPLAM	15380	7929	7451	11158	89,1	4222	10,9

Çelikhhan ilçesine bağlı köy nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı

Tablo 2.9. Çelikhhan ilçesine bağlı köy nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı

Çelikhhan İlçesine Bağlı Köyler		2018 Nüfusu	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Müslüman				Gayri müslim
					Hanefi	%	Alevi	%	
1	Aksu	293	151	142	0	0	293	100	
2	Altıntaş	16	11	5	16	100	0	0	
3	Askerhan	278	151	127	278	100	0	0	
4	Bozgedik	46	23	23	46	100	0	0	
5	Çampınar	60	29	31	60	100	0	0	
6	Fatih	121	56	65	121	100	0	0	
7	Gölbağı	219	120	99	219	100	0	0	
8	İncirli	119	54	65	119	100	0	0	
9	Kalecik	93	48	45	93	100	0	0	
10	Karaçayır	74	32	42	74	100	0	0	
11	Karagöl	90	57	33	90	100	0	0	
12	Korucak	315	170	145	315	100	0	0	
13	Köseuşağı	142	70	72	62	43,6	80	56,4	
14	Mutlu	301	145	156	301	100	0	0	
15	Recep	267	143	124	0	0	267	100	
16	Şerefhan	316	157	159	316	100	0	0	
17	Yağızatlı	112	59	53	112	100	0	0	
18	Yeşilova	132	65	67	132	100	0	0	
19	Yeşiltepe	392	192	200	392	100	0	0	
20	Yeşilyayla	90	40	50	45	50	45	50	
TOPLAM		3476	1773	1703	2791	84,6	685	15,4	

2.1.4. Gerger İlçesi

Gerger ilçesinin yüzölçümü 702 km' dir. Adıyaman ilinin kuzeydoğusunda Gerger'in kuzeyde Malatya ilinin Pütürge ilçesi, doğusunda Diyarbakır ilinin Çermik ile Çüngüş ilçesi, Şanlıurfa ilinin Siverek ilçesi ve güneyde Kahta, batısında Sincik ilçeleri mevcuttur. Gerger İlçenin doğu ve güney sınırlarını Fırat nehri üzerinde bulunan Atatürk baraj gölü oluşturmaktadır. Gerger ilçesinin deniz seviyesinden yüksekliği 770 m dir. Gerger İlçenin genel olarak büyük bir kısmı dağlık bir bölgede kurulmuştur. Kımıl dağı İlçenin en yüksek noktasını oluşturur. İlçenin önemli yaylaları Ovacık, Çet, Kımıl Dağı, Kürdek, ve Beyaz Çeşme yaylasıdır. İlçenin Eskikent Köyü yakınlarında Murfan mağaraları bulunur. Gerger İlçesi Adıyaman il merkezine 105 km. uzaklıktadır. İlçeye ulaşım karayolu ile yapılmaktadır. Gerger İlçe iklimi yazları sıcak ve kurak, kışları soğuktur. Bu iklim özellikleri ile Akdeniz iklimi ve karasal iklim yaşanmaktadır.

Gerger İlçesinin tarihi İlin genel tarihine¹⁹³ uygun bir karakter taşımakla birlikte yeryüzü şekilleri olarak dağlık bir bölgede olması ulaşım zorluklarını ortaya çıkarmıştır.

M.Ö.VI. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Selevkos Kralı Arseses'in Fırat nehri üzerinde aşağı Arsemiya adlı bir kent kurmuştur. Bu kent Gerger kalesi olarak halen ayakta durmaktadır. Bu bölge daha sonra Doğu Roma İmparatorluğu tarafından ele geçirilmiştir. Bu tarihte bölgede yaşayan halkın Hristiyanlık dinine mensup olduğu bilinmektedir. Hicri 135 tarihinde Abbasi halifesi Ebu Cafer-el Mansur'un Samsat, Kahta ve Adıyaman bölgesini hakimiyetine almıştır. Gerger ve bölgesi Abbasilerin güç kaybetmesiyle birlikte Hamdaniler'in ve daha sonra Bizansların hakimiyetine girmiştir.

Selçuklular zamanında Gümüştekin'in 1066 tarihinde Hısn-ı Mansur'u hakimiyetine aldığı, ancak iç karışıklıklardan dolayı geri çekilmek zorunda kalmıştır. Selçuklu hâkimiyeti bölgede 1071 yılında Sultan Alparslan'ın büyük zaferi sonrası pekişecektir. Selçukluların yıkılmasından sonra sırasıyla bölge, Artuklular, Zengiler, Frank Kontluğu, Eyyubilerden sonra Anadolu Selçukluların hâkimiyetine girmiştir. Baba İshak isyanından sonra bölge Moğolların istilasına uğrayıp, Moğolların eline geçmiştir. Daha sonra bölge Memlûklular, Timurlular ve Dulkadiroğullarının eline

¹⁹³ Detaylı Bilgi için bkz: Muhammet Nuri TUNÇ, 18. yüzyılda Adıyaman (Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kâhta ve Samsad) idarî, sosyal ve iktisadî tarihi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2018, s. 1-96

geçmiştir. 1515 yılında yapılan Turnadağ savaşıyla birlikte yöre Osmanlıların kontrolüne geçmiştir.

Adıyaman ili, 1849 tarihinde sancak haline getirilen Diyarbakır şehrine bağlanmıştır. 1859 tarihinde Malatya ili Sancak olunca Gerger, Malatya'ya bağlanır.

Cumhuriyet dönemine Malatya ili Pütürge İlçesine bağlı köy olarak bağlı olan Gerger 1 Aralık 1954 tarihinde İl olan Adıyaman'a bağlanmıştır.

Gerger nüfus itibarıyla pek yoğun değildir. 2018 nüfus itibari ile ilçe merkezinin nüfusu 19.035'dir¹⁹⁴. İlçenin 2018 yılı itibarıyla idari yapısını şöyle özetleyebiliriz. İlçe merkezinin dört mahallesi ile beraber belediye teşkilatı, 45 köyü bulunmaktadır. İlçenin 2018 yılı toplam erkek nüfusu 9527, toplam kadın nüfusu 9507 ilçe merkez nüfusu 3605, bu nüfusun 1858'i erkek 1747' kadındır. İlçe köy toplam nüfusu 15430, İlçe köy toplam erkek nüfusu 7669, İlçe köy kadın toplam nüfus 7761' dir. 2007 İlçe nüfusu 25.811 iken 2018 yılı itibariyle 19.035'e kadar düştüğünü görmekteyiz¹⁹⁵. Bu durumda İlçe arazisinin önemli kısmı dağlık olması ulaşımın ve sulamanın yetersiz olması nedeniyle sürekli göç vermektedir. Bu göç, Adana, Mersin, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlere yapılmaktadır. İlçe'nin geçim kaynağı tarım, hayvancılık ve arıcılıktır.

İlçenin dini Coğrafyası ile ilgili yaptığımız incelemelerde Gayrimüslim olarak 45 kişinin yaşadığı 20' kadın 25'i ise erkek Hristiyan kayıtlıdır¹⁹⁶. Nüfusun tamamı Müslümandır. Burada yaşanan nüfusun hemen hemen %100 İslam dininin Hanefi mezhebine mensup kişiler oluşturmakta, Alevi mezhebine mensup nüfus yok denecek kadardır.

Gerger ilçe merkez ve köylerinin nüfusu ve bu nüfusun din ve mezheplere göre dağılımını gösteren tablo aşağıdadır.

¹⁹⁴ Çevrimiçi (23.04.2019): <http://www.nufusune.com/>

¹⁹⁵ Çevrimiçi (23.04.2019): <http://www.nufusune.com/>

¹⁹⁶ Mülakat (23.03.2019): Metropolit Griğoriyos Melki ÜREK

Gerger ilçe nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı

Tablo 2.10. Gerger ilçe nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı

Gerger İlçesi Mahalleler	2018 Nüfusu	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Müslüman				Gayrimüslim
				Hanefi	%	Alevi	%	
1 Fatih	510	258	252	506	99,2	0	0	4
2 Keleşan	801	412	389	798	99,6	0	0	3
3 Merkez	1.611	851	760	1.606	99,7	0	0	5
4 Yeni	683	337	346	681	99,7	0	0	2
TOPLAM	3605	1858	1747	3591	99,5	0	0	14

Gerger ilçesine bağlı köy nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı

Tablo 2.11. Gerger ilçesine bağlı köy nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı

Merkez Bucağa Bağlı Köyler	2018 Nüfusu	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Müslüman				Gayrimüslim
				Hanefi	%	Alevi	%	
1 Açma	198	89	109	198	100	0	0	0
2 Ağaçalı	520	246	274	520	100	0	0	0
3 Aşağıdağlıca	194	82	112	194	100	0	0	0
4 Beşgöze	442	221	221	442	100	0	0	0
5 Beybostan	175	95	80	175	100	0	0	0
6 Budaklı	130	64	66	130	100	0	0	0
7 Burçaklı	225	106	119	225	100	0	0	0
8 Cevizpınar	368	185	183	368	100	0	0	0
9 Çamiçi	132	69	63	132	100	0	0	0
10 Çifthisar	129	59	70	129	100	0	0	0
11 Çobanpınarı	622	299	323	622	100	0	0	0
12 Dağdeviren	370	185	185	370	100	0	0	0
13 Dallarca	191	95	96	191	100	0	0	0
14 Demirtaş	149	79	70	149	100	0	0	0
15 Eskikent	127	59	68	111	87,4	0	0	16

16	Geçitli	226	101	125	226	100	0	0	0
17	Gölyurt	1.509	774	735	1.509	100	0	0	0
18	Gönan	163	85	78	163	100	0	0	0
19	Göpmar	312	151	161	312	100	0	0	0
20	Gümüškaşık	489	241	248	489	100	0	0	0
21	Gündoğdu	243	109	134	243	100	0	0	0
22	Güngörmüş	192	99	93	192	100	0	0	0
23	Gürgenli	577	268	309	577	100	0	0	0
24	Güzelsu	1.311	649	662	1.311	100	0	0	0
25	Kaşyazı	465	228	237	465	100	0	0	0
26	Kesertaş	147	70	77	147	100	0	0	0
27	Kılıç	490	243	247	490	100	0	0	0
28	Konacık	301	152	149	301	100	0	0	0
29	Korulu	425	222	203	425	100	0	0	0
30	Koşarlar	264	129	135	264	100	0	0	0
31	Köklüce	107	60	47	107	100	0	0	0
32	Kütüklü	267	128	139	267	100	0	0	0
33	Nakışlı	270	128	142	270	100	0	0	0
34	Onevler	235	115	120	235	100	0	0	0
35	Ortaca	315	157	158	315	100	0	0	0
36	Oymaklı	343	166	177	343	100	0	0	0
37	Saraycık	201	83	118	201	100	0	0	0
38	Seyit Mahmut	431	213	218	431	100	0	0	0
39	Sutepe	336	158	178	336	100	0	0	0
40	Üçkaya	228	117	111	228	100	0	0	0
41	Yağmurlu	309	144	165	309	100	0	0	0
42	Yayladalı	341	177	154	341	100	0	0	0
43	Yenibardak	533	271	262	533	100	0	0	0
44	Yeşilyurt	153	65	88	138	90,1	0	0	15
45	Yukarıdağlıca	288	136	152	288	100	0	0	
	GENEL TOPLAM	15443	7572	7861	15412	99,5	0	0	45

2.1.5. Gölbaşı İlçesi

Adıyaman Gölbaşı ilçesi Adıyaman merkeze 63 km. uzaklıktadır. İlçe, Doğu Akdeniz ile Güneydoğu Anadolu'yu, Doğu Anadolu'ya bağlayan Gaziantep-Malatya karayolu, Adana-Malatya demiryolu istikametinde bulunur. İlçenin, doğusunda Malatya ilinin Doğanşehir İlçesi, Adıyaman ilinin Tut İlçesi, batısında ise Kahramanmaraş ilinin Pazarcık, Çağlayancerit İlçeleri, kuzeyde Kahramanmaraş ilinin Nurhak İlçesi bulunur. Ayrıca güneyinde de Adıyaman ili Besni İlçesi bulunur. Gölbaşı ilçesi 1934 yılında

demir yolunun bu bölgeden geçmesi sonucu zamanla yerleşim merkezi halini almaya başlamıştır. Gölbaşı aldığı göçler neticesinde 1954 'te Besni'ye bağlı bir köy, 1958' de ise ilçe olmuştur.

Gölbaşı ilçesi hızlı bir ilerleme göstererek zamanla Adıyaman'ın büyük ilçelerinden biri olmuştur. İlçenin rakımı 866,8 m yüzölçümü 784 km². İlçenin önemli yükseltileri Akdağ (2500 m), Meydan ve Boruk dağlarıdır. Gölbaşı ilçesi engebeli bir araziye sahiptir. Göksu çayı, Gölbaşı ilçesinden geçmektedir¹⁹⁷. İlçede Gölbaşı, Azaplı ve İnekli gölleri bulunmaktadır.

Tarım ve hayvancılık, ilçenin temel geçim kaynağını oluşturmaktadır. Geçici köy koruculuğu, kömür işletmesi, halı kursları, un fabrikası, poşet fabrikası ve tavuk çiftliği ve esnafılık ilçenin başlıca uğraş alanlarındandır.

Harmanlı Kasabası Göksu üzerindeki Paşa Köprüsü, yine Yaylacık Köyü yakınlarında Göksu üzerindeki Vicne Köprüsü ve Altınlı Köprüsü Gölbaşı ilçesinin tarihi yapıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Altınlı Köprüsü'nün ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmemektedir. Altınlı Köprüsü üç kemerlidir. Köprü taşları harç kullanılmadan sıkıştırılarak yapılmıştır. Koni şeklinde mahmuzlar yapılarak köprü ayakları sulardan korunmuştur. Ayrıca Nasırlı Köyü'nde, Mendede Höyüğü vardır¹⁹⁸.

Kız Kapan ismi verilen yerde su sarnıçları ve basamaklar vasıtasıyla çıkılan mağaralar vardır. Bu bölgede çok sayıda cam, ok demirler, çanak ve çömlek gibi buluntulara rastlanmıştır. Gölün Başı Mağarası ismiyle bilinen yerdeki mağarada, öküz başı rölyefi mevcuttur. Bu bölgeye "Musa Gediği" de denilmektedir. Ayrıca, "Kırk Bayır" ismi verilen yerde, mağaralarda mezarlar bulunmuştur.

Belören bölgesinde tarihî kalıntılar oldukça fazladır. Bir eski yerleşim yeri olan "Heyik", köyün yaklaşık 6 km batısında yer almaktadır. Burada şehir kalıntıları, yine mezar kalıntıları vardır. Taşlar doğal vaziyettedir. Etrafı surlarla çevrili Keykubat Kalesi, Belören bölgesinin kuzeyinde 5 km. uzaklıkta yer alır. Keykubat Kalesi, Roma harcı ile inşa edilmiştir. Belören'in güneyine 5 km. uzaklıkta, "Kent" ismi ile bilinen

¹⁹⁷ Detaylı bilgi için bkz: İlhan Oğuz AKDEMİR, Gölbaşı İlçesi'nin (Adıyaman) Beşeri ve İktisadi Coğrafyası, Fırat Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2004, s. 1-18

¹⁹⁸ Sucu, a.g.e., s. 107-113; Rençber, agm., s. 12.

yerde taş mimari parçalar ve mezar kalıntlarına rastlanmıştır. Ayrıca Belören'in güneyinde bulunan "Peri Önü" denilen yerde bir höyük vardır.

Çataltepe Köyü yakınlarında Kara Mağara ismi verilen doğal mağarada tahıl saklama veya şarap kuyuları olduğu zikredilen kalıntılar bulunmuştur. Yine bu bölgede kilise ve ev kalıntıları yer almaktadır. Belören'in 1,5 km uzaklığında İllez, Kani, Kaba Öğüt gibi ören yerleri mevcuttur.

İlçe nüfusu 2018 yılı itibari ile 49255'dir¹⁹⁹. İlçeye bağlı 30 köy ve 17 mahalle bulunmaktadır. İlçe toplam erkek nüfusu 24.790, İlçe toplam kadın nüfusu 24.465, İlçe merkez nüfusu 31.628, ilçe merkez erkek nüfusu 15.783, İlçe merkez kadın nüfusu 15.845, köyler toplam nüfusu 17.627, köyler erkek nüfusu 9.007 köyler kadın nüfusu 8.620' dir. Bu köylerin beşinde ve ilçe merkezinde Alevî halk bulunmaktadır. İlçe toplam nüfusun % 49.7 erkek, % 50.3' kadın nüfus oluşturmaktadır²⁰⁰. Bu köylerin yalnız birinde Sünnîlerle Alevîler beraber yaşamaktadırlar. Bu ilçede Alevî sayısı tahminen 6000'dir. Gölbaşı merkezinde 4200 Alevî yaşamaktadır.

İlçenin temel geçim kaynağı tarımdır hayvancılık ve küçük de olsa işletmeler bulunmaktadır. İlçe özellikle 2011 tarihinden sonra göç almaktadır. Ancak büyük oranda yurtdışına göç vermiştir. Başta Almanya, A.B.D. Fransa, Hollanda'dır. Yazları İlçeye gurbetçi vatandaşların gelmesi ile nüfusta bir dalgalanma olmaktadır. Arazisinin büyük oranı sulanabilir durumda olduğu için bağ-bahçe ve sebzeçilik yaygındır.

İlçenin günümüz dini Coğrafyası şu şekildedir. İlçe nüfusuna kayıtlı gayrimüslim bulunmamaktadır. Ancak yaz aylarında ilçeye çok sayıda yabancıların geldiği bilinmektedir. Nüfusunun %100'ü islam dinine mensuptur. Müslüman nüfusu mezhep seviyesinde incelediğimiz zaman ilçe merkezinde 4200 Alevi nüfusu mevcut iken toplamda 6000'dir. Toplam nüfusun geri kalan kısmını Hanefî mezhebine mensuplar oluşturmaktadır. İlçeyi genel olarak değerlendirmemiz gerekirse Hanefiler toplam nüfusun %86.2, Aleviler' de %13.7'yi oluşturmaktadırlar. İlçe merkezi ile beraber Savran, (415) Yarbaşı (490) Çelik köy (375) Haydarlı (430) Yeniköy (275) köylerinde Aleviler yaşamaktadır. İlçe merkezinde Alevi Sünnî nüfusu karışıktır, diğer köyler tamamen Sünnî Hanefî mezhebine mensupturlar.

¹⁹⁹ Çevrimiçi (23.04.2019): <http://www.nufusune.com/>

²⁰⁰ Çevrimiçi (23.04.2019): <http://www.nufusune.com/>

Gölbaşı İlçe nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı şu şekildedir.

Tablo 2.12. Gölbaşı İlçe nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı

Gölbaşı İlçesine Bağlı Mahalleler		2018 Nüfusu	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Müslüman			
					Hanefi	%	Alevi	%
1	Asfalt	2.855	1.420	1.435	2535	88,8	320	11,2
2	Cumhuriyet	3.679	1.858	1.821	3249	88,3	430	11,7
3	Fatih	3.648	1.820	1.828	3198	87,7	450	12,3
4	Hürriyet	2.660	1.409	1.251	2310	86,8	350	13,2
5	Kurugeçit	1.273	677	596	1138	89,4	135	10,6
6	Mimar Sinan	8.078	3.983	4.095	6877	85,1	1201	14,9
7	Yavuz Selim	3.090	1.494	1.596	2615	84,6	475	15,4
8	Yeni	3.677	1.807	1.870	3207	87,2	470	12,8
9	Yenikent	2.668	1.315	1.353	2327	87,2	341	12,8
10	Asfalt	1.074	538	536	922	85,8	152	14,2
11	Cumhuriyet	965	475	490	822	85,1	143	14,9
12	Cumhuriyet	784	407	377	652	83,2	132	16,8
13	Merkez	1.346	693	653	1195	88,7	151	11,3
14	Cumhuriyet	505	255	250	445	88,1	60	11,9
15	Çakmak	287	145	142	246	85,7	41	14,3
16	Kalemkas	345	167	178	292	84,6	53	15,4
17	Yeni	703	332	371	648	92,1	55	7,8
TOPLAM		37.637	18.795	18.842	32.678	86,9	4959	13,1

Gölbaşı İlçesine bağlı köy nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı şu şekildedir.

Tablo 2.13. Gölbaşı İlçesine bağlı köy nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı

Gölbaşı İlçesine Bağlı Köyler	2018 Nüfusu	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Müslüman			
				Hanefi	%	Alevi	%
1 Akçabel	595	311	284	595	100	0	0
2 Akçakaya	147	78	69	147	100	0	0
3 Aktoprak	170	83	87	170	100	0	0
4 Aşağı Azaplı	382	169	213	382	100	0	0
5 Aşağı Karakuyu	382	169	213	382	100	0	0
6 Aşağı Nasırlı	450	241	209	450	100	0	0
7 Bağlarbaşı	104	54	50	104	100	0	0
8 Cankara	133	70	63	133	100	0	0
9 Çatalağaç	329	165	164	329	100	0	0
10 Çataltepe	383	205	178	383	100	0	0
11 Çelikköy	307	158	149	0	0	307	100
12 Gedikli	590	297	293	590	100	0	0
13 Hacılar	217	118	99	217	100	0	0
14 Hamzalar	483	270	213	483	100	0	0
15 Haydarlı	453	232	221	0	0	453	100
16 Karabahşılı	104	59	45	104	100	0	0
17 Karaburun	943	488	455	943	100	0	0
18 Kösüklü	179	86	93	179	100	0	0
19 Küçükören	202	96	106	202	100	0	0
20 Meydan	390	195	195	390	100	0	0
21 Ozan	1.069	547	522	1069	100	0	0
22 Örenli	76	40	36	76	100	0	0
23 Savran	638	353	285	288	45,1	350	54,9
24 Yarbaşı	462	231	231	22	4,8	440	95,2
25 Yaylacık	140	71	69	140	100	0	0
26 Yeniköy	258	129	129	0	0	258	100
27 Yeşilova	562	280	282	562	100	0	0
28 Yukarı Çöplü	231	124	107	231	100	0	0
29 Yukarı Karakuyu	368	198	170	368	100	0	0
30 Yukarı Nasırlı	860	422	438	860	100	0	0
TOPLAM	11607	5939	5668	9799	85	1808	15

2.1.6. Kâhta İlçesi

Kâhta ilçe merkezi yerleşim yeri olarak ova üzerinde bulunur. Kahta'nın kuzeyi dağlık olup, bu bölgede köyler dağ yamaçlarına kurulmuştur. Güneyindeki köyler ise ova içerisine kurulmuştur. Adıyaman Kâhta ilçesi; 38-17 doğu boylamı ile 37-45 kuzey enlemi üzerinde bulunmaktadır. Rakımı 750 m'dir. Kahta 1490 km²'lik yüz ölçüme sahiptir. Kuzeyinde yüksekliği 2000 m olan sıra dağlar bulunmaktadır. Kahta, Adıyaman ilinin 33 km. doğusunda yer alır²⁰¹.

Kâhta'nın, doğusunda Gerger, güney ve güneydoğuda Şanlıurfa, güneybatıda Samsat, batıda Adıyaman, kuzeyde Sincik ve Malatya bulunmaktadır²⁰². Evliya Çelebi Seyahatnamesinde; halkın Türkmenlerden oluştuğunu, Kâhta'nın Malatya iline bağlı bir subaşılık, mamur bir kasaba, halkın şeriat-ı mutahhareye tabi olduğunu ve cami, han ve hamamlarının olduğunu zikreder²⁰³.

Atatürk Barajı ilçenin doğu ve güneydoğu yönündeki sınırını oluşturmaktadır. İlçenin kuzeyi dağlık alanlardan, güneyi ise düzlük alanlardan oluşmaktadır. Kuzeydeki en yüksek nokta Nemrut Dağı (2.206 m)dir. Güneye doğru ilerledikçe önce platolar sonra geniş ovalara geçilir. Kâhta ilçe merkezi düz bir bölgede kurulmuştur.

Kâhta, medeniyetlerin doğuş yeri olan Mezopotamya'ya yakın olmasından dolayı tarih süreci içerisinde birçok medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. M.Ö. VII. yy'da Asur, VI. yy'da Pers, IV. yy'da Makedon ve Seleukos egemenlikleri görülmektedir. Arsames, M.Ö. I. yüzyılda bölgede egemen olmuş ve günümüze önemli tarihi eserler bırakmıştır. Arsames, Kommagenelilerin atası olarak bilinmektedir. Fırat Arsameia'sı olarak bilinen Gerger Kalesi ve Nymhois Arkameia'sının kurucusudur. M.Ö.109'da bağımsızlığına kavuşan, Kommagene Medeniyeti M.S. 72'de Anadolu'da Romalılar tarafından ortadan kaldırılmış, Suriye Eyaletine bağlanmıştır.

Kâhta; Arap, Ermeni, Artuklular, Haçlı Seferlerinde sonra Selçuklular, Babiller, Moğollar, Memlukler ve Dulkadiroğluları egemenliğinde kalmıştır. 1516'da Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı egemenliğine girmiş önce Dulkadirli Emaretine, Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise sancak merkezi halini alan Samsat'a

²⁰¹ Esra Şaşmaz, Kâhta Şehir Coğrafyası, Niğde Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 6-7

²⁰² Rençber, agm., s. 13.

²⁰³ Evliya Çelebi, a.g.e., III, s. 21, 101.

bağlanarak Zülkadiriye Eyaletine (Maraş) bağlanmıştır. Kâhta, 1531'de Malatya'ya, 1349'da ise Hısn-ı Mansur'a (Adıyaman) bağlanmıştır. 1859'da Malatya sancak olunca Kâhta'da yeniden Malatya'ya bağlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına kadar bu durum böyle devam eder. Cumhuriyet döneminde Malatya'ya bağlı bir ilçe olan Kâhta, Cumhuriyetin ilk yıllarında yer değiştirmesiyle birlikte eski Kâhta'nın 26 km güneyindeki şimdiki yerine taşınır. İlçe, 1954'te Adıyaman'ın il olmasıyla, Adıyaman iline bağlanmıştır. İlçe Adının Kaynağı; Bilge Umar, bu ismin Süryanice'den geldiğini ifade etmiştir. Söz konusu bu bölgede bir zamanlar hatırı sayılır miktarda Süryani yaşadığından onun bu düşüncesini ifade etmekte yarar vardır²⁰⁴. Süryani Mihael'de bu isim "Gaktai" şeklinde kullanılmıştır²⁰⁵.

Kâhta ismi Abu'l Farac'ta "Kâhti" şeklinde geçmektedir²⁰⁶. Honigman kaynağında kullanmış olduğu haritada "Kjakta" olarak kullanmıştır²⁰⁷. Arap tarihçileri "Kâhta", Ermeniler ise söz konusu bölgeyi "Gakhta" olarak isimlendirmişlerdir²⁰⁸. J. Freely bölgenin Kâhta ismini almadan evvel MÖ 3.yüzyılın ortalarında Kommagene Kralı Arses'in bölgeye verilen "Arsemia" adından başka bu şehir içinde "Nymhaeum Kenti" olduğunu, böyle bir isimle de anıldığını aktarmaktadır²⁰⁹. Bahse konu bu isim Nymphaios (Kâhta) Çayı'ndan gelmiş olabilir. Yunan Mitolojisinde su ve orman perilerine Nympha ismi verilmiştir. Dolayısıyla bu bölgenin ismi "su perisi kenti" ya da "orman perisi kenti" şeklinde ifade edilebilir.

İlçenin tarihi yerlerini; Eski Kâhta Kalesi, Derik Kalesi, Cendere Köprüsü, Karakuş Tepesi, Koris Kalesi ve Nemrut Dağı oluşturmaktadır²¹⁰. UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesinde bulunan, Nemrut Dağı tepesindeki Kommagene Kralı Antiochus Theos'un Anıt Mezarı, Kommagene Kralı'nın bize bıraktığı çok önemli tarihi

²⁰⁴ Umar, age., s. 360

²⁰⁵ Süryani Mihael, Vekayiname, 2, (Çev; H. Andreasyan), TTK'da Basılmamış Nüsha, s. 60

²⁰⁶ Gregory Abu'l Farac, Abul Farac (Barhebracus) Tarihi I, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK, Ankara, 1988., s. 389.

²⁰⁷ Honigmann, Ernst, Bizans Devletinin Doğu Sınırı, (Çev, Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. İstanbul, 1970., harita 2.

²⁰⁸ Umar, age., s. 360

²⁰⁹ John Freely, Türkiye Uygunluklar Rehberi-V., (Çev. Tuncay Birkan-Gürol Koca-Aslı Biçen), Yapı Kredi Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2003., s. 262.

²¹⁰ Detaylı bilgi için bkz. Ekrem Demir, "Kâhta'nın Kuruluşu, Gelişmesi ve Bugünkü Fonksiyonel Özellikleri", Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, XXIV, S. 1, 2004, s. 228-229; Sucu, a.g.e., s. 113-128.

mirastır. İlçedeki ören yerleri, bugün ilçenin en önemli ekonomik kaynağını oluşturmaktadır. Nemrut Dağı'ndaki tarihi eserler, 1987 yılında UNESCO tarafından dünya kültür mirası olarak ilan edilmiştir.

Bölgenin coğrafi özellikleri halkın ekonomik faaliyetlerine yön vermiştir. Bu sebeple tarım daha ziyade ilçenin ova kesiminde gelişmiş, dağlık kısımlarda da hayvancılık halkın temel geçim kaynağıdır. Hububat, Halı, kilim dokumacılığı gibi el sanatları da bölge ekonomisinde önemli yer tutmaktadır. Yaptığımız incelemelerde bölge nüfusu 2007 yılında 115.658' olan nüfusu 2018 yılı itibari ile 122774'e ulaşmıştır²¹¹. Ancak İlçeden illere bir göçün olduğunu muhakkaktır. Göçler daha ziyade Malatya, Mersin, İstanbul, Ankara, Adana, vb. İllere yapılmaktadır. İlçe merkezi dahil köylerden yurtdışında çalışmak amacı ile özellikle Almanya, Fransa, Belçika, gibi ülkelere giden bir nüfus kitleri bulunmaktadır. Ayrıca Kahta ilçesi nüfus yoğunluğu ile il olmaya aday bir ilçedir.

İlçenin 2018 yılı itibari ile toplam nüfusu 122774' dir. İlçeye bağlı mahalle sayısı 25' olup, İlçeye bağlı köy sayısı ise 102' dir. İlçede toplam erkek nüfus 62.36, Kadın nüfus 60.414' iken İlçe merkez nüfusu 78.431, İlçe merkez erkek nüfusu 39.703, İlçe merkez kadın nüfusu 38.730' dur. İlçe köy toplam nüfusu 44.343, İken bunun köy erkek nüfusu 22.659, köy kadın nüfusu ise 21.684' dir. İlçenin nüfus cinsiyet dağılımı %50.8, erkek, %49.2'ni kadınlar oluşturmaktadır²¹². Yaşayan nüfusun dini yapısını şu şekilde tesbit ettik. Kahta ilçesinde 120 erkek 80 kadın olmak üzere toplam 200 gayrimüslim Ermeni-Süryani'nin yaşadığı bilinmektedir²¹³. Bu gayrimüslim vatandaşlar il merkezinde bulunan kiliseye Pazar günleri gelip ibadetlerini gerçekleştirmektedirler. Bölge halkı ile kaynaşmış durumdadırlar. Geçmiş dönemlerde bu sayının daha fazla olduğu bilinmektedir. Ancak zamanla birçoğu Kürtleşmiştir. Müslüman nüfusu mezhep itibarıyla değerlendirdiğimizde sonuç şöyledir. Aleviler ilçede Ortanca Köyü ve Bağlar Mahallesiinde bulunmaktadır. İlçe merkez nüfusunun %99,5'si Hanefi, %0.4'i Alevi'dir. Ayrıca az sayıda aleviler Hanefiler ile beraber yaşamaktalar.

Kahta ilçesi merkez ve köyler itibarı ile nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı şöyledir.

²¹¹ Çevrimiçi (23.04.2019): <http://www.nufusune.com/>

²¹² Çevrimiçi (23.04.2019): <http://www.nufusune.com/>

²¹³ Mülakat (23.03.2019): Metropolit Griğoriyos Melki ÜREK

Kahta İlçe nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı:

Tablo 2.14. Kahta İlçe nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı

Kahta İlçesinin Mahalle Nüfusu	2018 Nüfusu	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Müslüman				Gayrimüslim
				Hanefi	%	Alevi	%	
1 Atatürk	2.022	1.029	993	2022	100	0	0	0
2 Bağlar	330	164	166	330	100	0	0	0
3 Bayraktar	3.638	1.806	1.832	3638	100	0	0	0
4 Cami	2.782	1.339	1.443	2782	100	0	0	0
5 Cumhuriyet	6.437	3.271	3.166	6437	100	0	0	0
6 Çobanlı	457	234	223	457	100	0	0	0
7 Fatih	4.112	2.224	1.888	4112	100	0	0	0
8 Fırat	1.615	818	797	1615	100	0	0	0
9 Gazi	3.973	2.016	1.957	3973	100	0	0	0
10 Girne	13.470	6.766	6.704	13470	100	0	0	0
11 Hürriyet	7.206	3.651	3.555	7206	100	0	0	0
12 Karşıyaka	7.978	4.031	3.947	7978	100	0	0	0
13 Menderes	7.544	3.804	3.740	7544	100	0	0	0
14 Şeyhbaba	558	283	275	558	100	0	0	0
15 Turgut Özal	5.314	2.693	2.621	5314	100	0	0	0
16 Yavuz Selim	6.268	3.196	3.072	6268	100	0	0	0
17 Yeni	4.727	2.376	2.351	4727	100	0	0	0
18 Akıncılar	1.389	709	680	1279	92	0	0	110
19 Çamlıca	115	59	56	115	100	0	0	0
20 Kılavuz	222	116	106	222	100	0	0	0
21 Soğuksu	66	34	32	66	100	0	0	0
22 Atatürk	653	331	322	653	100	0	0	0
23 Cumhuriyet	855	429	426	855	100	0	0	0
24 Fatih	491	258	233	491	100	0	0	0
25 Kangülü	226	107	119	226	100	0	0	0
TOPLAM	82.448	41.744	40.704	82.338	99,6	0	0	0

Kahta İlçesine bağlı köy nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı:

Tablo 2.15. Kahta İlçesine bağlı köy nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı

Kâhta İlçesine Bağlı Köyler		2018 Nüfus u	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Müslüman				Gayrimüslim
					Hanefi	%	Alevi	%	
1	Adalı	250	118	132	226	90,4	0	0	24
2	Akalın	106	59	47	106	100	0	0	0
3	Akdoğan	408	199	209	408	100	0	0	0
4	Akkavak	192	98	94	192	100	0	0	0
5	Akkuş	259	135	124	259	100	0	0	0
6	Aktaş	356	176	180	356	100	0	0	0
7	Akyıldız	281	153	128	281	100	0	0	0
8	Alidam	1.052	535	517	1.052	100	0	0	0
9	Arılı	267	140	127	267	100	0	0	0
10	Aydınpınar	284	152	132	284	100	0	0	0
11	Bağbaşı	1.383	724	659	1.361	98,4	0	0	22
12	Bağözü	98	48	50	98	100	0	0	0
13	Ballı	264	133	131	264	100	0	0	0
14	Belenli	415	202	213	415	100	0	0	0
15	Belören	470	238	232	470	100	0	0	0
16	Beşikli	243	128	115	243	100	0	0	0
17	Bogazkaya	481	246	235	481	100	0	0	0
18	Bostanlı	763	399	364	763	100	0	0	0
19	Bozpınar	445	214	231	445	100	0	0	0
20	Boztarla	63	34	29	63	100	0	0	0
21	Burmapınar	556	275	281	556	100	0	0	0
22	Büyükbağ	452	232	220	452	100	0	0	0
23	Büyükbejyan	171	87	84	171	100	0	0	0
24	Büyükbey	177	87	90	177	100	0	0	0

25	Cumhuriyet	226	127	99	226	100	0	0	0
26	Çakıreşme	88	43	45	88	100	0	0	0
27	Çaltılı	472	236	236	472	100	0	0	0
28	Çamlıca	212	111	101	212	100	0	0	0
29	Çardak	230	118	112	230	100	0	0	0
30	Çataltepe	341	178	163	341	100	0	0	0
31	Çaybaşı	469	241	228	469	100	0	0	0
32	Çıralık	674	362	312	674	100	0	0	0
33	Çukurtaş	291	153	138	291	100	0	0	0
34	Damlacık	520	255	265	520	100	0	0	0
35	Dardağan	303	154	149	303	100	0	0	0
36	Dikenli	123	68	55	123	100	0	0	0
37	Doluca	606	294	312	606	100	0	0	0
38	Dumlu	301	151	150	280	93	0	0	21
39	Dut	269	144	125	269	100	0	0	0
40	Eceler	231	116	115	231	100	0	0	0
41	Ekinci	188	101	87	188	100	0	0	0
42	Elbeyi	324	167	157	324	100	0	0	0
43	Erikdere	420	218	202	420	100	0	0	0
44	Erikli	1.698	842	856	1.698	100	0	0	0
45	Esendere	492	253	239	492	100	0	0	0
46	Eski Kahta	336	173	163	336	100	0	0	0
47	Eskitaş	599	306	293	599	100	0	0	0
48	Fıstıklı	158	79	79	158	100	0	0	0
49	Geldibuldu	738	367	371	738	100	0	0	0
50	Göçeri	362	197	165	362	100	0	0	0
51	Gökçe	275	135	140	275	100	0	0	0
52	Gölgeli	450	220	230	450	100	0	0	0
53	Güdülge	665	324	341	665	100	0	0	0
54	Güzeyçay	229	116	113	229	100	0	0	0
55	Habipler	119	54	65	119	100	0	0	0

56	Hacıyusuf	147	73	74	147	100	0	0	0
57	Hamzalar	261	132	129	261	100	0	0	0
58	Hasandığın	213	115	98	213	100	0	0	0
59	Hasköy	121	60	61	121	100	0	0	0
60	Işıktepe	217	110	107	217	100	0	0	0
61	İkizce	677	363	314	677	100	0	0	0
62	İslamköy	19	9	10	19	100	0	0	0
63	Karacaören	322	159	163	322	100	0	0	0
64	Karadut	878	443	435	878	100	0	0	0
65	Karaman	218	108	110	218	100	0	0	0
66	Karataş	79	51	28	79	100	0	0	0
67	Kavaklı	370	198	172	370	100	0	0	0
68	Kayadibi	189	98	91	189	100	0	0	0
69	Koçtepe	482	236	246	482	100	0	0	0
70	Kozağaç	310	164	146	310	100	0	0	0
71	Köseler	835	412	423	835	100	0	0	0
72	Menzil	1.770	901	869	1.770	100	0	0	0
73	Mülkköy	613	308	305	613	100	0	0	0
74	Narince	1.411	704	707	1.388	98,3	0	0	23
75	Narlıdere	239	107	132	239	100	0	0	0
76	Narsırtı	125	67	58	125	100	0	0	0
77	Oluklu	889	457	432	889	100	0	0	0
78	Ortanca	376	193	183	0	0	376	100	0
79	Ovacık	82	40	42	82	100	0	0	0
80	Salkımbağı	1.435	728	707	1.435	100	0	0	0
81	Sarısu	129	62	67	129	100	0	0	0
82	Sarıca	451	242	209	451	100	0	0	0
83	Sarıkaya	147	72	75	147	100	0	0	0
84	Susuz	70	36	34	70	100	0	0	0
85	Şahintepe	281	130	151	281	100	0	0	0
86	Şenköy	85	44	41	85	100	0	0	0

87	Taşlıca	287	158	129	287	100	0	0	0
88	Taşlıçay	117	61	56	117	100	0	0	0
89	Teğmenli	482	236	246	482	100	0	0	0
90	Teknecik	124	58	66	124	100	0	0	0
91	Tuğlu	575	282	293	575	100	0	0	0
92	Turanlı	64	34	30	64	100	0	0	0
93	Tütenocak	297	141	156	297	100	0	0	0
94	Ulupınar	379	193	186	379	100	0	0	0
95	Yapraklı	1.027	529	498	1.027	100	0	0	0
96	Yelkovan	686	369	317	686	100	0	0	0
97	Yenice	239	119	120	239	100	0	0	0
98	Yenikuşak	179	95	84	179	100	0	0	0
99	Yeşilkaya	59	30	29	59	100	0	0	0
100	Yolaltı	537	275	262	537	100	0	0	0
101	Zeytin	113	65	48	113	100	0	0	0
102	Ziyaret	175	91	84	175	100	0	0	0
	TOPLAM	40626	20673	19953	40160	98,8	0	0	90

2.1.7. Samsat İlçesi

Samsat, Adıyaman ilinin güneydoğusunda yer almaktadır. İlçe yüz ölçümü 338 km² dir. Kuzeyinde Kâhta, batı, doğu ve güneyinde Atatürk Baraj Gölü (karşı kıyıda Şanlıurfa ili Bozova ilçesi) bulunmaktadır²¹⁴. Böylece ilçe yarımada şeklini almıştır. Rakımı 610 metredir. Adıyaman il merkezine 47 km. uzaklıktadır. Samsat güneye doğru gidildikçe alçalan bir ova görünümündedir. İklim özellikleri olarak yazları oldukça sıcak ve kurak geçmekteyken, kışları ise ılık ve yağışlı geçmektedir. Nem oranı Atatürk Baraj Gölü'nden dolayı artmıştır.

Eski adı “Samasota” – “Samusat” olan Samsat’, eski bir yerleşim yerlerinden biridir²¹⁵. M.Ö 6000 yılında Orta Asya’dan gelen Türklerden Prohititler’in kurduğunu

²¹⁴ Çevrimiçi (10.04.2019): <http://www.samsat.gov.tr/>

²¹⁵ Detaylı bilgi için bkz: Işın, Demirkent, “Sümeysat”, İslâm Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bak. Yay. (MEB), XI, İstanbul, 1989. s. 232; Çağlayan, Aziz, Adıyaman Tarihi,

ifade eden kaynaklar mevcuttur. Samsat, Fırat'ın batı ve doğu kesimleri arasında stratejik bir noktada yer aldığından tarih boyunca önem kazanmıştır.

Sümerler; Samsat'a, Semizata adını vermişlerdir. Samsat'ın demir çağında Hitit Krallığı'nın merkezi olduğu tahmin edilmektedir. M.Ö. 708'de II. Sargon tarafından ele geçirilen bölge Asur' a bağlı bir eyalet olmuştur. M.Ö. 605'te Babil egemenliğine girmiştir. Daha sonra Med, Pers (M.Ö. 553), Makedonya Krallığı (M.Ö. 333) ve Selevkosların egemenliğine girmiştir. M.Ö. 69 yılında ise Kommagene Krallığı'nın merkezi olmuştur. 150 yıl boyunca 4 kral tahta geçmiştir. Kral Antichos III'nün Romalılara yenilmesinden sonra Kommagene Devletinin egemenliği bitmiştir.

Samsat, M.S. 72 yılında bir Roma eyaleti haline getirilmiştir. Bölge bir ilim merkezi halini almıştır. Bu dönemde, ünlü bilgin Lukianus Samsat'ta dünyaya gelmiştir.

Bu arada birkaç kez Pers, Roma egemenliği hüküm sürmüş, bölge bu güçler arasında el değiştirir. Samsat'ta M.S. 271'de tekrar Romalıların hâkimiyeti görülür. Sonraları Bizans ve Arapların eline geçer. Bölgeye Hz. Ömer zamanında Şimşat, Şümişat ismi verilir. Samsat'a 1085'te Melikşah, 1114'de Zenginler, 1180'de Selahattin Eyyubi, 1203'de Anadolu Selçuklu hükümdarı Rükneddin Süleyman II. hâkim olur. Samsat'a 1237'de Harzemşahlar, 1240'da Moğol İmparatoru Hülagü Han, sonrada Dulkadiroğluları egemen olur

İlçenin 2018 yılı tarihi itibari ile nüfusu 7893'dür²¹⁶. İlçeye bağlı 4 mahalle ile 16 köy bulunmaktadır. İlçenin toplam erkek nüfusu 4044, toplam kadın nüfusu 3849' dur. İlçe merkez nüfusu 3757' iken bu nüfusun 1937'si erkek, 1820' si kadın nüfustur. İlçe toplam köy nüfusu 4136, İlçe köy toplam erkek nüfusu 2107, kadın nüfusu 2029'dur. İlçenin nüfus cinsiyet dağılımı %51.2 erkek nüfus %48.8 kadınlar oluşturmaktadır. İlçenin 2007 yılında toplam nüfusu 10.356'iken 2018 yılında bu oran 7893' kadar gerilemiştir²¹⁷. İlçede göç eğilimi bulunmaktadır. İlçenin bazı bölgeleri Atatürk baraj gölünün altında kalması önemli bir unsurdur. Öte yandan bölgede meydana gelen deprem felaketleri, tarım ve hayvancılığın olumsuz etkileri göçün temel sebepleri arasındadır.

Adıyaman, 1967, s. 16; Adıyaman, Mehmet Zeki, Samsat Tarihi, Ankara, 1973, s. 3, 31; Umar, age., s. 702.

²¹⁶ Çevrimiçi (23.04.2019): <http://www.nufusune.com/>

²¹⁷ Çevrimiçi (23.04.2019): <http://www.nufusune.com/>

İlçenin günümüz dini coğrafyası ile ilgili yaptığımız incelemelerde, ilçe merkez ve köylerinde yaşayan gayrimüslim bulunmadığı gibi, ilçe nüfusuna kayıtlı gayrimüslim de yoktur. İlçe nüfusunun tamamı Müslümandır. Nüfusu mezheplere göre incelediğimiz zaman, ilçe merkez nüfusunun %100 Hanefi'dir. Mahalle ve köylerin ise nüfusunun %100'ü Hanefi'dir. İlçeyi bir bütün olarak değerlendirdiğimiz zaman mevcut nüfusu %100'ü Hanefi'dir.

Samsat ilçe nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı şu şekildedir:

Tablo 2.16. Samsat ilçe nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı

Samsat İlçesine bağlı Mahalleler		2018 Nüfusu	Kadın Nüfus	Erkek Nüfus	Müslüman			
					Hanefi	%	Alevi	%
1	Baraj	1.155	611	544	1.155	100	0	0
2	Kale	752	384	368	752	100	0	0
3	Örentaş	692	346	346	692	100	0	0
4	Yavuz Selim	1.158	596	562	1.158	100	0	0
TOPLAM		3757	1937	1820	3757	100	0	0

Samsat ilçesine bağlı köy nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı:

Tablo 2.17. Samsat ilçesine bağlı köy nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı

Samsat İlçesi Bağlı Köyler	2018 Nüfusu	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Müslüman			
				Hanefi	%	Alevi	%
1 Akdamar	94	53	41	94	100	0	0
2 Bağarası	177	89	88	177	100	0	0
3 Bayırlı	110	57	53	110	100	0	0
4 Çiçek	263	139	124	263	100	0	0
5 Doğanca	371	183	188	371	100	0	0
6 Gölpınar	169	83	86	169	100	0	0
7 Göltaşı	235	120	115	235	100	0	0
8 Kırmacı	297	137	160	297	100	0	0
9 Kızıloz	69	33	36	69	100	0	0
10 Kovanoluk	47	22	25	47	100	0	0
11 Kuştepe	63	33	30	63	100	0	0
12 Ovacık	158	71	87	158	100	0	0
13 Taşkuyu	765	373	392	765	100	0	0
14 Tepeönü	51	35	16	51	100	0	0
15 Uzuntepe	663	333	330	663	100	0	0
16 Yarınbağ	478	257	221	478	100	0	0
TOPLAM	4010	2018	1992	4010	100	0	0

2.1.8. Sincik İlçesi

Sincik, Adıyaman'ın 70 km kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Kuzeyde Malatya ili, kuzeydoğusunda Malatya Pütürge, güneyinde Kâhta, güneybatısında Adıyaman, doğuda Gerger ve batıda Çelikhane bulunmaktadır. İlçemizin yüzölçümü 364 km²'dir. Bu oran ilin yüz ölçümü içerisinde 4.78'lik bir yüzdeye sahiptir. İlçenin deniz seviyesinden yüksekliği yani rakımı 1325 m'dir. Rakımı güneyden kuzeye doğru artış göstermektedir. Sincik'in arazisi dağlık ve dağınıktır. Güneydoğu Toros dağlarının güney kesimindeki dağ ve tepelerde oluşmaktadır. Kuzeydeki Türk Dağı (1608 m), Sincik' in en yüksek dağdır.

Sincik'te karasal iklimi özellikleri egemendir. Kışlar çok soğuk ve kar yağışlı yazlar ise çok sıcak ve kurak geçmektedir. Kıran Çayı, Aksu Çayı ve Yarpuzlu Çayı ilçenin önemli akarsularıdır. İlçe birinci derecede deprem bölgesinde yer almaktadır.

Tarih boyunca Sincik' in içinde bulunduğu Adıyaman ve Kâhta yöresinde birçok devlet hâkimiyet kurmuştur. Hititler, Huriler ve Mitaniler M.Ö. 1600–1000 yıllarında

bu bölgeye egemen olmuşlardır. M.Ö. 69 - M.S.72'de bu bölgede kurulan Kommagene Krallığı'ndan sonra Sincik ve çevresine Roma ve Bizanslılar egemen olmuştur. Türk egemenliği Selçuklularla başlayıp Osmanlı Devleti ile sürmüştür. 1954'e kadar Adıyaman, Malatya iline bağlı bir ilçe statüsündeyken, Sincik yöresi Malatya'ya bağlı bir nahiye konumunda yönetilmiştir. 1954 yılında Adıyaman'ın il olması ile birlikte Sincik, Adıyaman'ın Kâhta ilçesine bağlanmıştır. 1990 yılında 6 muhtarlık 6 mahalle (Avbi-Karaman, Sincik-Onur, Kaşkün-Fatih, Peyizge-Zeynel Aslan, Beri Kefir, Ayengin, Meran-Cumhuriyet) statüsü olarak Sincik ilçesi kurulmuştur. Serinde Köyü ise Mahmutoğlu Mahallesi adıyla Sincik'e bağlanan 7. mahalle olmuştur.

İlçede ticari ve ekonomik hareketlilik çok azdır. Sincik ekonomi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Arazinin çok engebeli olması ve su kaynaklarının yetersiz olması nedeniyle tarım olumsuz etkilemektedir. Ayrıca makineli tarıma uygun olmayan düşük kaliteli toprakların olması nedeniyle tarımsal üretim aile ihtiyacını karşılayacak durumda değildir.

Sincik'te kısmen dokuma halıcılık yapılmaktadır. İlçenin doğal yapısı gereği arıcılık gelişmiştir. Sincik balı isim yapmıştır. Nar, üzüm, ceviz, antepfıstığı, badem vb. ürünler yetiştirilmektedir. İlçe, Nemrut Dağı'na yakın olması nedeniyle geçiş güzergâhı olarak kullanılmaktadır. Sincik-Malatya yolunun asfaltlanması durumunda ulaşım hareketlilik kazanacak haliyle turizm hareketliliği de bununla birlikte artacaktır. Sincik'teki tek tarihi yer olan Heron Kutsal Alanı (Derik Kalesi) turist çekmektedir.

İlçenin 2018 tarihi itibari ile toplam nüfusu 17414' dür²¹⁸. İlçenin 14 mahallesi ve 24 köy bulunmaktadır. İlçenin toplam nüfusu 17414 iken, İlçenin toplam erkek nüfusu 8653, toplam kadın nüfusu 8761'dir. İlçe merkez nüfusu 4301, bu nüfusun 2158'i erkek, 2143' ise kadındır. İlçe köy toplam nüfusu 13113'tür. Bunun 6495'i erkek, 6618' ise kadınlar oluşturmaktadır. İlçenin nüfus cinsiyet dağılımı şöyledir. %49.7 erkek, %50.3 kadın nüfusedir. 2007' de ilçenin toplam nüfusu 21.335 iken, günümüz itibari ile 17414' e kadar gerilemiştir²¹⁹. İlçede Malatya ve çevresine büyük oranda göç olmuştur. Tarım ve hayvancılığın sınırlandırılması ve ekonomik sebepler nüfusun azalmasını sağlamıştır. Bu nüfusun dini yapısını incelediğimiz zaman ilçe nüfusuna kayıtlı gayrimüslim 'in bulunmadığını görülmüştür. Netice itibarıyla ilçe nüfusunun tamamı

²¹⁸ Çevrimiçi (23.04.2019): <http://www.nufusune.com/>

²¹⁹ Çevrimiçi (23.04.2019): <http://www.nufusune.com/>

islam dini mensuplarıdır. Bu nüfusu mezhep olarak değerlendirdiğimizde nüfusunun %100'ünü Hanefi mezhebi mensupları oluşturmaktadır.

İlçenin günümüz dini coğrafyası ile ilgili yaptığımız incelemelerde, ilçe merkez ve köylerinde yaşayan Gayrimüslim bulunmadığı gibi, ilçe nüfusuna kayıtlı gayrimüslim de yoktur. İlçe nüfusunun tamamı Müslümandır. Nüfusu mezheplere göre incelediğimiz zaman, ilçe merkez nüfusunun %100 Hanefi'dir. Mahalle ve köylerin ise nüfusunun %100'ü Hanefi'dir. İlçeyi bir bütün olarak değerlendirdiğimiz zaman mevcut nüfusu %100'ü Hanefi'dir.

Sincik ilçe nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı aşağıdaki şekildedir:

Tablo 2.18. Sincik ilçe nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı

Sincik İlçesine Bağlı Mahalleler	2018 Nüfusu	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Müslüman			
				Hanefi	%	Alevi	%
1 Ayengin	472	240	232	472	100	0	0
2 Cumhuriyet	264	130	134	264	100	0	0
3 Fatih	504	238	266	504	100	0	0
4 Karaman	1.600	835	765	1.600	100	0	0
5 Mahmutoğlu	294	135	159	294	100	0	0
6 Onur	837	418	419	837	100	0	0
7 Zeynal Aslan	330	162	168	330	100	0	0
8 Çınar	383	199	184	383	100	0	0
9 Çükan	423	207	216	423	100	0	0
10 Fırat	497	244	253	497	100	0	0
11 Karadağ	192	102	90	192	100	0	0
12 Özbilgin	408	197	211	408	100	0	0
13 Taşlıca	227	109	118	227	100	0	0
14 Tuna	242	117	125	242	100	0	0
TOPLAM	6673	3333	3340	6673	100	0	0

Sincik ilçesine bağlı köy nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı:

Tablo 2.19. Sincik ilçesine bağlı köy nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı

Sincik İlçesine Bağlı Köyler		2018 Nüfusu	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Müslüman			
					Hanefi	%	Alevi	%
1	Aksu	208	114	94	208	100	0	0
2	Alancık	629	287	342	629	100	0	0
3	Arıkonak	227	119	108	227	100	0	0
4	Balkaya	284	134	150	284	100	0	0
5	Çamdere	1.889	969	920	1.889	100	0	0
6	Çat	358	172	186	358	100	0	0
7	Çatbahçe	1.011	506	505	1.011	100	0	0
8	Dilektepe	751	361	390	751	100	0	0
9	Eskiköy	355	163	192	355	100	0	0
10	Geçitli	112	59	53	112	100	0	0
11	Hasanlı	556	283	273	556	100	0	0
12	Hüseyinli	807	414	393	807	100	0	0
13	Karaköse	235	113	122	235	100	0	0
14	Narlı	265	137	128	265	100	0	0
15	Pınarbaşı	290	112	178	290	100	0	0
16	Sakız	380	181	199	380	100	0	0
17	Serince	298	153	145	298	100	0	0
18	Söğütübahçe	360	173	187	360	100	0	0
19	Subaşı	128	58	70	128	100	0	0
20	Şahinbeyler	285	140	145	285	100	0	0
21	Şahkolu	180	80	100	180	100	0	0
22	Taşkale	224	96	128	224	100	0	0
23	Uğurlu	155	76	79	155	100	0	0
24	Yarpuzlu	658	324	334	658	100	0	0
TOPLAM		10645	5224	5421	10645	100	0	0

2.1.9. Tut İlçesi

Tut İlçesi'nin kuzeyinde Malatya-Doğuşehir, doğusunda Adıyaman, batısında Gölbaşı ve güneyinde Besni yer almaktadır. Tut ilçesi, Güneydoğu Torosların eteklerinde, Akdağ'ın güneyinde bulunmaktadır. İlçenin yüzölçümü 350 km²'dir. Genellikle dağlık ve engebeli bir araziye sahiptir. İlçenin rakımı 1.050 metredir. Fırat nehrinin kolu olan Göksu çayı, Tut ilçesinin güneyinden geçmektedir. İlçenin kuzey kesiminde karasal iklim özellikleri görülürken, güney kesiminde daha ılıman iklim özellikleri görülmektedir.

Güneydoğu Torosların eteğinde kurulmuş olan Tut ilçesi, eski bir yerleşim merkezi konumundadır. Tut ve çevresinin tarihi çok eskilere dayanmaktadır²²⁰. Kaşlıca ve Sürmen'de tarihi eserlere rastlanmak mümkündür. Kurulan deresi yanında Ernişdere adında bir kale mevcuttur. Bölgede su kaynaklarının kullanıldığına dair izlerin olması yörenin eskiden oldukça kalabalık bir yerleşim birimi olduğunu göstermektedir.

Çamlıca Mahallesinde yer alan tarihi Vijne Köprüsü, eskiden kervanlara uzun dönem hizmet etmiştir. Bu köprü, İlçenin Tepecik Köyü ile Adıyaman'ın merkez Şerefli köyünü birbirine bağlamaktadır. Ayrıca yüzyıllarca ayakta kalmayı başarmıştır.

Tut İlçesi'nin 1560 yılına ait Kanuni Sultan Süleyman dönemi tahrir defterindeki kayıtlara göre önemli bir yerleşim yeridir. Tahrir defterindeki kayıtlarda, Tut yerleşim yeri Şeyh Abdurrahman Erzincani vakfı olduğu belirtilmektedir.

Orman varlığı az olan ilçede, Göksu vadisi civarında, her türlü meyve ve sebze yetiştiriciliği yapılmaktadır.

İlçe arazisinin engebeli olması nedeniyle alternatif geçim alanlarına yönelme söz konusu olmuştur. Bu nedenle dış ülkelere göç söz konusudur. İlçe halkının önemli bir kısmı İsviçre, Fransa, Almanya gibi ülkelere göç ederek çalışmaktadır. Ayrıca iç göç önemli boyuttadır. İlçede yaşayan halk tarım, hayvancılık ve ticaret gibi alanlarda ekonomik faaliyet göstermektedir.

Bugün ev tezgâhlarında vatandaşlar kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla halı ve kilim dokumacılığı yapmaktadırlar.

²²⁰ Detaylı bilgi için bkz: Fatma ÖNAL, Tut (Adıyaman) İlçesi'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası, Fırat Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 1-166

İlçede krom ve mermer bulunmaktadır. İlçede halıcılık doğal yolla, el dokumacılığı şeklinde yapılmaktadır. Bu bölgede dokunan halılar bütün dünyada kalitesi ve güzelliğiyle bilinen Azeri halılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada dokunan halıların neredeyse tamamı Amerika'ya ihraç edilmektedir.

İlçe'nin 2018 yılı itibariyle toplam nüfusu 10161'dir²²¹. Ayrıca ilçe merkezine bağlı 7 mahalle ve 14 köy bulunmaktadır. İlçenin toplam nüfusu 10161' iken bu nüfusun 5225'i erkek 4906' kadın, İlçe merkez nüfusu 3506' bunun 1803' erkek, 1703' kadın nüfusu teşkil etmektedir. İlçe köy toplam nüfusu 6655' iken, İlçe köy erkek nüfusu 3452, kadın nüfusu ise 3203' olarak tespit edilmiştir. İlçenin toplam nüfus cinsiyet dağılımını ise %51.7' erkek, %48.3' kadınlar oluşturmaktadır²²².

İlçenin günümüz dini coğrafyasını araştırırken ilçe nüfusuna kayıtlı gayrimüslim bulunmamaktadır. Nüfusun % 100'ü Müslümandır. Müslümanları mezhep yönünden sınıflandırdığımız zaman ilçe merkez nüfusunun 10161 (%94,1)' Hanefi, 800 (%5,8)'ini de Alevi mezhebine mensup kişilerin oluşturduğunu görüyoruz. İlçeye bağlı Yalankoz köyünde 800' Alevi vatandaş yaşamaktadır. Daha önce farklı yöntemler kullanılarak yapılan çalışmalarda yörede yaşayan Alevilerin toplam nüfusa oranı Rıza Yürükoğlu tarafından % 60 olarak²²³, İlyas Üzüm tarafından ise % 20 olarak gösterilmiştir²²⁴.

²²¹ Çevrimiçi (23.04.2019): <http://www.nufusune.com/>

²²² Çevrimiçi (23.04.2019): <http://www.nufusune.com/>

²²³ Rıza Yürükoğlu, Okunacak En Büyük Kitap İnsandır: Tarihte ve Günümüzde Alevîlik, İstanbul, Alev Yayınevi, 1990, s. 268.

²²⁴ İlyas Üzüm, Günümüz Alevîliği, İstanbul, İsam Yayınları, 1997, s. 19-28.

Tut ilçe nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı:

Tablo 2.20. Tut ilçe nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı

Tut İlçesine Bağlı Mahalleler	2018 Nüfusu	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Müslüman			
				Hanefi	%	Alevi	%
1 Ayniye	826	415	411	826	100	0	0
2 Bulanık	29	16	13	29	100	0	0
3 Cumhuriyet	514	273	241	514	100	0	0
4 Çamlıca	84	43	41	84	100	0	0
5 Fethiye	847	431	416	847	100	0	0
6 Reşadiye	820	417	403	820	100	0	0
7 Salah	386	208	178	386	100	0	0
TOPLAM	3506	1803	1703	3506	100	0	0

Tut ilçesine bağlı köy nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı:

Tablo 2.21. Tut ilçesine bağlı köy nüfusunun din ve mezheplere göre dağılımı

Tut İlçesine Bağlı Köyler	2018 Nüfusu	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Müslüman			
				Hanefi	%	Alevi	%
1 Akçatepe	840	427	413	840	100	0	0
2 Boyundere	774	406	368	774	100	0	0
3 Çiftlik	238	120	118	238	100	0	0
4 Elçiler	44	21	23	44	100	0	0
5 Havutlu	291	152	139	291	100	0	0
6 Kaşlıca	1.300	687	613	1.300	100	0	0
7 Köseli	469	237	232	469	100	0	0
8 Meryemuşağı	346	181	165	346	100	0	0
9 Öğütlü	573	282	291	573	100	0	0
10 Tepecik	314	172	142	314	100	0	0
11 Ünlüce	137	71	66	137	100	0	0
12 Yalankoz	455	233	222	0	0	455	100
13 Yaylımlı	592	291	301	592	100	0	0
14 Yeşilyurt	231	126	105	231	100	0	0
TOPLAM	4302	2231	2071	3847	92,8	455	7,2

2.2. Adıyaman'da Tarikatlar

İslamı yaşamın kendisi olarak bilen tarikatlar, İslam düşünce dünyasında kendini sahabe dönemine dayandırmaktadır. Mistik yönü nedeniyle tarikatlar her coğrafyada büyük bir teveccühle karşılanmışlardır. Bu durum sıcaklığını günümüzde de hissettirmektedir. Bugün Adıyaman, merkez ve çevresinde Sünni tarikatlar ve Alevi Tarikatlar varlığını devam ettirmektedirler.

2.2.1. Sünni Tarikatlar

Sünni tarikatlar mihenk taşı, Peygamberi davranış ve sözlerden alırlar. Sünni tarikatlar ibadet/haram mevzusunda çok dikkatli ve temkinli tarikatlardır. Bu tarikatlar, Yüce Allah'ı çokça zikretmek/anmak sureti ile nefsin temizleneceğini ve ahiret makamının yüceleceğini düşünürler. Bu tarikatlar kurucuları ve özellikleri itibarıyla

farklılık arz etmektedirler. Adıyaman, Ehli Sünnet itikada mensup tarikatların tamamının temsil edildiği bir ildir. Bunların bir kısmı dergah seviyesinde bir kısmı da temsilci veya mürid seviyesinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Bunları incelemeye çalışalım.

2.2.1.1. Nakşibendi Tarikatı

Tarikat, ismini kurucusu ve ilk şeyhi Bahâ ed-Din Nakşibendi Muhammed b. Muhammed al-Buhari'den (1318-1389) almıştır. Baha ed-Din Buhara civarında Kasr-ı Arifan köyünde doğmuştur. Küçük yaştan itibaren ilim tahsilinde bulunmuştur. 18 yaşından itibaren muhtelif tasavvuf erbabının sohbetlerine katılarak feyz almıştır. Kendisinin Abdul-Halik el-Gucdüvani'nin manevi etkisinde kalarak zikri hafiyi (gizli zikir) seçtiği rivayet edilir. Çok mütevası bir hayat süren Baha ed-Din Nakşibendi'nin virtleri ve nakledilen sohbetlerinin dışında eseri bulunmamaktadır²²⁵.

Nakşibendi'ye izafe edilen ve onun adıyla şöhret bulan bu tarikatın izlerine Gazneliler devrinde (962-1183) rastlanmaktadır. Ancak Nakşibendilik gerçek hüviyetini Yusuf al-Hamadani' den sonra almıştır. Hamadani'nin Halifelerinden Ahmed Yesevi Maverâünehir' de, Abdu'l-Halik el-Gucdüvani de Harezm ve Horasan da tarikatın yayılmasına yardım etmiş ancak Gücdüvani'nin gizli zikri, Ahmet Yesevi'nin sesli zikri seçmesi ile tarikat iki kola ayrılmıştır. İşte Nakşibendi, kendi döneminde zayıflamış olan Gucdüvani düşüncesini canlandırmıştır²²⁶.

Baha ed-Din Nakşibendi üveysilik ve râbıta gibi iki umde ile tarikatını takviye ettikten sonra, tarikat silsilesini de Hz. Ebu Bekir'e bağlamak sureti ile şiiilik tesirlerine yer vermemiştir. Bahaeddin Nakşibendi ile büyük kuvvet kazanan bu tarikat, Türkistan, Horasan ve havalisinin sünnileşmesine büyük katkı sağlamıştır. Nakşibendi tarikatı Hindistan, Hicaz, Irak ve Suriye'de yayıldığı gibi, Şeyh "Abdullah İlahi Simâvi (öl.896=1490/1491) vasıtası ile Anadolu'da yayılma imkânını bulmuştur²²⁷.

Günümüzde Adıyaman'da Nakşibendi tarikatını Türkiye çapında temsil eden önemli Dergâhların temsilcilerini görmek mümkündür. Bunlardan bir tanesi Adıyaman

²²⁵ Tahsin Yazıcı, "Nakşibend" md. İ.A. İstanbul 1993, C.IX, s.52-54

²²⁶ M. Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1991, s.116-118; T. Yazıcı, a.g.md., s.53

²²⁷ T. Yazıcı, a.g.md., s.54; Niyazi Usta, Menzil Nakşiliği, Sosyolojik Bir Araştırma, Ankara 1997, s.53-55

Menzil’de bulunmaktadır. Menzil şeyhi Muhammed Raşid Erol’un 1994 yılında vefat etmesiyle kardeşi Abdülbaki Erol yerine geçmiştir²²⁸. Bu tarikat özellikle 1980-1990’da Adıyaman’da halk arasında büyük rağbet görmüştür. 1990’dan itibaren bu ilginin arttığını tespit ediyoruz. Adıyaman’da Menzil Nakşiliğine bağlı her meslekten kişiler bulunmaktadır. Hali hazırda şehir merkezinde Nakşibendi tarikatına mensup binlerce hane bulunmaktadır. 350 hane kadar İstanbul’da bulunan Mahmut Efendi’ye (İsmail Ağa Dergahı) bağlı, 100 hane kadar da (İskender Paşa dergahına) M. Zahit Kotku’nun yerine geçen M. Esad Coşan’ın müritleridir. Adıyaman’da temsilcisi bulunmaktadır. Türkiye çapında yayın yapan “İslam”, “Kadın ve Aile” adında iki dergileri vardır. Bu tarikat mensuplarının ilde önemli bir dergâhı bulunmamakla beraber özellikle Cuma akşamları sırayla taraftarların evlerinde toplanıp, sohbet ve zikir yapmaktadırlar. Ayrıca Mahmut Efendi’ye bağlı olarak şehir merkezinde medrese olarak isimlendirdikleri gençlere Arapça ve dini ilimlerin öğretildiği, öğrencilerin yatılı olarak kaldıkları yurt ve birkaç ev bulunmaktadır. Mahmut Efendinin müritleri arasında kadınlar da erkekler kadar oran teşkil etmektedir. Yayın olarak Furkan dergisi bulunmaktadır.

Adıyaman’ın ilçelerinde Nakşibendi tarikatı mensubu görmek mümkündür. Bunlar özellikle, Kahta, Samsat, Çelikhane, Sincik, Gölbaşı, Besni ve Tut ilçelerinde bulunmaktadır.

Adıyaman ilinin Kâhta ilçesine bağlı olan Menzil Köyü, Adıyaman il merkezine 75 km. uzaklıkta bulunmaktadır. Geçim kaynağı olarak tarım ve hayvancılık yapılmaktadır. Ayrıca köyde çay evi, pastane, lokanta ve fırın gibi işletmeler yer almaktadır.

Türkiye’de bilinen ve tanınan bir köydür. Bunun sebebi ise Hz. Muhammed Efendimiz’in soyundan gelen zatların bu köyde yaşadığı tarikat mensupları tarafından ileri sürülmesidir. Ayrıca bu zatların Şahı Nakşibendi Hazretleri tarafından kurulan Nakşibendi Tarikatı’nın silsilesini, misyonunu devam ettirdiklerini savunmaktadırlar. Bu durum nedeniyle bahsi geçen köy her gün yüzlerce insan tarafından ziyaret edilmektedir.

Adıyaman Kâhta Menzil Köyü’nde yer alması vesilesiyle adı Menzil Cemaati olarak bilinen oluşumun tarihi, Sevr mağarasında Hz. Muhammed

²²⁸ Geniş bilgi için bkz. N. Usta, a.g.e., s.55-58

Efendimizin (asm) Hz Ebubekir'e; (r.a.) dilini damağına daya, gönlünü gönlüme daya ve "Allah de!" İhtarıyla başlayıp asrı saadet medeniyetini bütün güzellikleriyle berraklığından, saffetinden ve arı duruluğundan zerrece bir pâyeye kaybetmeksizin yansıtan, elden ele gönülden gönüle zaman ve mekânın ötesinde bir seyir ile gelen, Şahı Nakşibendi Hazretleriyle birlikte özünden bir şey kaybetmeden ve çatısı bozulmadan, günümüze gelen ve gidecek olan tasavvuf ekolünün, emanetçisi olduklarını aktarmaktadırlar.

Menzil Cemaati olarak bilinen oluşum, içinde yer alanların tabiriyle "menzil cemaati" bünyesinde eğitim görenler, temelde sünneti seniyyeye tam bağlı ve "halka hizmet hakka hizmettir" düsturunca eğitim faaliyetlerini sürdürdüklerini anlatmaktadırlar. Eğitimleri süresince asla para talep edilmediği, bu talebelerin bütün masrafları cemaate mensup hayırseverler vatandaşlar tarafından karşılandığı söylenmektedir.

Bugün itibariyle Türkiye'nin tarikat anlamında en etkin yapılarından biri olan Menzil cemaati, kendi ifadeleriyle gücünü tamamıyla asrısaadetten doğan kültüründen ve tarihinin berraklığından almaktadırlar.

2.2.1.2. Kadiri Tarikatı

Kadirilik; Abdül Kadir el-Geylani (Cilani)'ye izafeten isimlendirilen bir tarikattır. Nesebi Hz. Ali (r.a)'a dayanan Abdül Kadir Geylani, İran'ın Gilan şehrinde 474,472 (1077-1078) tarihinde dünyaya gelmiştir. Abdülkadir 18 yaşında iken ilim tahsili için Bağdat'a gitmiş, uzun süre ilim tahsilinde bulunmuştur. Usul-ü Fıkıh ve Tasavvufa dair kitaplar yazdığı da rivayet edilir. Abdülkadir Geylani 562/1167 tarihinde vefat etmiş olup Kabri Bağdat'ta Babül-Derc medresesindedir.²²⁹

Kadiri Tarikatı mensupları, kendilerini ismen Bağdat'taki Abdül-Kadir türbesine (dergâhına) bağlı saymaktadırlar ve icazetnameleri de buradan almaktadırlar. Tarikat, Hindistan, Kuzey Afrika, Hicaz v.b. bölgelerde yayıldığı gibi Anadolu'ya ve İstanbul'a Kadiri-hankah adı ile bilinen Tophane dergâhının kurucusu İsmail Rumi tarafından sokulmuştur.²³⁰

²²⁹ Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul 1984, s.275-281; D.S. Margoliouth, "Kadiriye" md. İ.A., C.VI, s.50-54

²³⁰ D.S. Margoliouth, a.g.md., s.52

Kadiri tarikatında Mubayaa denilen, Şeyh ile Mürit arasında akdedilen bir anlaşma ve biat söz konusudur. Zikrin sesli ve sessiz olmasının önemli olmadığını, ikisinin de getireceği faydanın aynı olduğunu belirtirler. Önce lisan ile başlayan zikir, daha sonra nefis, kalb, ruh, sır, hafi ve hafiyül hafi tarzında gelişir. Kadiriler günümüzde zikirlerini sesli olarak yaparlar. Kadiriler Tarikat silsilelerini Hz. Ali (R.A) ile peygamberimiz Hz. Muhammed'e bağlamaktadırlar.²³¹

Günümüz itibarıyla Adıyaman'da Kadiri tarikatına mensup birçok dergâh bulunmaktadır. Bu dergâhlarda sık sık zikir meclisleri oluşturulmaktadır.

Ayrıca her yıl, binlerce kişi Şeyh'in ölüm yıl dönümünde türbesinin bulunduğu köyde toplanıp O'nu anmaktadırlar. Bu şeyh'in Adıyaman, Maraş, Antep, Adana, Yozgat, Kayseri vb. illerde de birçok müridi bulunmaktadır. Şeyh'in ölüm yıl dönümlerinde değişik il ve ilçelerde gelen kadın erkek müritler görmek mümkündür.

Adıyaman'ın hemen hemen bütün mahallelerinde olduğu gibi ilçelerinde de Ali Efendiye intisab etmiş kişiler bulunmaktadır. Bunlardan il merkezinde aktif olanlar 1000 hane olarak tahmin edilmektedir.

Günümüzde Kadiri Tarikatı Şeyh'lerinden olup Trabzon'da ikamet eden Haydar Baş grubunun da müritleri Adıyaman'da bulunmaktadır. Bu şeyh'in temsilcisi de bulunmaktadır. Bunlar mahalli olarak kurdukları Radyo Öğüt ile beraber umumi olan Mesaj TV ile hizmetlerini sürdürüyorlar. Dergâhları mevcuttur. Bu Şeyh'e intisab eden kişiler genellikle yüksek tahsilli kişilerdir. Bunlar Adıyaman'da 30 hane civarındadır.

Adıyaman il merkezinde az da olsa, Gaziantep'te bulunan Kadiri Şeyhi Hilmi Baba'ya tabi cemaat bulunmaktadır. Bu Şeyh'e intisab eden kişiler 50 hane civarındadır.

Bütün bunların dışında küçük çapta tarikat faaliyetleri yürüten kişilerin bulunduğu da bir gerçektir. Kadirilik tarikatının Halisiyle kolunu kuran Ziyaeddin Abdurrahman Hâlis et-Tâlibânî, Kadirlik tarikatının Halisiyse kolunu başta Sivas olmak üzere Anadolu'ya yaymıştır. Yalnız Rumi'ye kadar başarılı olamamıştır. Sadece Sivas ile sınırlı kalmıştır. Kadiriye tarikatı kol olarak Eşrefiyle ve Rumi'ye kolu ile Anadolu'da ses getirmiştir.

²³¹ S. Eraydın, a.g.e., s.278-281

Rumiy'ye, Anadolu – Rumeli – İstanbul olmak üzere Kadirilik tarikatını en çok yayan kol olarak bilinir. Eşrefza'de ve İsmail Rumi, Anadolu'da Kadirilik denilince akla gelen en önemli isimlerdir. Kadirilik özellikle Rumeli'de Alevi bir hal almıştır. Bugün de genel olarak Alevilere atfedilmektedir. Bu durumda, Kadirilik silsilesinin işleyişinin etkisi vardır. Çünkü silsilede Hz. Ali önemli bir konuma sahiptir. İlk amaç Allah'a ulaşmaktır fakat silsilede Hz. Muhammed ve Hz. Ali önemli yerdedir. Abdülbaki Gölpınarlı, Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar isimli eserinde Kadiri mensuplarının “acayip şeylerinin” olduğunu ifade etmektedir. Bu acayip şeyleri de “kızgın fırına girmek, şiş saplamak, ateşle oynamak” gibi göstermektedir.

Kadirilik tarikatı Anadolu'nun yanı sıra Hama-Suriye, Afganistan, Hindistan, Irak, Balkanlar, Arnavutluk, Batı Afrika, Kuzey Kafkasya, Orta Asya Doğu Türkistan, Pakistan, Endonezya, Çin gibi bölgelere de yayılmıştır. Kadirilik üzerine halk bilim ve dinî ilimlerle ilgili olarak Mustafa Kara'nın çalışmaları vardır. Abdülbaki Gölpınarlı da yukarıda ifade ettiğimiz eserinde bu konuya değinmiştir. Kadirilik tarikatı ile ilgili bilgiler bulunmakla birlikte bunların büyük kısmı rivayet ile karışık şekilde olup ayıklanması gerekir. Özellikle kurucu Geylani hakkında akıl almaz hikâyeler zikredilmektedir. Kadirilik tarikat, günümüzde de faaliyetlerine devam etmekte olup, tekke ve zaviyelerin kapatılması ile Osmanlı dönemindeki kadar güçlü ve etkin yapıya sahip değildir. Bu tarikatlar, evde yapılan sohbetlere dönmüştür.

2.2.1.3. Aczmendi Tarikatı

Aczmendi tarikatı mensupları, kendilerinin Nurcu olduklarını ancak, Said Nursi'nin eserlerinde belirtmesine rağmen Nurcular tarafından bu tarikatın kurulmasının ihmal edildiğini belirtmektedirler. Tarikat 1990 yılı başlarında Elazığ'da Müslim Gündüz'ün liderliğinde kurulmuştur. Bunlar Said Nursi'nin kitaplarını okudukları gibi, zikir de yaparlar. Aczmendi tarikatı Adıyaman'da çok ilgi görmemiştir. Adıyaman'da ilk dergâhını Bahçelievler mahallesinde açmıştır. Daha sonra burası da kapatılmıştır. Aczmendiler sesli ve çalgılı zikir çektikleri gibi, giyimleri ve ellerindeki sopaları itibarı ile de toplumda bir farklılık göstermektedirler. Adıyaman'da bu tarikat mensuplarının toplam müridi 50 hane civarında iken, Tarikat liderinin başına gelen olaylardan sonra, sayıları azalmış ve faaliyetleri de durdurulmuştur.

2.2.2. Alevi Tarikatları

Anadolu’da çeşitli Alevi Tarikatları bulunmaktadır. Ancak Adıyaman ilinde ağırlıklı olarak Bektaşilik ve Kızılbaşlık Tarikatları mevcuttur. Biz bu iki tarikatı ve özelliklerini kısaca açıklamaya çalışacağız.

2.2.2.1. Bektaşiler

İslam kültüründe on iki esas tarikattan biri olarak kabul edilen Bektaşilik, mürşit olarak Hz. Muhammed (S.A.V)’i, rehber olarak Hz. Ali (r.a.)’yi pir olarak da Hacı Bektaş Veli (k.s.)’yi tanır.²³²

Hünkâr Hacı Bektaş Veli, Ahmet Yesevi Ocağı’na mensup Horasan erenlerinden büyük bir isim olmasına rağmen hayatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Vilayetname’ye göre Hacı Bektaş Veli Horasan hükümdarı İbrahim es-Sâni Seyit Muhammed ile Şeyh Ahmed adlı Nişaburlu bir âlim zatın kızı olan Hatem (Hatme)’in oğludur. Asıl adı da Bektaş’tır. Bektaşi kaynaklarında sık sık hünkâr lakabı ile anılmıştır. Hacı lakabı ise, vilayetname de zikredilen bir keramet sonucu ortaya çıkmıştır. O, 606/1209-1210 yılında doğmuş, 670/1270-1271 yılında vefat etmiştir. Tahsilini Nişabur’ da yapan Hacı Bektaş Veli, Yesevi Ocağında da feyz almıştır. Bektaşilik silsile itibarıyla Hz. Peygambere Hz. Ali ile ulaşmaktadır.²³³

Bektaşiliğin teşekkülünün, XIII. yüzyılda Anadolu’da ortaya çıkan şiddetli sosyal, siyasi ve dini hareketlerle (Babai İsyanı)) bağlantılı olduğu bir gerçektir.²³⁴ Daha sonra XIV. Asırda Anadolu’da Haydariler, Kalenderiler ve Abdallar gibi, muhtelif heterodoxe tarikatler ile birlikte görülen Bektaşilik, XV. - XVI. asırlarda özellikle yeniçeri ocağında, resmi bir kült mahiyeti aldıktan sonra büyük nüfuz kazanarak, devletin resmi himayesine girmiş ve böylece isimleri farklı olmasına rağmen, akideleri aynı olan çeşitli derviş zümrelerini de bünyesine almıştır.²³⁵

²³² Ethem Ruhi Fırlalı, Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik, İstanbul 1994 (3. Baskı), s.132

²³³ Ethem Ruhi Fırlalı, a.g.e., s.136-158; Baha Said, Hacı Bektaş Veli’nin Doğumu, Anadolu’ya gelişi ve Vefatı ile ilgili görüşler ileri sürmektedir. Bkz. Baha Said, “Bektaşiler”, Türk Yurdu, C.V, S.26, (Şubat 1927), s.141-143

²³⁴ M. Fuat Köprülü, Türk edebiyatında İlk Mutasavvıflar, s.207-209

²³⁵ M. Fuat Köprülü, “Bektaş” md., İ.A., C.II, s.461

Ancak günümüzdeki hüviyetiyle bilinen asıl Bektaşilik, 923(1516) yılında öldüğü ileri sürülen Balım Sultan'ın, tarikatın başına geçmesi ile şekillenmiştir. Bu sebeple Balım Sultan II. Pir olarak kabul edilmektedir.²³⁶

Bektaşilik, Kalenderlikten etkilenmiş olması hasebiyle daha başından beri Sünni İslam'ın itikat ve ibadet esasları karşısında kayıtsız bir tutum sergilemiştir. Konu ile ilgili ipuçlarını Bektaşi menkıbelerinde görmek mümkündür. Bektaşiliğin ibadet anlayışı en eski ve temel ayin olan Ayin-i Cem'de kendini gösterir. Bunun özü İslamiyet'ten önce Türklerde görülen dini toplantılardır.²³⁷ Adıyaman ve çevresindeki Aleviler arasında Bektaşi tarikatı mensupları bulunmaktadır. Adıyaman Alevi Kültür Derneği başkanı Rıza Tanrıverdi "Anadolu Aleviliği inanç yönünden iki kola ayrılır. 1- Ocaktan gelen dedelere (Seyit) bağlı olan Alevi Talipleri yani Silsile izleyenler. 2- Hacı Bektaşi Veli Dergâhına bağlı Aleviler'dir. Bunlar da Hacı Bektaşi Veli Dergâhından gelmiş, musahip olmuş, derviş olmuş, yetişerek, pişerek Bektaşi babalığı ve dedeliği ünvanlı almış kişilerdir." diyor.²³⁸ Ayrıca Adıyaman Alevileri'nin Bektaşilik konusundaki fikirleri de şöyledir. "Bizlere göre Bektaşilik Aleviliğin Tasavvufi ve mistiki bir yaklaşımıdır. Biz, Alevi Bektaşi'yiz. Bu ikisi, et tırnaktan ayrılmayacak kadar birbirine bağlıdır."²³⁹ Günümüzde yaptığımız tespitlere göre Bektaşilerin önemli kısmı ibadete ilgisiz davrandığı için, Bektaşilik ile Kızılbaşlığı ayırt etmek çok zordur. Çünkü yaşantı itibariyle pratikte aynı çizgide bulunmaktadır. Fakat bazı Bektaşiler bu çizginin dışında olup namaz ve diğer ibadetler konusunda hassas davranmaktadırlar. Bunlar Adıyaman merkez Besni, Kâhta, Çelikhane, Gölbaşı ve Tut ilçelerinde aleviler bulunuyorken, Samsat, Sincik ve Gerger İlçelerinde alevi yerleşimleri bulunmamaktadır. Bunlardan bazıları beş vakit namazı kılmakta, bazıları da Cuma ve Bayram Namazlarını kılmaktadırlar. Kurban bayramında da mutlaka kurban keserler. Ölen kişilerin arkasından mutlaka mevlid okuturlar. Adıyaman merkezde iki modern cem evleri bulunmaktadır. Bu Cem evlerinde Perşembe gecesi Ayin-i cemlerini yapmaktadırlar.

²³⁶ M. Fuat Köprülü, a.g.md., s.462; E. Ruhi Fırlalı, a.g.e., s.196-205

²³⁷ M. Fuat Köprülü, a.g.e., s.33-37; A.Yaşar Ocak, "Bektaşilik" md., T.D.İ.A.V., C.V., s.376

²³⁸ O. Türkdoğan, a.g.e., s.260

²³⁹ Geniş bilgi için bkz. O. Türkdoğan, a.g.e., s.258-259

2.2.2.2. Kızılbaşlık

Kızılbaş; Şii mezhebinin gulatından olan bir kolun mensubu, Kızıltaç ve elbise giyen anlamındadır. Safeviler döneminde Hayderiye silsilesi tarafından kullanıldığı belirtilmektedir.²⁴⁰

XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı kaynaklarında ve günümüzde halk arasında yanlış ve menfi anlamda kullanılan bu kelime, Türk Tarihinde Kırmızı börk veya başlık giyen Sünni-Alevi bütün Türkmenlere verilen bir isimdir. Bu isim birçok yere isim olarak verildiği gibi, değişik dönemlerde başlık olarak da kullanılmıştır. Nitekim uhud savaşında peygamberimizin güçlü askerlerinde Ebu Ducâne kırmızı sarığı ile hayatını peygamberin uğruna feda ettiği için kızılbaş adını almış. Yine Hz. Ali kendisi ve askerleri kızıl şal bağlamışlar.²⁴¹

Kızılbaşlar, Şah Safi ed-Din Erdebili'yi pir tanımakla beraber, Erdebiliyye tarikatının kurulduğu ilk devirlerdeki Sünni ve sofi özellikleri taşımamaktadır. Kızılbaşlık ile Bektaşilik öz itibarıyla farklılık arz ederler. Çünkü Bektaşilik bir tarikattır. Ancak Kızılbaşlık daha ziyade bir mezhep niteliğindedir. Ancak günümüzde Kızılbaşlar iki kısma ayrılmışlardır, bir kısmı ocaklarına bağlı olanlar, diğer bir kısmını da Bektaşi çelebilerine uyanlar teşkil etmektedir.²⁴²

Kızılbaşlıkta inanç daha ziyade göreneğe ve ananeye dayanır, ibadete ait hükümleri de te'vil ederler. Fakat mezhebin hükümlerini yerine getirme konusunda çok titizlik gösterirler. Örnek olarak Hz. Ali ve evladını sevmeye titiz davranırlar, alış verişte hile, kadın boşamak, zina gibi davranışları büyük günah sayarlar, bu davranışları yapanlar cemiyetten soyutlanır. Belli başlı ibadet ve erkânları şunlardır. Muharrem ayında Hz. Hüseyin'i anmak için 12 gün oruç tutarlar. Kışın Şubat ayında üç gün Hızır orucu tutarlar. İbadet ayları kış aylarıdır. Çift ve harman zamanları geçtikten sonra dedeler köy köy gezip halk için dini ayinler icra ederler. Bu ibadetlerden başka Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa vb. büyük zatların türbelerini sık sık ziyaret ederler.²⁴³ Ayrıca kendi köylerine yakın ağaç, taş, türbe (mezar) gibi ziyaretgâhlarda gidip kurbanlar kesip dileklerde bulunduktan sonra evlerine dönerler. Bu son saydığımız ziyaretler için

²⁴⁰ A. Gölpınar, "Kızılbaş" md. İ.A.C., VI, s.789

²⁴¹ E. Ruhi Fırlı, Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik, s.9-12; Mehmet Eröz, Türkiye'de Alevilik Bektaşilik, İstanbul 1977, s.84-88

²⁴² A. Gölpınarlı, a.g.md. İ.A, C.VI, s.790-795

²⁴³ A. Gölpınarlı, a.g.md.,İ.A, C.VI, s.795

özellikle perşembe ve pazar günlerini seçtikleri ve her mevsimde bu ziyaretlerin yapıldığını tespit ettik. Malatya’da yaşayan Alevilerin büyük çoğunluğu bu tarikata mensuptur.

Adıyaman’da çeşitli Alevi Ocaklarını temsil eden birçok dede bulunmaktadır. Adıyaman merkezde 25 civarında dede olup, bunlar farklı ocaklara bağlı olmalarına rağmen tamamen aynı gaye ile halkı aydınlatma çabası içerisinde görülmektedirler. Ayrıca Merkez, Besni, Kâhta, Çelikhan, Gölbaşı Tut gibi yerleşim yerlerinde de dedeler bulunmaktadır. Bu dedeler zaman zaman diğer köy ve kasabaları da dolaşıyorlar. Bu yerleşim alanlarında çok sayıda türbe ve Cem evleri bulunmaktadır.

Aleviler ’de Ocak statü belirleyici olduğu için, dini lider kimliğini peygamber soyuna dayandırmak sureti ile etkili olmaya çalışmaktadır.²⁴⁴ Adıyaman ve çevresinde ocakların bir kısmı rehber, bir kısmı mürşit, bir kısmı da mürşidi kâmil olarak kabul edilmektedir. Adıyaman ve çevresinde etkili olan ocakları şu şekilde sıralayabiliriz. Kureyşan, Memi Hacıyan, Derviş Gevr, Seyyid Cemal, Ağu İçen, Üryan Hızır ocaklarına bağlı dede ve talipler bulunmaktadır. Adıyaman yöresinde yaşayan aleviler altı ocağa bağlıdır.

2.3. Adıyaman’da Cemaatler

Adıyaman il genelinde mevcut tarikatların dışında ehlişünnet itikada mensup birçok grup bulunmaktadır. Bunlar, halk tarafından dini cemaatler olarak isimlendirilmektedir. Cemaatleri düşünce ve faaliyetlerine göre üç grupta inceleyebiliriz.

2.3.1. Geleneksel cemaatler (Tarikatlar)

Tarikatlar bahsinde geniş bilgi verdiğimiz için tekrar açıklamaya gerek yoktur.

2.3.2. Yumuşak ideoloji Cemaatleri (İlmli)

Geleneksel İslam’a bağlı olan ve Müslümanlara, dini öğrenme ve yaşama noktalarında destek olmaya çalışan cemaatlerdir. Bunlar son yıllarda taraftarlarını

²⁴⁴ Nejat Birdoğan, Anadolu ve Balkanlar’da Alevi Yerleşmesi (Ocaklar-Dedeler-Soy Ağaçları), İstanbul 1992, s.151-152

iktisadi faaliyetlerde de organize etmektedirler. Bu cemaatler: Nur talebeleri, Süleymancılar, Işıkkıllar ve Mücadeleciler olarak isimlendiriliyorlar.

2.3.2.1. Nur Talebeleri

Said Nursi'nin eserleri (Risaleler) etrafında kenetlenen kişilerdir. Halk arasında bunların tamamına Nurcu ismi kullanılmaktadır. Ancak Nur talebeleri, hizmet anlayışı veya Risaleleri farklı yorumlamalarından dolayı kendi içinde ayrı ayrı gruplara ayrılmışlardır.

2.3.2.1.1 Yazıcı Nurcular:

Bunlar, Said Nursi'nin eserlerini Arap harfleri ile yazıp çoğaltmanın büyük fazilet olduğuna inanmaktadırlar. Bunun için risaleleri Arap alfabesi ile sürekli bir şekilde yazıyorlar. Bu geleneği, sürdüren nurculardan ilçelerde bulunmamakla beraber il merkezinde görmek mümkündür.

2.3.2.1.2 Okuyucu Nurcular:

Bunlar da kendi aralarında Yeni Asyacılar, Kırkinci Grubu, Okuyucular, Yeni Asya'cılar olarak nitelendirilenler isminden de anlaşılacağı gibi, çıkardıkları gazeteye çok önem verdikleri için bu isimle anılmaktadır. Bu gazete ile nurculuk davasına büyük hizmet verdiklerine inanmaktadırlar.

Kırkinci grubu, gazete konusunda 1982 yılında Yeni Asyacılar'dan ayrılmışlardır. Bunların temel hedefi vakıflar kurmak suretiyle eğitim-öğretim hizmetlerinde bulunmak ve bu sırada Risaleler'in çokça okunmasını sağlamaktır. Malatya'da Niyazi Mısri vakfı, mahalli radyo ve gazete gibi, kuruluşların yanında ticarethaneleri de bulunmaktadır. Adıyaman'ın değişik mahallelerinde bulunan vakıf evlerinde; orta, lise ve üniversite seviyesinde gençlere hizmet veriyorlar. Bu öğrenciler okul derslerinin yanında Risale-i Nur'u da çok okumaktadırlar. Haftanın belli günlerinde evlerde toplu halde ders yaparlar.

2.3.2.2. Süleymancılar

İsmi lideri olan Süleyman Hilmi Tunahan'dan almaktadır. Amaçlarını Kur'an-ı Kerim'in okunmasını öğretmek ve bunun için Kur'an kursları inşa edip, köy, kasaba ve şehirden gelen çocuklara Kur'an öğretmek, kabiliyetli olanları Hafız olarak yetiştirmek

olduğunu söylerler. Süleymancılar, tarikat olarak nitelendirilmelerine rağmen²⁴⁵ S.H. Tunahan'ın kızı ve damadı tarafından yapılan açıklamalarda bu görüş reddedilmiştir²⁴⁶.

Süleymancılar 'da 1980 sonrasında yurtlarını üniversite öğrencilerine yönelik hizmete sokmuşlar, başlangıçta Kur'an'ı Kerim okumanın dışındaki ilimlere sıcak bakmayan bu cemaat, 1980'lerden sonra bu zihniyetini değiştirmiştir. Günümüzde Adıyaman merkezde bir kaç yurtları bulunmaktadır. Ayrıca Kâhta ve Besni ilçelerinde de Süleymancılara ait öğrencilerin yatılı kaldığı yurtlar bulunmaktadır. Ayrıca Süleymancılar ilde ticari alanda da faaliyet yürütmektedirler.

2.3.2.3. Işıkcılar

Önderleri Hüseyin Hilmi Işık'ın soy isminden dolayı bu ismi aldıklarını söylemektedirler. Bunların Adıyaman'daki faaliyetleri yaklaşık 25 yıldır devam etmektedir. Bu cemaat faaliyetlerine 1980'li yılların başından beri ticaret ile başladığı için son zamanlarda holding haline gelerek ticari gücünü kanıtlamıştır. Televizyon, gazete, dergi, finans kurumu, eğitim, sağlık, gıda, tekstil, reklam, otomotiv v.b. alanlarda faaliyetleri vardır. Adıyaman'da bu kuruluşların çoğunun şubesi bulunmaktadır. Bu grup mensuplarının çoğu memurdur. Üniversite öğrencileri de bulunmaktadır. Bunlar tasavvufa önem vermelerine rağmen klasik tarikatlar içerisinde yer almamaktadırlar. Ancak haftanın belli günlerinde grup mensubu kişi, sırasıyla taraftarların evlerinde toplanıp, H. Hilmi Işık'ın eserlerini okuyarak sohbet yapmaktadırlar. Üniversite öğrencilerinin barındığı öğrenci evleri bulunmaktadır. 1970'li yıllarda kapalı bir cemaat olarak ortaya çıkan ve sadece H. Hilmi Işık'ın kitaplarının basımı ve dağıtımı ile ilgilenen Işıkcılar, 1980 sonrasında ticari faaliyetlerde başarı göstererek, bu kitapların basım ve dağıtım işlerini geri planda gerçekleştirmektedirler. Bu cemaatin, ibadet konusunda çok hassas olduğu ve milli duygulara sahip olduğu ileri sürülmektedir.

2.3.2.4. Mücadeleciler

Milli mücadele grubu 1980 öncesinde uzun süre kendilerini bu isimle ifade etmişlerdir. 1980 sonrasında partileşen yapının, Adıyaman ilinde hatırı sayılır taraftarı bulunmaktadır. Günümüz itibarı ile Adıyaman'da sahip oldukları vakıflarda faaliyet

²⁴⁵ Uğur Mumcu, Rabıta, (13.baskı) İstanbul, 1994, s.108

²⁴⁶ Uğur Mumcu, a.g.e., s.112-118

göstermektedirler. Eğitim alanında faaliyet gösteren bu cemaat, Adıyaman'da eğitim alanında etkindirler. Milli mücadele grubu ayrıca Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın fikir dünyasından etkilenecek, Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ı kendilerine örnek almaktalar ve taraftarları genelde tahsilli kişilerdir.

2.3.3. İdeolojik Cemaatler

İdeolojik cemaatler, birçok noktada geleneksel İslami düşünce tarzından ayrılmaktadırlar. Bunların, geleneksel İslami anlayışa karşı oluşları ve geleneksel İslam anlayışına sahip kişileri “fasık” olarak itham etmeleri ile bilinirler. Ve daha sonraları bu tutumları geleneğin toptan reddedilişine yol açmıştır. Bu cemaatler asr-ı saadeti model alırlarken yaşanan zamanı göz ardı ederek, o dönemi yaşamaya yani “fundamental” bir anlayışa sahiptirler. Bu gruplar tasavvufun aksine gösterişe yönelik dindar tutumları nedeniyle “şekilcilik” hâkimdir²⁴⁷. İdeolojik Cemaatler savundukları fikir, lider ve benimsedikleri ülkelerle isimlendirilmektedirler. Darul Harbci, Cumasız, İrancı, Vehhabi, Teymiyeci, Mealci, Hizbullah, İctihatçı, vs. gibi isimlerle anılmaktadırlar²⁴⁸.

Adıyaman il merkezi, ideolojik cemaatlerin varlığı açısından çeşitlilik arz etmektedir. Bunlardan bazıları halk arasında birkaç isimle isimlendirilmektedir.

Adıyaman'da, Suriye İç Savaşında DEAŞ mensubu birçok taraftar bulunmaktadır. Suriye'de savaşan DEAŞ'ın insan kaynakları açısından Adıyaman mümbit bir bölgedir.

İdeolojik cemaatlerin fikriyatı ılıman cemaatlerle (Nurcu, Süleymancı) çelişmektedir. Hatta ideolojik cemaatler, ılıman cemaatleri toplumu pasifize ettiklerini iddia etmektedir. İdeolojik cemaatler kendi içlerinde Kur'an'ı referans alanlarla, almayanlar, Kur'an'a ve sünnete bağlı olanlar; Sünneti reddedenler olmak üzere birçok grupları vardır.

Bütün bunların dışında yukarıda belirttiğimiz fikirleri belli noktalarda savunan ancak fazla etkili olmayan cemaatler de bulunmaktadır.

²⁴⁷ Hüsnüye Canbay Tatar, Şehirleşme ve Dini Cemaatler (Malatya Uygulaması) İnönü Ü.Sos.Bil.E.Malatya 1996 (Basılmamış Dok. Tezi), s.131-133

²⁴⁸ H. Canbay, Tatar, a.g.e., s.134-135

SONUÇ

Adıyaman ili, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat Bölümü'nde bulunmaktadır. Adıyaman'ın doğusunda Diyarbakır, kuzeyinde Malatya, batısında Kahramanmaraş, güneybatısında Gaziantep, güney ve güneydoğuda Şanlıurfa illeri bulunmaktadır. Adıyaman ili, Şanlıurfa'ya 112 kilometre, Malatya'ya 109 kilometre, Kahramanmaraş'a 147 kilometre, Gaziantep'e 152 kilometre ve Diyarbakır'a 205 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. Güneydoğu Toros Dağları şehrin kuzeyinde yer almaktadır. Söz konusu bu sıra dağların yüksekliği yer yer 2.500 metreyi aşmaktadır. Adıyaman ili 37° 25' ile 38° 11' kuzey enlemi, 37° ve 39° doğu boylamı arasında yer alır. Adıyaman ilinin yüzölçümü 7 614 km², göller ile 7.871 km² olup, deniz seviyesinden yüksekliği de 669 m'dir. Şehrin güneydoğu-güneybatı yönünde boydan boya Fırat Nehri ve Atatürk Barajı bulunmaktadır. Adıyaman'ın kuzeyi tamamen dağlarla çevriliyken güneyi düzlük ve ovalarla kaplıdır.

Adıyaman, eski yerleşim yerlerinden biridir. Palanlı Mağarasında yapılan araştırma ve incelemelerde şehir tarihinin M.Ö. 4.000 yıllarına kadar uzandığı ortaya çıkmıştır. Samsat-Şehremuz Tepe'deki buluntulardan M.Ö. 7.000 yılına kadar Paleolitik, M.Ö. 5.000 yıllarına kadar Neolitik, M.Ö. 3.000 yıllarına kadar Kalkolitik ve M.Ö. 3.000-1.200 yılları arasında da Tunç Çağı devirlerinin görüldüğü ortaya çıkmıştır. Bu evrede bölgenin hâkimiyeti Hititlerle Mitannular arasında el değiştirmiştir. Daha sonra Hititlerin yıkılmasıyla (M.Ö. 1.200) karanlık bir dönem başlamıştır. M.Ö. 1.200'den Frig Devletinin kuruluşu olan M.Ö. 750 yılları arası dönemle ilgili olarak yazılı kaynağa ulaşılamamıştır. Fakat bu dönemde bölge, Asur egemenliğine girmeye başladığından, Samsat'ta ele geçen Asur mühürleri ve Kâhta Eskitaş Köyünde ele geçen Hitit Hiyeroglifi ile yazılmış kitabeler, Anadolu'daki tarihi silsilenin Adıyaman'da (Hısnımansur) da aynen devam ettiğini, ortaya koymaktadır. Bu dönemde Adıyaman ve civarında Hitit Devletinin yıkılmasıyla birlikte, Geç Hitit şehir devletlerinden Kummuh Devleti egemen olmuştur.

Asur etkisi M.Ö. 900-700 yılları arasında bölgede görülmekle birlikte, Asur hâkimiyeti tam olarak görülmez. 6. yüzyılın başlarından sonra bölgeye Persler egemen olur. Bölge Satrap'lar (Valiler) vasıtasıyla yönetilir. Makedonya Kralı Büyük İskender'in M.Ö. 334'te Anadolu'ya gelmesiyle birlikte Pers egemenliği son bulmuş ve

M.Ö. 1. yüzyıla kadar yörede Makedonyalı Selevkoslar egemen olmuştur. Selevkosların zayıflamasıyla, Kral Mithradetes Kallinikos Kommagene Krallığının bağımsızlığını ilan etmiştir.

Başkenti Samosota (Samsat) olan Kommagene Krallığı, egemenliğini M.S. 72 yılına kadar sürdürmüştür. Bu tarihte Roma'nın eline geçen Adıyaman, Roma İmparatorluğunun Syria (Suriye) Eyaletine, 6. Lejyon olarak bağlanmıştır. Daha sonra 395 yılında Batı ve Doğu Roma olarak ikiye bölünmesiyle, Adıyaman Doğu Roma İmparatorluğu egemenliğine girmiştir. 643 yılından sonra bölgeye İslam akınları olmuş, İslam hâkimiyeti 670 yılında Emeviler döneminde kurulabilmiştir. Bölge, 758 yılında Abbasi komutanı Mansur İbn-i Cavene'nin hâkimiyetine girmiştir. 958 yılında bölge yeniden Bizans hâkimiyetine girmiştir.

Bölgeye, 1114-1181 yılları arası Türk akınları olmuştur. Samsat ve yöresini 1204-1298 yılları arasında Anadolu Selçukluları hâkimiyetine almıştır. 1230 ve 1250 yıllarında Moğol saldırıları görülür. 1298'de bölge Memluklerin eline geçer.

Adıyaman, Timurlenk tarafından 1393'te yağmalanır. Orta Çağ boyunca Adıyaman Bizans, Emevi, Abbasi, Anadolu Selçukluları, Dulkadiroğluları arasında el değiştirmiştir. Adıyaman, Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim'in İran seferi sırasında 1516 yılında Osmanlı egemenliğine girmiştir. Osmanlı egemenliğine giren Adıyaman, önceleri merkezi Samsat'ta bulunan bir Sancakla Maraş Beylerbeyliğine bağlıyken, Tanzimat'tan sonra bir kaza olarak Malatya'ya bağlanmıştır.

Cumhuriyetin ilanından 1954 yılına kadar Malatya'ya bağlı kaza statüsünde olan Adıyaman 1 Aralık 1954 tarihinde 6418 sayılı Kanunla Malatya'dan ayrılarak müstakil il haline gelmiştir.

Adıyaman ili merkez ilçe ile beraber 9 ilçeden oluşmaktadır. Ayrıca merkeze bağlı 49 mahalle, 113 köy bulunmaktadır. 2018 Genel Nüfus sayımında ilin toplam nüfusu 624.513 olup, 309.515'i kadın, 314.998'ini ise erkek nüfus oluşturmaktadır. Bu nüfusun büyük bir bölümü merkez ilçede barınmaktadır. Adıyaman merkez ilçe'de toplam 49 mahallede nüfus sayısı 254.695, belde ve köylerde ise 49.920 nüfusla birlikte 304.615 nüfus bulunmaktadır. Merkez ilçedeki nüfusun 127.555'ini erkek, 127.140'ını kadın nüfus oluşturmaktadır. Merkez belde ve köylerdeki nüfusun 25.487'ini erkek, 24.433'ünü kadın nüfus oluşturmaktadır.

2000 Nüfus sayımında 568.432 olan nüfusun bugüne kadar artmaya devam ettiğini tespit etmiş bulunmaktayız. Bu tespitimiz Adıyaman'a bağlı köylerin büyük çoğunluğu için geçerlidir. Günümüzde de devam etmekte olan bu göçün ana sebebini ekonomik şartlar oluşturmaktadır. Ancak il nüfusunda bir önceki yıla göre net göç 863 kişi azalmıştır.

Adıyaman'ın günümüz dini yapısı ile ilgili yaptığımız incelemelerde merkez nüfusa kayıtlı (40), Besni İlçesinde (11), Gerger İlçesinde (45) ve Kahta İlçesinde (200) civarında gayrimüslim bulunduğu tespit edilmiştir. Bu gayrimüslim nüfusun büyük bir kısmı Alitaşı, Hocaömer, Kayalık, Varlık, Zivar mahallelerinde kayıtlıdır. Ancak kayıtlı bulunan bu nüfusun büyük bir kısmının İstanbul'a gittiği, bir kısmının yurt dışına gittiği nüfus kayıtlarında görülmektedir.

Adıyaman merkez nüfusuna kayıtlı Yahudi bulunmamaktadır. *Mor Petrus ve Mor Pavlus Süryani Kadim Kilisesi Metropoliti Sayın Ğriğoriyos Melki ÜREK ile 23.03.2019 tarihinde yapılan mülakata göre günümüzde Adıyaman'ın 3 Süryani hanesi ve 7 Ermeni hanesi bulunmaktadır. Bunlar sayı itibarıyla 40 kişi civarındadır. Ayrıca 2000 yılı itibarı ile yabancı olarak iş ve benzeri sebepler ile Adıyaman'da bulunan gayrimüslim sayısı 14 kişidir.* Bunlar ABD, Almanya, Rusya, Suriye, Romanya, Bulgaristan uyruklu kişiler olarak çeşitli Hristiyan mezheplerine tabidirler. Bunların dışında Adıyaman merkez ve ilçe nüfuslarına kayıtlı vatandaşlarla evlilik yapan ancak Adıyaman'da ikamet etmeyen çok sayıda gayrimüslimlerin bulunduğu bilinmektedir. 2000-2018 yılları itibarı ile nüfus kayıtlarında yaptığımız tespitlere göre Adıyaman merkez ve ilçe nüfuslarına kayıtlı bayanlar ile evlilik yapan yabancı erkek sayısı 180 civarındadır. Yine Adıyaman merkez ve ilçe nüfuslarına kayıtlı erkekler ile evlilik yapan yabancı bayan sayısı 250 dir. Bunlardan 50 tanesi Müslüman ülke vatandaşları ile geri kalanların tamamı Hristiyan dininin çeşitli mezheplerine mensup kişiler ile yapılmıştır. Yabancı evliliklerde birinci sırada Almanya yer almaktadır.

Günümüz Adıyaman tarihi incelendiğinde Süryaniler önemli bir yere sahiptirler. Süryanilerin bu bölgede tarihi bakiyeye sahiptirler. Adıyaman coğrafyasında nüfus ve sahip oldukları eserler bakımından zengin olmalarına rağmen günümüze kadar ulaştırabildikleri yapı olarak; Adıyaman merkez Mara Mahallesi de bulunan Mor Petrus ve Mor Pavlus Süryani Kadim Kilisesi ile Süryani Kadim Mezarlığıdır.

Metropolit, yaklaşık 500 km. alanda, toplamda 160 aileye hizmet vermektedir. Söz konusu Metropolitliğin merkezi Adıyaman'da olup Gaziantep, Şanlıurfa, Malatya, Elazığ, Adana, Mersin ve Antakya illerini kapsamaktadır. Bundan dolayı çevre iller Metropolitliği olarak bilinmektedir. Günümüzde Metropolitlikte 1 metropolit, 2 rahip, 1 rahibe ve öğrenci statüsünde resmi okul okuyan 15 dolaylarında öğrenci bulunmaktadır.

Ayrıca il merkezinde bulunan Suriyeli göçmen vatandaşlarda yaşamaktadır. Bunlar il nüfusunda belirli bir orana sahiptirler. Adıyaman il merkezinde 2018 yılı itibariyle yaklaşık 15 bin Suriyeli göçmen vatandaşının yaşadığı tahmin edilmektedir. Nüfusun %100'e yakını Arap Sünni kesimini oluşturmaktadır. Dini inançlarına son derece bağlı olan Suriyeli vatandaşlar biran önce ülkelerindeki iç savaşın bitmesini ve ülkelerine geri dönmeyi arzulamaktadırlar.

Adıyaman merkez ilçe nüfusunun büyük çoğunluğunu Müslümanlar teşkil (nüfusun hemen hemen %100'ünü) etmektedir. Müslümanlar arasında mezhep nüfus oranı yapmak gerekirse, birinci sırada nüfusun % 76,9'ini Hanefi mezhebine mensup kişiler, % 20,2 kadarını Alevi mezhebine mensup kişiler, % 2,4 kadar da Şafi mezhebine mensup kişiler oluşturmaktadır. Şafi nüfus, çevre illerden (Şanlıurfa, Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, vb.) zamanla göç eden kişilerden oluşmuştur.

2018 yılı itibariyle merkez ve ilçelere bağlı bucak ve köy nüfusu 49.920'dir. Merkez ve ilçelere bağlı belde ve köy nüfusunda kadın nüfusu 24.433, erkek nüfusu ise 25.487 olarak tespit edilmiştir.

Besni ilçe nüfusu 2010-2015 yılları arasında azalan bir seyir göstermekte iken, 2015 sonrası istikrarlı bir artış yaşandığı görülmektedir. Besni merkez ilçe nüfusu 33.284'tir. Bu nüfusun 16.533 kadın, 16.751'ini erkek nüfus oluşturmaktadır. Besni ilçesi bağlı bulunduğu köy ve belde nüfusu ile birlikte 44.017'dir. Bu nüfusun 22.284'ü erkek, 21.733' kadın nüfusundan teşekkül etmektedir. Besni ilçesinde 67 köyü ve 37 mahalle mevcuttur. Besni İlçesi mahalle ve köylerle beraber toplam nüfusu 77.301'dir.

Besni ilçesinin günümüz dini coğrafyası ile ilgili olarak yaptığımız incelemelerde Besni nüfusuna kayıtlı gayrimüslim olarak beş kadın altı erkek Ermeni (Gregoryan)nin bulunduğunu tesbit ettik.

77.301 olan nüfusun %93.9'ini Hanefiler, %5.6'unu Aleviler, oluşturmaktadır. Besni ilçesinde nüfus ağırlığı Alevilerden oluşan köy ve kasabalar Akpınar, Beşkoz,

Burunçayır, Akkuyu, Yoldüzü, Gümüşlü, Şambayat Beldesi, Konuklu, Karalar ilçe merkez ile toplam 4537 olarak tespit edilmiştir.

Çelikhan ilçesi 2018 yılı itibarıyla, idari bakımdan 17 mahalle, 20 köy den oluşmaktadır. İlçe'den dışarıya ekonomik sebeplerle en çok İstanbul, Malatya ve İzmir'e göç edilmektedir. İlçe merkezinin 2018 nüfus yoğunluğu 16065 çıkmıştır. İlçede toplam erkek nüfusu 8292, kadın nüfusu 7773 olup, İlçe merkez nüfusun 8682 bu merkez nüfusun 4465'i erkek, 4217'si kadın nüfustur. İlçe köy toplam nüfusu 7383 iken, 3827 erkek, 3556' nı kadın nüfusu oluşturmaktadır. İlçenin nüfus seyrine baktığımız zaman, 2000-2016 arasında ilçe nüfusu bir denge içerisinde seyrederken 2017-2018 yıllarında gözle görülür bir artışın olduğu görülmektedir. İlçe toplam nüfusun %48.4' erkekler, %51.6' sını kadın nüfus oluşturmaktadır.

Çelikhan ilçesinin günümüz Dini coğrafyasına gelince, 2018 yılı itibarıyla Çelikhan nüfusuna kayıtlı gayrimüslim bulunmamaktadır. İlçe'de yaşayan Müslümanlar ile ilgili yaptığımız incelemelerde ilçe merkez nüfusunun %73,9'unu Hanefiler, %26'sını Aleviler oluşturmaktadır. Çelikhan ilçesine bağlı Alevi yerleşim yerleri şunlardır. Köse uşağı, Pınarbaşı, Recep, Yeşilyayla, Aksu, toplam 4950 civarında Alevi nüfus oluşturmaktadır. Şafi mezhebi mensubu bulunmamaktadır.

Gerger nüfus itibarıyla pek yoğun değildir. 2018 nüfus itibari ile ilçe merkezinin nüfusu 19.035'dir. İlçenin 2018 yılı itibarıyla idari yapısını şöyle özetleyebiliriz. İlçe merkezinin dört mahallesi ile beraber belediye teşkilatı, 45 köyü bulunmaktadır. İlçenin 2018 yılı toplam erkek nüfusu 9527, toplam kadın nüfusu 9507 ilçe merkez nüfusu 3605, bu nüfusun 1858'i erkek 1747' kadındır. İlçe köy toplam nüfusu 15430, İlçe köy toplam erkek nüfusu 7669, İlçe köy kadın toplam nüfus 7761 dir. 2007 İlçe nüfusu 25.811 iken 2018 yılı itibarıyla 19.035'e kadar düştüğünü görmekteyiz. Bu durumda İlçe arazisinin önemli kısmı dağlık olması ulaşımın ve sulamanın yetersiz olması nedeniyle sürekli göç vermektedir. Bu göç, İstanbul, Adana, Mersin, İzmir başta olmak üzere büyük şehirlere yapılmaktadır. İlçe'nin geçim kaynağı tarım, hayvancılık ve arıcılıktır.

İlçenin dini Coğrafyası ile ilgili yaptığımız incelemelerde Gayrimüslim olarak 45 kişinin yaşadığı 20' kadın 25'i ise erkek Hristiyan kayıtlıdır. Nüfusun tamamı

Müslümandır. İslam dinine mensup nüfusun %100 kadarı Hanefi mezhebine mensup, Alevi mezhebine mensup nüfus yok denecek kadardır.

Gölbaşı İlçesinin günümüz dini Coğrafyası şu şekildedir. İlçe nüfusuna kayıtlı gayrimüslim bulunmamaktadır. Ancak yaz aylarında İlçe ye çok sayıda yabancıların geldiği bilinmektedir. Nüfusunun %100'ü islam dinine mensuptur. Müslüman nüfusu mezhep seviyesinde incelediğimiz zaman ilçe merkezin de 4200 Alevi nüfusu mevcut iken toplamda 6000' dir. Toplam nüfusun geri kalan kısmını Hanefi mezhebine mensuplar oluşturmaktadır. İlçeyi genel olarak değerlendirmemiz gerekirse Hanefiler toplam nüfusun %87.8, Aleviler' de %12.2' yi oluşturmaktadırlar. İlçe merkezi ile beraber Savran, (415) Yarbaşı (490) Çelik köy (375) Haydarlı (430) Yeniköy (275) köylerinde Aleviler yaşamaktadır. İlçe merkezinde Alevi Sünni nüfusu karışıktır, diğer köyler tamamen Sünni Hanefi mezhebine mensupturlar.

Kâhta İlçesinin 2018 yılı itibari ile toplam nüfusu 122774' dir. İlçeye bağlı mahalle sayısı 25 olup, ilçeye bağlı köy sayısı ise 102' dir. İlçede toplam erkek nüfus 62.36, Kadın nüfus 60.414' iken ilçe merkez nüfusu 78.431, ilçe merkez erkek nüfusu 39.703, ilçe merkez kadın nüfusu 38.730' dur. İlçe köy toplam nüfusu 44.343'ken bunun köy erkek nüfusu 22.659, köy kadın nüfusu ise 21.684' dir. İlçenin nüfus cinsiyet dağılımı %50.8, erkek, %49.2'ni kadınlar oluşturmaktadır. Yaşayan nüfusun dini yapısını şu şekilde tespit ettik. Kâhta ilçesinde 120 erkek 80 kadın olmak üzere toplam 200 gayrimüslim Ermeni-Süryani'nin yaşadığı bilinmektedir. Bölge halkı ile kaynaşmış durumdadırlar. Geçmiş dönemlerde bu sayının daha fazla olduğu bilinmektedir. Ancak zamanla birçoğu Kürtleşmiştir. Müslüman nüfusu mezhep itibarıyla değerlendirdiğimizde sonuç şöyledir. Aleviler ilçede Ortanca Köyü ve Bağlar Mahallesiinde bulunmaktadır. İlçe merkez nüfusunun %99,5'i Hanefi, %0.4'i Alevi'dir. Ayrıca az sayıda aleviler Hanefiler ile beraber yaşamaktalar.

Samsat ilçesinin 2018 yılı tarihi itibari ile nüfusu 7893'dür. İlçeye bağlı 4 mahalle ile 16 köy bulunmaktadır. İlçenin toplam erkek nüfusu 4044, toplam kadın nüfusu 3849' dur. İlçe merkez nüfusu 3757' iken bu nüfusun 1937'si erkek, 1820' si kadın nüfustur. İlçe toplam köy nüfusu 4136, İlçe köy toplam erkek nüfusu 2107, kadın nüfusu 2029'dur. İlçenin nüfus cinsiyet dağılımı %51.2 erkek nüfus %48.8 kadınlar

oluşturmaktadır. İlçenin 2007 yılında toplam nüfusu 10.356'iken 2018 yılında bu oran 7893' kadar gerilemiştir. İlçede göç eğilimi bulunmaktadır.

İlçenin günümüz dini coğrafyası ile ilgili yaptığımız incelemelerde, ilçe merkez ve köylerinde yaşayan gayrimüslim bulunmadığı gibi, ilçe nüfusuna kayıtlı gayrimüslim de yoktur. İlçe nüfusunun tamamı müslümandır. Nüfusu mezheplere göre incelediğimiz zaman, ilçe merkez nüfusunun %100 Hanefi'dir. Mahalle ve köylerin ise nüfusunun %100' Hanefi'dir. İlçeyi bir bütün olarak değerlendirdiğimiz zaman mevcut nüfusu %100'ü Hanefi'dir.

Sincik ilçesinin 2018 tarihi itibari ile toplam nüfusu 17414' dür. İlçenin 14 mahallesi ve 24 köy bulunmaktadır. İlçenin toplam nüfusu 17414 iken, İlçenin toplam erkek nüfusu 8653, toplam kadın nüfusu 8761'dir. İlçe merkez nüfusu 4301, bu nüfusun 2158'i erkek, 2143' ise kadındır. İlçe köy toplam nüfusu 13113'tür. Bunun 6495'i erkek, 6618' ise kadınlar oluşturmaktadır. İlçenin nüfus cinsiyet dağılımı şöyledir. %49.7 erkek, %50.3 kadın nüfusedir. 2007' de ilçenin toplam nüfusu 21.335 iken, günümüz itibari ile 17414' e kadar gerilemiştir. İlçede Malatya ve çevresine büyük oranda göç olmuştur. Bu nüfusun dini yapısını incelediğimiz zaman ilçe nüfusuna kayıtlı gayrimüslimin bulunmadığını tespit ettik. Netice itibarıyla ilçe nüfusunun tamamı İslam dini mensuplarıdır. Bu nüfusu mezhep olarak değerlendirdiğimizde nüfusunun %100'ünü Hanefi mezhebi mensupları oluşturmaktadır.

Tut ilçesinin 2018 yılı itibariyle toplam nüfusu 10161'dir. Ayrıca ilçe merkezine bağlı 7 mahalle ve 14 köy bulunmaktadır. İlçenin toplam nüfusu 10161' iken bu nüfusun 5225'i erkek 4906' kadın, İlçe merkez nüfusu 3506' bunun 1803' erkek, 1703' kadın nüfusu teşkil etmektedir. İlçe köy toplam nüfusu 6655' iken, İlçe köy erkek nüfusu 3452, kadın nüfusu ise 3203' olarak tespit edilmiştir. İlçenin toplam nüfus cinsiyet dağılımını ise %51.7' erkek, %48.3' kadınlar oluşturmaktadır.

İlçenin günümüz dini coğrafyasını araştırırken ilçe nüfusuna kayıtlı gayrimüslim bulunmadığı tespit edilmiştir. Nüfusun % 100'ü Müslümandır. Müslümanları mezhep yönünden sınıflandırdığımız zaman ilçe merkez nüfusunun 10161 (%94,1)' Hanefi, 800 (%5.8)'ini de Alevi mezhebine mensup kişilerin oluşturduğunu görüyoruz.

Yaptığımız çalışmaya göre Adıyaman il genelinde Sünni, Alevi ve Gayrimüslim vatandaşların kültürlerinde ciddi bir farklılığın bulunmadığı ve kültür birliği içinde

oldukları tespit edilmiştir. Sünni vatandaşlarda yanlış bir kanı olan Alevilerin dini ibadetlerini ihmal ettikleri düşüncesinin doğru olmadığı tarafımızdan saptanmıştır. Alevi vatandaşların itikadı konularında ciddi bir hassasiyet gösterdikleri bir gerçektir. Bunun yanı sıra Sünni vatandaşların da ibadet konusunda bir kısmının sadece Cuma namazı kıldıkları, beş vakit namaz hususunda çok titiz davranmadıkları bilinmektedir.

Adıyaman il merkezinde tarikat ve cemaatler çeşitlilik göstermekte olup, özellikle Nakşibendi tarikatını temsil eden Menzil grubu büyük bir yoğunluğa sahiptir. Bu tarikat özellikle 1980-1990'da Adıyaman'da halk arasında büyük rağbet görmüştür. 1990'dan itibaren bu ilginin arttığını tespit ediyoruz. Adıyaman'da Menzil Nakşiliğine bağlı her meslekten kişiler bulunmaktadır. Hali hazırda şehir merkezinde Nakşibendi tarikatına mensup Binlerce hane bulunmaktadır. Biz bu çalışmamızda Adıyaman ilinin sosyal yapısı ile beraber iktisadi ve kültürel yapısını da ele aldık.

Yaptığımız çalışma sadece sayısal veri ve analizlerden ibaret olmayıp Adıyaman ilinin dini tarihi ile birlikte toplumun sahip olduğu sosyal ve kültürel doğruları gün yüzüne çıkararak ilin sosyal, iktisadi ve kültürel yapısını incelemeye çalıştık.

KAYNAKÇA

- Abu'l Farac, Gregory, Abul Farac (Barhebracus) Tarihi I, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK, Ankara, 1988.
- Adıyaman Valiliği, Adıyaman İl Yıllığı-1994, Ankara, Çağdaş Hizmetler Basım, 1994.
- Adıyaman, Mehmet Zeki, Samsat Tarihi, Ankara, 1973.
- Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, Address Based Population Registration System Results, Türkiye İstatistik Kurumu Yay., Ankara, 2014.
- Ainsworth, William Francis, Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia, I, London, 1842.
- Akdemir, İlhan Oğuz, Gölbaşı İlçesi'nin (Adıyaman) Beşeri ve İktisadi Coğrafyası, Fırat Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2004.
- Aktürk, Hamit, *Toplumsal Değişme Ve Alevi Dernekleri -Adıyaman Örneği-* Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2013.
- Algül, Rıza, *Geçmiş ve Gelecek Gözüyle Alevilik, 'İnsandan Başka İnsandır'*, Can Yayınları, İstanbul, 1999.
- Arabacı, Fazlı, *Alevi-Sünnî Farklaşması*, Ensar Yayınları, İstanbul 2015.
- Aslan, Ramazan, "XIX Yüzyılda Adıyamanda Sosyo Ekonomik Yapı", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1, 2010.
- Avcı, Casim, "Sugûr", TDVİA., C.37, Ankara, 2009.
- Balkız, Ali, *'Diyânetin Kapısında Kul Olmak'*, Pîr Sultân Abdal Kültür Sanat Dergisi, s. 1, İstanbul 1992.
- Behar, Cem, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu, 1500-1927, II, Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., Ankara, 1996.
- Birdoğan, Nejat, Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi (Ocaklar-Dedeler-Soy Ağaçları), İstanbul, 1992.

- Bozçalı, Mahmut, *Alevi Bektâşî Nefeslerinde Dini Muhteva*, Horasan Yayınları, İstanbul 2006.
- Çağlayan, Aziz, *Adıyaman Tarihi*, Adıyaman, 1967
- Çetin, Altan, *Memlûk Devleti'nin Kuzey Sınırı*, TTK Yay., Ankara, 2009.
- Çorbacı, Hatice, "Adıyaman'ın Arkeolojik Değerleri", *Fırat'tan Volga'ya Medeniyetler Köprüsü*, ADYÜ. Yay. no: 13, Adıyaman, 2015.
- D.S. Margoliouth, "*Kadiriye*" md. İ.A., C.VI, s.50-54
- Dalyan, Murat Gökhan, *Başlangıcından 1570 Yılına Kadar Adıyaman*, Yeni Reform Matbaacılık, Ankara.
- Darkot, B. ve M. Halil Yinanç, "Besni", *İslâm Ansiklopedisi*, II, MEB Yay., İstanbul, 1979.
- Demir, Ekrem, "Adıyaman Şehrinin Yerleşimi, Nüfusu ve Ekonomik Yapısı", *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı 42, 2004.
- Demir, Ekrem, "Kâhta'nın Kuruluşu, Gelişmesi ve Bugünkü Fonksiyonel Özellikleri", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXIV, S. 1, 2004
- Demirkent, Işın, "Sümeysat", *İslâm Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bak. Yay. (MEB), XI, İstanbul, 1989.
- Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, TTK Yay., Ankara, 1987.
- Doğan, Hamdi, "Milli Mücadelede Adıyaman ve Çevresi", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 2012.
- Dörner, Friedrich Karl, *Nemrud Dağı'nın Zirvesinde Tanrıların Tahtları*, (Çev: Ülkü Vural), TTK Yay., Ankara, 1990.
- Ekmekçi, Servet vd., "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Adıyaman'da İlköğretim Faaliyetleri", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Y.2., S.9., Aralık 2009.
- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul, 1984.
- Eröz, Mehmet, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, İstanbul, 1977.

- Eröz, Mehmet, *Türkiye’de Alevilik-Bektâşîlik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- Eskikurt, Adnan, “7. ve 12. Yüzyıllar Arasında Anadolu’yu Kateden Bazı Askerî Seferler ve Güzergâhları”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD) Yıl 7, Sayı 20, Aralık, 2014.*
- Evliya Çelebi Mehmed bin Zillî Dervîş, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, III*, Yayınlayan: Ahmed Cevdet, İkdâm Matbaası, Dersaadet, 1314.
- Evliya Çelebi Seyahatname, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İbrahim Sezgin, Yapı Kredi Yayınları, IX, İstanbul.
- Feldmareşal Helmuth von Moltke, *Moltke’nin Türkiye Mektupları*, (Çev: Hayrullah Örs), Remzi Kitabevi Yay, İstanbul, 1969.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, *Türkiye’de Alevilik Bektâşîlik*, Selçuk Yayınları, İstanbul, 1994.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, *Türkiyede Alevilik-Bektaşılık*, (3. Baskı), İstanbul, 1994.
- Forty- Second Annual Report of the American Board of Commissioners for Foreign Mission, Present at the Meeting Held In Troy, New York, Sept. 7-10, 1852 Boston 1852
- Freely, John, *Türkiye Uygunluklar Rehberi-V.*, (Çev. Tuncay Birkan-Gürol Koca-Aşlı Biçen), Yapı Kredi Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2003
- Fügen BERKTAY, Emin ATASOY “Dinler Coğrafyasına Küresel Bir Bakış” *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 10, Sayı 18, Aralık 2007, Ss.18-44*
- Gölpınar, A. “*Kızılbaş*” md. İ.A.C., VI, s.789.
- Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraus), *Abû'l-Farac Tarihi*, (Türkçeye Çev: Ömer Rıza Doğrul), II, TTK Yay., Ankara, 1999.
- Gülşan, Hasan, *Anadolu Alevi Müslümanlığı*, Derin Yayınları, İstanbul, 2004.
- Halaçoğlu, Yusuf, “Adıyaman”, *DİA, I*, TDV Yay., Ankara, 1988.
- Hasan, H. İbrahim, *İslâm Tarihi, I*, Kayıhan Yay., İstanbul, 1991.

- Honigmann, Ernst, Bizans Devletinin Doğu Sınırı, (Çev, Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. İstanbul, 1970
- Işık, A., Malatya, Adıyaman (Hısnımansur), Akçadağ, Arapkir, Besni, Darende, Eski Malatya (Battalgazi), Hekimhan, Kahta, Pötürge, Yeşilyurt (1830-1919), İstanbul yy., 1998.
- İbn Battuta, İbn Battuta Seyahathamesi C.I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- İbn Hurdazbih (300/913), El-Mesalikve'l-Memalik, çev. Murat Ağarı, İstanbul, Kitabevi, 2008.
- İbn Manzûr, Ebû'l Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mükerrerem el-İfrikî, *Lisânu'l Arab*, c. IV, Dâru'l Maârif, Mısır 1300.
- İbni Bibi, Anadolu Selçukî Devleti Tarihi, (Çev. M. Nuri Gençosman), Uzluk Basımevi, Ankara, 1941.
- İbnü'l-Esîr, El-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi, İslâm Tarihi, VIII, (Çev: Ahmet Ağırakça) Bahar Yay., İstanbul, 1987.
- Kara, Bülent, "İsimler ve Mekânlar: Adıyaman", Adıyaman Tarihi ve Kültürü Üzerine, Ed. Hamdi Doğan, Kömen Yay., Konya, 2012.
- Kaymaz, Nejat, Pervâne Mu'înu'd-dîn Süleyman, AÜ Yay., Ankara, 1970.
- Kılıç, Rüya, *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*, İstanbul 2005.
- Kırkıncı, Mehmed, *Alevilik Nedir*, 12. Baskı, Zafer Yayınları, İstanbul, 2009.
- Kopar, Metin, "Seyyahların Gözüyle Adıyaman", Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, Adıyaman, 2014.
- Köçer, Mehmet vd., Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Mamuratülaziz (1869-1907), Aydan Yay., Ankara, 2009.
- Köprülü, M. Fuat, "*Bektaş*" md., İ.A., C.II
- Köprülü, M. Fuat, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, 1991.
- Kurt, Abdurrahman, *Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu*, Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 17, Sayı: 2, s. 73-93, 2008.
- Küçükaşçı, M. Sabri, *Seyyid Maddesi*, DİA, c. 37 s. 40-43.

- Menekşe, Ömer, *Ehl-i Beyt Sevgisi*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2006.
- Metin, Tülay Türkiye Selçukluları Devrinde Malatya, Yayınlanmamış Doktora Tezi, GÜ.SBE., Ankara, 2010.
- Milletvekili Genel Seçimleri, Türkiye İstatistik Kurumu Yay., Ankara, 2012.
- Mumcu, Uğur, Rabıta, (13.baskı) İstanbul, 1994.
- Ocak, A.Yaşar “*Bektaşılık*” md., T.D.İ.A.V., C.V., s.376.
- Ocak, Ahmet Yaşar, ‘*Alevi*’, D.İ.A. C.II, İstanbul, 1989.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “Baba İshak”, DİA., IV, Ankara, 1991.
- Önal, Fatma, Tut (Adıyaman) İlçesi'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası, Fırat Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Özçağlar, Ali, *Coğrafyaya Giriş*, Ankara: Hilmi Usta Matbaacılık, 2001.
- Özkan, Süleyman, “Kumaha Devleti”, Kommagene'nin İzleri, Adıyaman Tanıtma Vakfı Yay., Adıyaman, 2016.
- Özkan, Süleyman, “Kummuh/Kumaha”, Tarih İncelemeleri Dergisi, VIII, İzmir, 1993.
- Öztürk, Gülin, “Seyyahların Gözüyle Adıyaman ve Çevresi”, Adıyaman Tarihi ve Kültürü Üzerine, Kömen Yay, Konya, 2012.
- Öztürk, Yücel, “Timar-Thema Teriminin Ortaya Çıkması, Bizans Uygulaması ve Osmanlı İle Mukayesesi”, OTAM, 31,(Bahar 2012).
- Pakalın, M. Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, III, MEB Yay., İstanbul 1971.
- Ramsay, W. M., Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, çev. Mihri Pektaş, MEB. Yay., İstanbul, 1960.
- Rençber, Fevzi, “Adıyaman Alevilerinin Coğrafi Dağılımları ve Demografik Yapısı”, e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi, C.7, S.1, 2014
- Said Öztürk, “Osmanlı Döneminde Adıyaman'ın Sosyal ve Ekonomik Özellikleri”, Medeniyetler Kavşağı Adıyaman, Adıyamanlılar Vakfı Yay., İstanbul, 2008.
- Said, Baha, “*Bektaşiler*”, Türk Yurdu, C.V, S.26, (Şubat 1927).

- Sezgin, Abdulkadir, ‘‘Türkiye Aleviliği, Alevilerde Liderlik ve Kavram Sorunu’’, 2023 Dergisi, 44. Sayı, 15 Aralık 2004.
- Solakzâde, Solak-Zâde Tarihi, haz. Vahid Çabuk, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Stevan Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, C. II, (Çev: Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara, 1992.
- Stevan Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, I, (Çev: Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara, 1998.
- Strabon, Antik Anadolu Coğrafiyası (Geographika: XII-XIII-XIV), (Çev: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2000.
- Sucu, Mustafa, Adıyaman İli ve İlçeleri, Adana, Önder Matbaası, 1985.
- Süryanî Mihail, Süryanî Patrik Mihail’in Vakainâmesi, İkinci Kısım(1042-1195), (Çev. Hrant D. Andreasyan), Yayınlanmamıştır, TDVIA Kütüphanesi, 1944.
- Şaşmaz, Esra, Kâhta Şehir Coğrafiyası, Niğde Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010
- Şaşmaz, H., ve M. Şaşmaz, ‘‘Osmanlı İmparatorluğu ile Cumhuriyet Dönemi’nde Adıyaman’ın İdari Taksimatı’’, Adıyaman Tarihi ve Kültürü Üzerine, Kömen Yay, Konya 2012.
- Şemseddin Sami, Kamûsu’l-A‘lâm, I, Mihran Matbaası, İstanbul 1306/1889.
- Şemseddin Sami, Kamûsu’l-A‘lâm, III, Mihran Matbaası, İstanbul 1308/1891
- Şener, Cemal, *Alevilik Olayı*, Etik Yayınları, İstanbul 2001.
- Şeşen, Ramazan, Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet, Çağ Yay., İstanbul, 1987.
- Şiblî Numanî, Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi, I, (Çev. Talip Yaşar Alp), Çağ Yay., İstanbul, 1975.
- Taşdöner Özcan, Kevser, ‘‘Hellenistik Dönemin Küçük bir Krallığı: Kommagene’’, Tarih Okulu Dergisi (TOD), 8, XXIII, 2015.
- Taşdöner, Kevser, ‘‘Antik Çağda Kommagene’’, Kommagene’nin İzleri, Adıyaman Tanıtma Vakfı Yay., Adıyaman, 2016.

- Taştemir, Mehmet, “Besni”, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, V, TDV Yay., Ankara, 1992.
- Taştemir, Mehmet, XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısnımansur, Gerger, Kâhta),TTK Yay., Ankara, 1999.
- Tatar, Hüsnıye Canbay, Şehirleşme ve Dini Cemaatler (Malatya Uygulaması) İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya, 1996.
- Toprak, Seydi Vakkas Besni – 1846 Tarihli Bir Kefâlet Defterine Göre Nüfus ve Sosyal Hayat, Adıyaman Üniversitesi Yay., Adıyaman, 2015.
- Toprak, Seydi Vakkas, 1835 Tarihli Nüfus Sayımına Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarisında Hısnımansur (Adıyaman), Adıyaman Üniversitesi Yayınları, Adıyaman, 2018.
- Tozlu, Necdet, Adıyaman Efsaneleri, Erzincan, 2013.
- Traykov, T. ve Kazakov, B., *Religiozna Struktura na Naselenieto v Balgariya – Formirane, Savremenno Sastoyanie i Teritorialni Razliçiya*, Veliko Tarnovo: Sotsialna i Kulturna Geografıya, Universitetsko İzdatelstvo “Sv. Kiril i Metodiy”, Peçat “Faber”. (2004)
- Tunç, Muhammet Nuri, 18. yüzyılda Adıyaman (Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kâhta ve Samsad) idarî, sosyal ve iktisadî tarihi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2018
- Turan, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1998.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N., *Beşeri Coğrafya, İnsan, Kültür, Mekân*, Çantay Kitabevi, İstanbul,1998
- Tümertekin, Erol, *Beşeri Coğrafyaya Giriş*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, Üniversite Yayın No: 3819, 1994
- Uçar, Şahin, Anadolu’da İslâm-Bizans Mücadelesi, İşaret Yay., İstanbul, 1990.
- Umar, Bilge, Türkiye’deki Tarihsel Adlar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1993.
- Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli(1136-1162), Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Yay., Ankara, 2000

- Usta, Niyazi, Menzil Nakşiliği, Sosyolojik Bir Araştırma, Ankara 1997.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, TTK. Yay., Ankara, 1937.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, I, TTK Yay., Ankara, 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, II, TTK. Yay., Ankara, 1994.
- Üçer, Cenksu, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2010.
- Üzüm, İlyas, Günümüz Alevîliği, İstanbul, İsam Yayınları, 1997
- Volskim, V. V. (2001), *Sotsialno – İkonomiçeskaya Geografiya Zarubejnogo Mira*, Moskva: İzdatelstvo Drofa.
- Yazıcı, Tahsin, “*Nakşbend*” md. İ.A. İstanbul 1993, C.IX, s.52-54.
- Yığınlı, Ahmet Âkil, Adıyaman Merkez Ağzı ve Kültürü, Adıyaman, 2013.
- Yinanç, Mükrimin Halil, “Maraş Emirleri”, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, V (82), 1 Eylül 1340.
- Yinanç, Mükrimin Halil, Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, İÜ. Yay., İstanbul, 1944.
- Yuvalı, Abdulkadir, İlhanlılar Tarihi-I Kuruluş Devri, EÜ. Yay., Kayseri, 1994.
- Yürükoğlu, Rıza, Okunacak En Büyük Kitap İnsandır: Tarihte ve Günümüzde Alevîlik, İstanbul, Alev Yayınevi, 1990.
- Zeyrek, Turgut H. vd., Besni (Parala-Octacuscum-Bahasna: Anadolu'nun Güneydoğusunda Antik bir Kent ve Yakın Çevresinin Arkeolojik Açından Değerlendirmesi, Besni Belediyesi Yay., İstanbul, 2006.

İnternet Kaynakları:

Çevrimiçi (23.04.2019): <http://adiyaman.goc.gov.tr/tr/page/iletisim-il-goc-idaresi-mudurlugu>

Çevrimiçi (23.04.2019): <http://www.nufusune.com/>

Çevrimiçi (23.04.2019): <http://www.besni.gov.tr/>

Çevrimiçi (23.04.2019): <http://celikhan.gov.tr/>

Çevrimiçi (10.04.2019): <http://www.samsat.gov.tr/>

Çevrimiçi (18.06.2018), <https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/1924/1924-ilkhali/1924-ilkhali.pdf>.

Çevrimiçi (23.04.2019) <http://www.nufusune.com/adiyaman-nufusu>

Mülakat:

Mülakat (23.03.2019): Metropolit Ğriĝoriyos Melki ÜREK

Mülakat (28.11.2018): Alevi Kanaat önderi Garip BOZKURT

Mülakat (17.11.2018): Alevi Dedeleri Mehmet MERDANOĞLU, Tahir KÜÇÜKDEN,
Niyazi ASRLAN,

EKLER

EK 1:

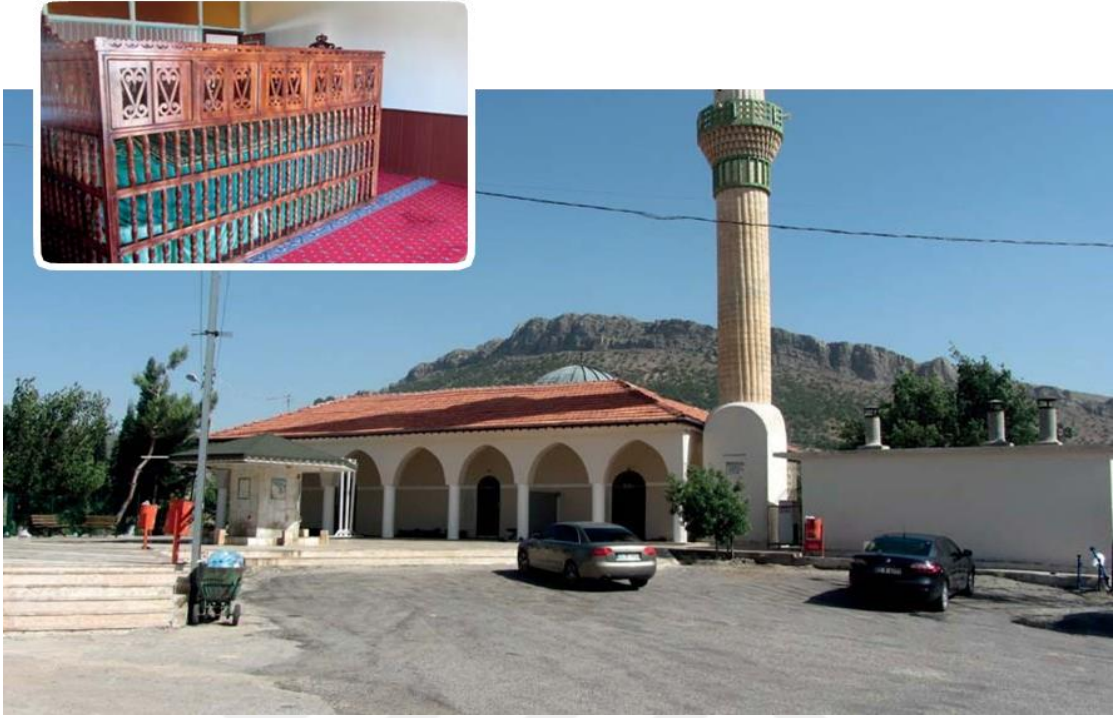
Adıyaman Kâhta İlçesi Nemrut Dağı Çevrimiçi (23.04.2019): <https://www.google.com>

EK 2:

Adıyaman Sahabe Safran Bin Muattal Türbesi (İsmet Gökalp Arşivi)

EK 3:

Adıyaman Hz. Üzeyir Camii ve Türbesi Çevrimiçi (23.04.2019): <https://www.google.com>

EK 4:

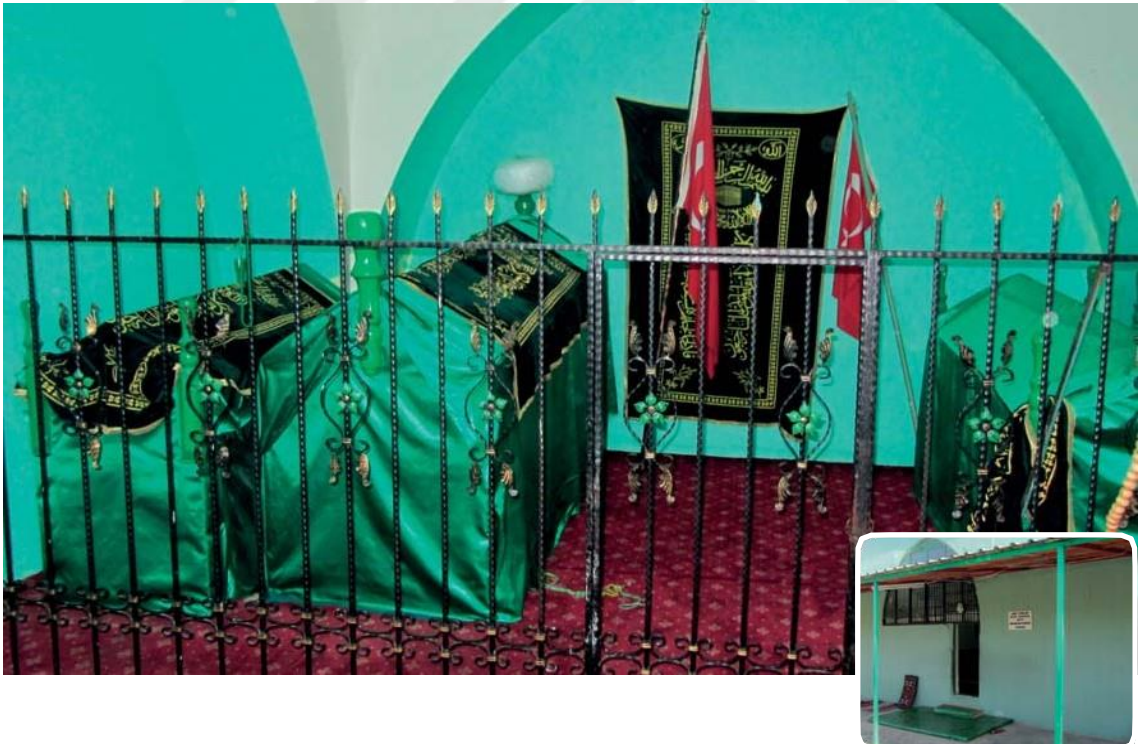
Adıyaman Abuzer Gaffari Türbesi Çevrimiçi (23.04.2019): <https://www.google.com>

EK 5:

Adıyaman Mahmut el-Ensari Türbesi Çevrimiçi (23.04.2019): <https://www.google.com>

EK 6:

Şeyh Abdurrahman Erzincani Türbesi Çevrimiçi (23.04.2019): <https://www.google.com>

EK 7:

Adıyaman Ulu Camii Çevrimiçi (23.04.2019): <https://www.google.com>

EK 8:

Adıyaman Mor Petrus-Mor Pavlus Kilisesi (İsmet Gökalp Arşivi)

EK 9:

Adıyaman Mor Petrus-Mor Pavlus Kilisesi (İsmet Gökalp Arşivi)

EK 10:

Adıyaman Mor Petrus-Mor Pavlus Kilisesi (İsmet Gökalp Arşivi)

EK 11:

Adıyaman Merkez Süryani Kadim Mezarlığı (İsmet Gökalp Arşivi)

EK 12:

Adıyaman Merkez Süryani Kadim Mezarlığı (İsmet Gökalp Arşivi)

EK 13:

Adıyaman Merkez Süryani Kadim Mezarlığı (İsmet Gökalp Arşivi)

EK 14:

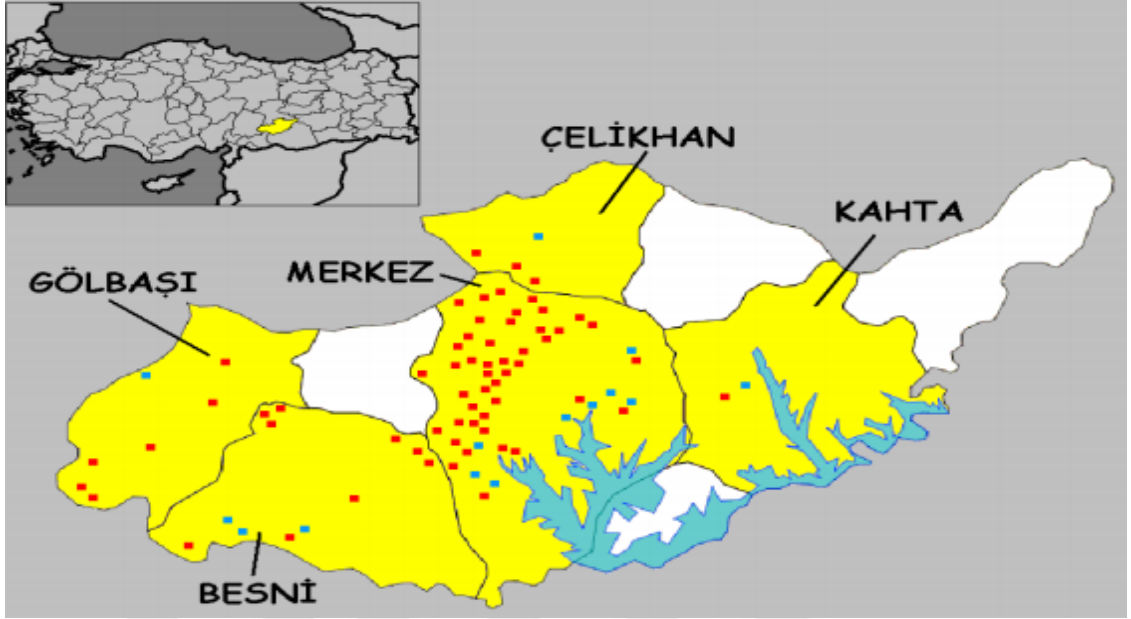
Adıyaman Merkez Yunus Emre Mahallesi Cem Evi (İsmet Gökalp Arşivi)

EK 15:

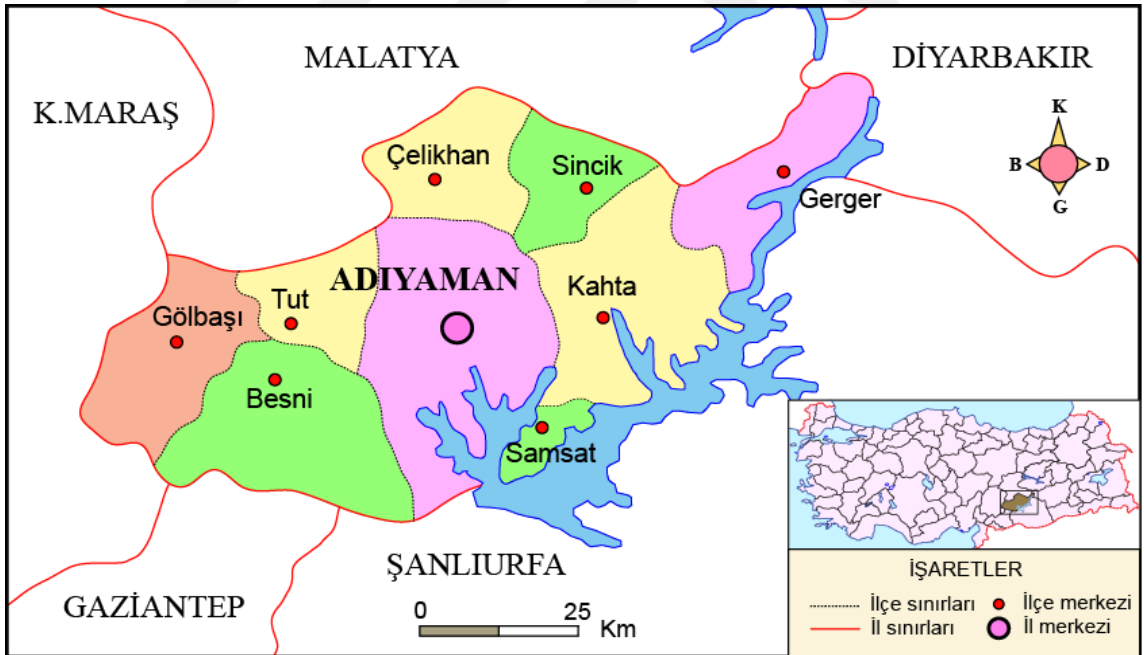
Adıyaman Merkez Yeni Mahalle Cem Evi (İsmet Gökalp Arşivi)

EK 16:

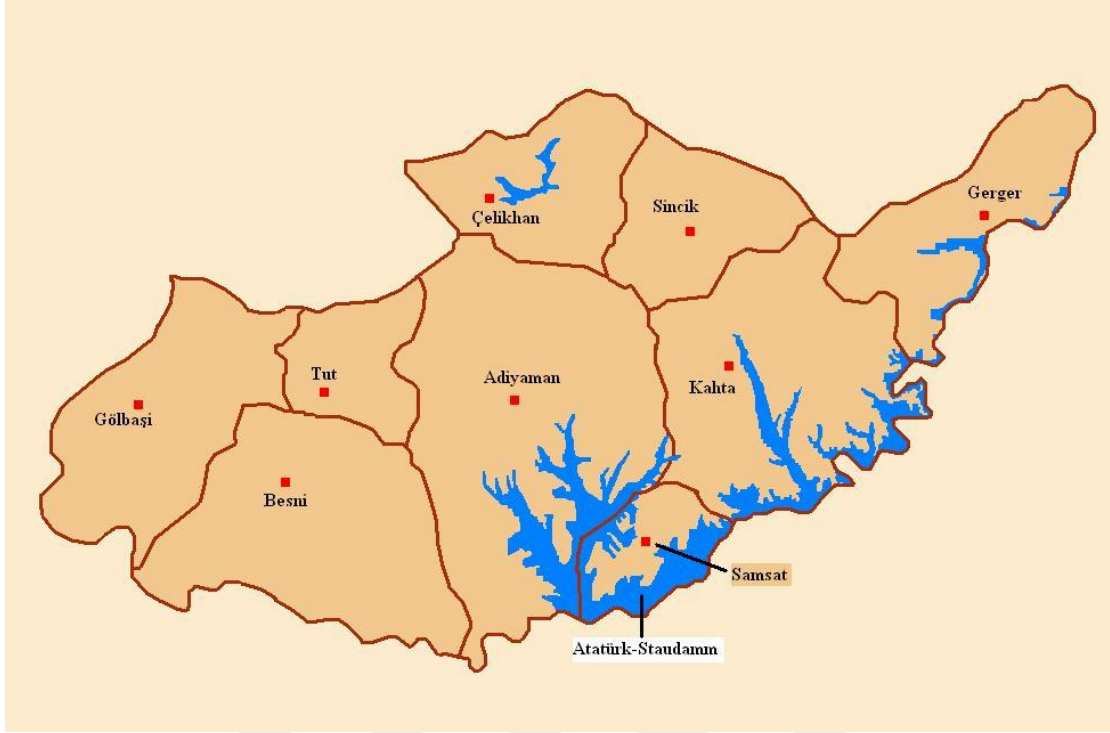
Adiyaman Alevi Yerleşim Haritası Çevrimiçi (23.04.2019): www.aleviforum.com

EK 17:

Adiyaman İli Siyasi Haritası Çevrimiçi (23.04.2019): <https://www.google.com>

EK 18:

Adiyaman İlçe Siyasi Haritası Çevrimiçi (23.04.2019): <https://www.google.com>